

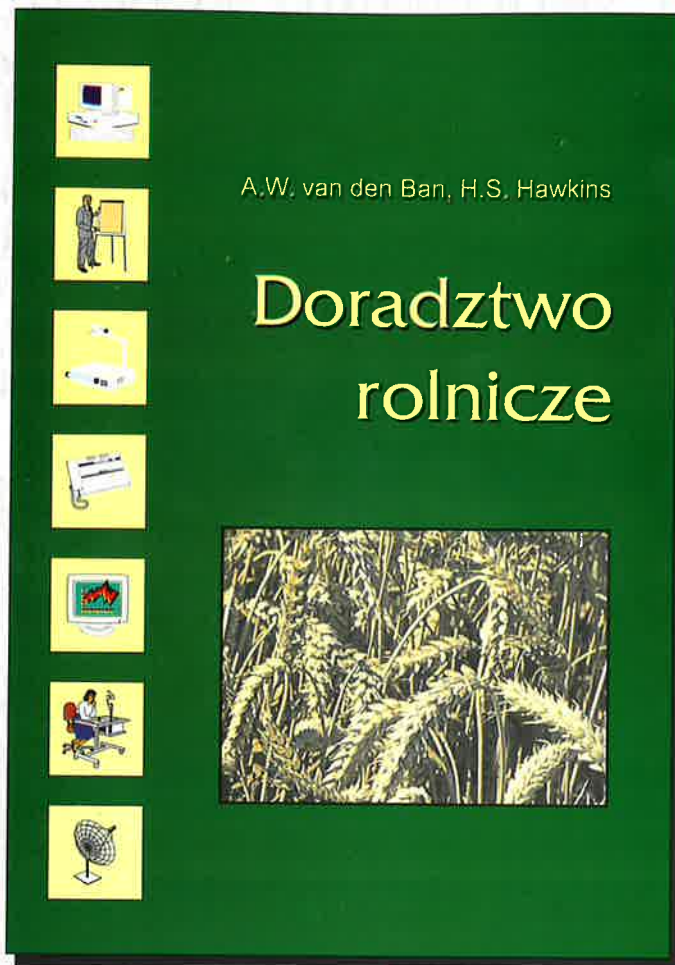

Nr 2 (14) - Kwiecień 1998

ISSN 1234-5725

Wieś i Doradztwo

Pismo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego

**A.W. van den Ban,
H.S. Hawkins**

Doradztwo rolnicze

Jak doskonalić umiejętności doradcze przy wykorzystaniu różnych modeli, metod i technik oraz jak skutecznie zarządzać organizacją doradczą - dowiesz się z tej książki.

Książka ta zaliczana jest do światowej klasyki w zakresie teorii doradztwa rolniczego, a jej autorzy do najwybitniejszych specjalistów zajmujących się tą problematyką.

Na 315 stronach omówione zostały szczegółowo następujące zagadnienia:

- Definicja doradztwa, cele organizacji doradczych oraz modele powiązań nauki i doradztwa.
- Metody wpływania na zachowania ludzkie.
- Etyka doradztwa.
- Teoretyczne podstawy doradztwa - percepcja, proces komunikowania, uczenie się, postawy, modele podejmowania decyzji, adaptacja i dyfuzja innowacji.
- Metody doradztwa - mass-media, doradztwo grupowe i doradztwo indywidualne.
- Planowanie procesów doradczych.
- Ocena i monitorowanie.
- Uczestnictwo rolników w programach doradczych.
- Organizacja i zarządzanie doradztwem.
- Rola doradztwa w rozwoju wsi i rolnictwa.

Polecamy:

- ➔ *doradcom, w tym zwłaszcza pracownikom ośrodków doradztwa rolniczego,***
- ➔ *menedżerom organizacji doradczych i konsultingowych,***
- ➔ *nauczycielom akademickim i studentom,***
- ➔ *nauczycielom średnich szkół rolniczych,***
- ➔ *specjalistom firm agrobiznesu ds. produkcji, skupu, handlu i marketingu.***

Zamówienia prosimy kierować pod adresem wydawcy:

**Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego
zs. w Akademii Rolniczej w Krakowie
31-121 Kraków, ul. Czysza 21
tel. (012) 634-31-90, fax 633-15-61**

**Cena 1 egzemplarza 17 zł
(plus koszty przesyłki)**

Doradztwo i Edukacja

Czesław Michałowski
Czym jest doradztwo rolnicze? 2

Roman Sass
Zunifikowany system rachunkowości gospodarstw rolniczych (cele i zakres rachunkowości, struktura organizacyjna) 4

Przygotowanie krajów stowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej (Biała Księga) - część II 10

Ekonomika Rolnictwa

Bogusław Jeleń
Oddziaływanie zakładów przetwórstwa spożywczego na produkcję rolniczą w gospodarstwach indywidualnych makroregionu południowo-wschodniego 21

Andrzej Grzymała-Moszczyński
Rolnictwo i przemysł spożywczy w mikroregionie "Dolina Strugu" 27

Marzena Wójcik-Augustyniak
Samorząd spółdzielni na podstawie opinii jego członków 30

Marketing

Barbara J. Leff
Rozwój Twojej firmy: pomysły marketingowe, które warto wykorzystać 33

Technologia Produkcji

Ryszard Kostuch
Temperatury kardynalne 39

Kronika MSDR

Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego 43

Wspomnienie o Prof. dr hab. Stanisławie Niedźwiadku 47

Szanowni Czytelnicy

W bieżącym numerze *Wsi i Doradztwa* znajdziecie Państwo 8 artykułów obejmujących szereg ważnych problemów. Ich autorami są przedstawiciele nauki i doradztwa.

Profesor Czesław Michałowski przedstawia w swoim artykule interesującą propozycję opracowania "Słownika Doradztwa Rolniczego". Czy przedstawiciele dyscypliny naukowej "Doradztwo Rolnicze" w Polsce (uznana dyscyplina wiedzy w krajach UE) podejmą się realizacji tego pomysłu?

W przededniu przyjęcia Polski do Wspólnot Europejskich prezentujemy II część Białej Księgi zawierającej wszystkie elementy strategii przedczłonkowskiej oraz bardzo ważny problem podjęty przez dr R. Sassa związany z wdrażaniem systemu rachunkowości do gospodarstw rolniczych i wynikających z tego wielu pilnych zadań.

Życzymy owocnej lektury.

Rada i Zarząd MSDR

REDAGUJE ZARZĄD
MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA
DORADZTWA ROLNICZEGO

z siedzibą w Akademii Rolniczej w Krakowie
31-121 Kraków, ul. Czysta 21

REDAKTOR ODPOWIEDZIALNY
dr Stanisław Legutko

tel. (012) centrala 632-16-20 w. 343 lub 344
(012) 634-31-90
fax (012) 633-15-61

ZDJĘCIA
mgr inż. Maria Rychlak,
prof. dr hab. Ryszard Kostuch

Prof. dr hab. Czesław Michałowski

Czym jest doradztwo rolnicze ?

Jednoznaczne zdefiniowanie doradztwa rolniczego jest trudne ze względu na różnice interpretacyjne i pojęciowe, jakie dostrzega się w publikacjach badaczy zajmujących się tą problematyką. Spróbujmy je zatem w miarę wiernie przedstawić.

I tako według **M. Jerzaka** [*Podstawowe pojęcia w zakresie doradztwa rolniczego*. Agronom, nr 6, 1970] doradztwo rolnicze to zespół metod i działalności zmierzających do aktywnego oddziaływania na praktykę rolniczą celem podniesienia rentowności rolnictwa drogą wdrażania i upowszechniania najnowocześniejszych metod gospodarowania.

M. Urban [*Wybrane zagadnienia poradnictwa rolniczego*. Targoszyn, RRZD, 1977] rozumie doradztwo jako nakłanianie rolnika (klienta) do pożądanego działania w sposób ciągły, trwałe i zorganizowany przez wykrywanie i usuwanie wspólnie z rolnikiem błędów występujących w jego gospodarstwie.

Twórca polskiej szkoły andragogiki rolniczej **Cz. Maziarz** [*Andragogika rolnicza*, Warszawa, PWN, 1979] określa doradztwo jako udzielanie przez pracowników służby rolnej pomocy fachowej rolnikom w zakresie wszelkich spraw zawodowych dotyczących prowadzenia gospodarstwa oraz informacji i instruktażu na temat przyrodniczych i ekonomicznych zagadnień produkcji. Polega ono również na przekonaniu i nakłanianiu producentów do racjonalnego działania mającego na celu ulepszenie technologii i organizacji produkcji. Doradztwo rolnicze według tego Autora, to również badania naukowe na temat adaptacji i dyfuzji innowacji rolniczych oraz działalności służby rolnej, które pozwalają na określenie optymalnych uwarunkowań jej funkcjonowania. Pozaszkolna oświata rolnicza oraz doradztwo rolnicze jako dwie subdyscypliny andragogiki rolniczej Maziarz uznał za część składową systemu upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie.

J. Kuźma [*Podstawy doradztwa rolniczego*. Siedlce, WSR-P, 1983] jest zdania, że doradztwo rolnicze jest integralną częścią systemu informacji i upowszechniania postępu rolniczego. Stanowi ono zespół form organizacyjnych mających na celu nawiązywanie współpracy z rolnikami, pośredniczenie w dokonywaniu zmian w gospodarowaniu oraz w mentalności ludzi prowadzących gospodarstwa rodzinne, lub zespoły produkcyjne przez podnoszenie ich kwalifikacji fachowych, umiejętności i nawyków, a także udzielanie pomocy w rozwiązywaniu istotnych problemów.

Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza [Warszawa, PW-RiL, 1984] definiuje doradztwo jako udzielanie pomocy fachowej rolnikom w zakresie wprowadzania nowoczesnych, bardziej efektywnych metod gospodarowania.

B. Wawrzyniak [*Kierunki rozwoju teorii i badań nad doradztwem rolniczym*. W: *Metodyczne i dydaktyczne problemy doradztwa rolniczego w Akademii Rolniczych, Bydgoszcz, ATR i in.*, 1984] opowiada się za uznaniem doradztwa rolniczego jako dyscypliny naukowej, bowiem spełnia ono podstawowe kryteria, a mianowicie:

- określa przedmiot badań,
- ma własny aparat pojęciowy,
- ma zdefiniowane prawo rządzące daną dziedziną wiedzy,
- ma własne placówki naukowo-badawcze,
- ma kadre pracowników naukowych.

R. Szafranek i **A. Lewczuk** [*Podstawy doradztwa rolniczego*. Olsztyn, AR-T, 1987] powołują się na niemieckiego socjologa **Rheinwalda** [H. Rheinwald, G. Preuschen: *Landwirtschaftliche Beratung*, Bonn-München-Wein, 1956], według którego doradztwo rolnicze jest to pomoc dla osób zatrudnionych w gospo-

darstwie rolnym, odpowiedzialnym za produkcję, przekonywanie do racjonalnego działania w celu najlepszej organizacji i dalszego rozwoju ich gospodarstwa.

Uczeń i kontynuator dzieła Czesława Maziarza **Z. J. Przychodzeń** w referacie *Osobliwości polskiej szkoły andragogiki rolniczej* wygłoszonym na ogólnopolskim seminarium naukowym w 10 rocznicę śmierci Profesora Czesława Maziarza [*Czesław Maziarz jako twórca polskiej szkoły andragogiki rolniczej*. Warszawa, SGGW, 1996] określa doradztwo rolnicze jako jeden z czterech równorzędnych elementów (trzy pozostałe to: dydaktyka doskonalenia zawodowego w rolnictwie, innowatyka rolnicza i polityka doradcza doskonalenia zawodowego i wdrażania postępu w rolnictwie) teorii pozaszkolnego upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie, tj. upowszechniania rolniczego. W Zarysie innowatyki rolniczej [Warszawa, PWRiZ, 1991] Przychodzeń określa doradztwo rolnicze jako dyscyplinę naukową zajmującą się badaniem:

- profesjonalnych funkcji doradców rolniczych,
- typologią rolników jako partnerów w pracy doradców; w procesie rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji,
- celów, treści, metod, środków i zasad jako podstawowych składników procesu doradczego, efektem którego są zmiany jakie następują w osobowości rolnika, jego rodzinie, gospodarstwie i najbliższym otoczeniu.

W. Kujawiński [*Doradztwo rolnicze w zarysie*. Poznań, CDiFwR, 1996] proponuje przyjęcie następującej definicji: „Doradztwo rolnicze to swoisty rodzaj edukacji rolniczej polegającej na automotywacyjnym i intencjonalnym współdziałaniu partnerskim rolnika (lub członka jego rodziny) z doradcą rolniczym zmierzającym do rozwiązywania problemów rolnika - znajdującego się bądź mogącego się znaleźć w określonej sytuacji problemowej...” Autor określa doradztwo jako naukę empiryczną o interdyscyplinarnym charakterze.

A. Wiatrak [*Rola i znaczenie doradztwa rolniczego w rolnictwie polskim*. *Więś i Doradztwo*, nr 3, Kraków, MS DR, 1996] definiuje doradztwo rolnicze jako „...świadomą zorganizowaną pomocą instytucji doradczej w zapobieganiu, uświadamianiu i rozwiązywaniu problemów, udzielaną ludności rolniczej znajdującej się, lub mogącej się znaleźć w określonej sytuacji problemowej...”. Autor wyróżnia następujące funkcje, które winno spełniać tak pojęte doradztwo. A mianowicie:

- doradcza, polegająca na pomocy producentom w rozwiązywaniu ich problemów,
- wdrożeniową (upowszechnieniową), której celem jest udostępnienie producentom informacji o innowacjach,
- oświatową, polegającą na kształceniu i doksztalceniu zawodowym rolników,
- informacyjną, obejmującą informowanie o rynkach rolnych, sytuacji ekonomicznej rolnictwa i jego otoczenia oraz działalność publikacyjną.

A. W. Van den Ban i **H. S. Hawkins** w dziele *Doradztwo rolnicze* [Kraków, MS DR i in., 1997] są zdania, że najpopularniejszym znaczeniem terminu „doradztwo” jest powiązanie go ze świadomym wykorzystaniem procesu przekazywania informacji w celu pomocy ludziom w kształtowaniu poprawnych opinii i podejmowaniu przez nich właściwych decyzji.

Jak wynika z tego rzecz jasna niepełnego przeglądu opinii panuje w tym względzie dość duża dowolność w interpretacji istoty i treści doradztwa rolniczego. Zwracali już na to uwagę B. Wawrzyniak i J. Toruński w artykule „W poszukiwaniu nowego paradygmatu doradztwa rolniczego” [*Więś i Doradztwo*, nr 1, Kraków, MS DR, 1996] a jeśli dodamy, że doradztwo rolnicze nie jest w pojęciu Komitetu Badań Naukowych dyscypliną naukową, to problem staje się zbyt poważny, by go lekceważyć. Niesie to bowiem za sobą szereg niedogodności zarówno w sferze naukowej, jak i praktycznej.

Autor artykułu od wielu lat czyni starania, by powołany został specjalny zespół składający się z pracowników naukowych Zakładów i Katedr Doradztwa Rolniczego wszystkich Akademii Rolniczych, który podjąłby się opracowania na akademickim poziomie słownika doradztwa rolniczego, np. na wzór Słownika Agro-Bio-Technicznego pod redakcją Prof. Witolda Niewiadomskiego [Polskie Towarzystwo Nauk Agrotechnicznych, Lublin, 1992]. Na ostatnim spotkaniu kierowników tych Zakładów i Katedr, które odbyło się w Akademii Rolniczej w Krakowie, obecni na nim życzliwie przyjęli postulat opracowania takiego Słownika, bowiem jest on niezbędny, m.in. ze względu na panujący rozgardiasz w interpretacji wielu terminów z zakresu tej dziedziny wiedzy.

Akademia Rolnicza w Lublinie
Zakład Doradztwa Rolniczego

dr inż. Roman Sass

Zunifikowany system rachunkowości gospodarstw rolniczych

(cele i zakres rachunkowości, struktura organizacyjna)

Zmiana ustroju gospodarczego istotnie zwiększyła znaczenie zagadnień ekonomiczno-finansowych w funkcjonowaniu i ocenie jednostek gospodarczych do których należą także gospodarstwa rolnicze. Dla uzyskania możliwości dokonania oceny działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej konieczne jest posiadanie odpowiednich informacji.

I. Cele Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (ZSRGR)

Podstawowe cele systemu:

- dostarczenie ośrodkom decyzyjnym informacji służących do oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolniczych w Polsce i w poszczególnych regionach kraju,
- przygotowanie organizacyjne i merytoryczne rachunkowości rolniczej do obowiązku nakładanego wobec krajów członkowskich Unii Europejskiej,
- dostarczenie informacji ekonomicznych niezbędnych w prowadzeniu gospodarstwa rolniczego w warunkach gospodarki rynkowej.

System powinien przede wszystkim służyć rolnikowi jako podstawa oceny dotychczasowej działalności oraz planowania rozwoju gospodarstwa i produkcji. System dostarczy także danych niezbędnych dla potrzeb rachunku ekonomicznego, stanowiącego podstawowe narzędzie w doradztwie ekonomiczno-rolniczym. Ponadto prowadzenie rachunkowości według wymagań stawianych przez Unię Europejską umożliwi liczenie standardowych nadwyżek bezpośrednich, stanowiących podstawę w ustalaniu wysokości dopłat do rolnictwa krajów członkowskich UE.

Realizacja wyżej wymienionych celów odbywać się będzie poprzez permanentne dostarczanie zestawów danych, opisujących według jednolitego standardu wyniki ekonomiczno-produkcyjne gospodarstw rolniczych dla trzech podstawowych grup odbiorców, a mianowicie dla:

1. Gospodarstwa rolniczego;

2. Partnerów rynkowych gospodarstwa rolniczego;
3. Ośrodków decyzyjnych, dysponentów funduszy publicznych kierowanych do gospodarstw rolniczych.

Ad. 1. W odniesieniu do pojedynczego gospodarstwa system umożliwi opracowanie raportu indywidualnego zawierającego dane o działalności i sytuacji finansowej gospodarstwa w okresie sprawozdawczym, a także raportu porównującego wyniki tego gospodarstwa z grupą gospodarstw podobnych i najlepszych z danej grupy. System ponadto zapewni dostarczenie okresowych (kwartalnych) sprawozdań o przepływie pieniędzy.

Ad. 2. Zakres i formuła gromadzenia danych źródłowych stanowić będzie dla partnerów rynkowych gospodarstwa rolniczego wiarygodną informację określającą kondycję finansową gospodarstwa. Aby możliwe było wykorzystanie tych danych przez partnerów rynkowych gospodarstwa, tworzony format rachunkowości będzie uzgodniony z nimi, w głównej mierze są to banki.

Ad. 3. Wysiłek zespołu ludzi oraz środki publiczne zaangażowane do funkcjonowania systemu rachunkowości będą wykorzystane do systematycznego informowania ośrodków decyzyjnych rządu i jego agend. Wiadomym bowiem jest, że rodzaj i jakość podejmowanych decyzji przez ośrodki decyzyjne zależy nie tylko od ich woli politycznej, ale także od posiadania rzetelnej wiedzy o podmiocie w odniesieniu do którego decyzje są podejmowane. Jednocześnie ośrodki decyzyjne jako dysponenci środków publicznych (głównie budżetowych) kierowanych do gospodarstw rolniczych w postaci subwencji i dotacji celowych, powinni mieć możliwość dokonywania oceny uzyskanych efektów, a także oceny skuteczności podejmowanych działań wspomagających kierowanych do rolnictwa.

Aby możliwe było uzyskanie danych obrazujących sytuację produkcyjno-ekonomiczną całego sektora, niezbędne jest prowadzenie monitoringu gospodarstw. Dla zrealizowania tego celu, **konieczne jest określenie właściwej, reprezentatywnej grupy**, a także ustalenie zasad pozyskiwania tych gospodarstw. **W momencie uzyskania**

przez Polskę statusu członka Unii Europejskiej, istnieje obowiązek dostarczania standardowych danych z liczbowo określonego reprezentatywnego zbioru gospodarstw rolniczych do systemu Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej FADN (Farm Accountancy Data Network).

II. Stan obecny

Od 1996 r. rachunkowość według standardu przygotowanego dla ZSRGR prowadzą gospodarstwa rolnicze, korzystające z preferencyjnych kredytów w ramach linii „młody rolnik”. Z informacji przekazanej przez ARiMR, w 1997 r. do prowadzenia rachunkowości zobowiązanych jest ponad 25 tys. rolników, a w 1998 r. można oczekiwać na ich wzrost do 50 tys. Jest to jednak wybrana grupa gospodarstw, niekoniecznie odzwierciedlająca wyniki ekonomiczne i stan gospodarstw rolniczych w kraju. Aby możliwe było uzyskanie danych obrazujących sytuację całego sektora, niezbędne jest prowadzenie rachunkowości w reprezentatywnej, w miarę stałej, grupie gospodarstw rolniczych.

Zakłada się, że w głównym polu zainteresowania ZSRGR znajdują się gospodarstwa zorientowane prorynkowo. Jeżeli przyjąć, że w Polsce liczba gospodarstw towarowych wynosi około 700 tys. to, (przyjmując zasady obowiązujące w krajach UE, gdzie około 2% gospodarstw objętych jest rachunkowością dla potrzeb FADN) dla uzyskania obiektywnego stanu sektora towarowych gospodarstw rolniczych, należy objąć rachunkowością według standardu ZSRGR 12–14 tys. gospodarstw. Zasady doboru gospodarstw tak aby zachować jak najlepiej warunki reprezentatywności omówione są szczegółowo w opracowaniu System Danych Rachunkowości Rolnej FADN. Metodologia od A do Z.

Ponadto w IERiGŻ prowadzona jest rachunkowość rolna na próbie 1330 gospodarstw zarówno towarowych jak i produkujących na samozaopatrzenie.

W przypadku zainteresowania ośrodków decyzyjnych sytuacją gospodarstw tzw. samozaopatrzeniowych, których w Polsce jest zdecydowana większość, około 1.300.000 gospodarstw, liczba gospodarstw objętych ZSRGR musiałaby odpowiednio wzrosnąć lub gospodarstwa te trzeba będzie objąć innym sposobem pozyskiwania danych (np. badania ankietowe).

Należy jednak z całą stanowczością podkreślić, że zarówno gospodarstwa prowadzące rachunkowość dla potrzeb ARiMR jak i gospodarstwa prowadzące rachunkowość pod nadzorem IERiGŻ **nie spełniają podstawowego warunku jaki nakłada Unia Europejska tj. wymóg prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach stanowiących reprezentację ogółu gospodarstw w danym kraju.** Podstawowy warunek jaki trzeba spełnić, to dobór gospodarstw musi być losowy, a nie celowy, jak to ma miejsce dla potrzeb IERiGŻ lub fakt, że gospodar-

stwo korzysta z preferencyjnych kredytów. W tej sytuacji najpierw trzeba sporządzić wykaz wszystkich gospodarstw w Polsce, a następnie trzeba będzie dokonać doboru losowego według metodologii stosowanej w Unii Europejskiej. **Problem zatem jest nie tylko w liczbie gospodarstw prowadzących rachunkowość, ale głównie w sposobie doboru tych gospodarstw do analiz.** W tej sytuacji nawet 50 tys. gospodarstw, które będą miały obowiązek prowadzenia rachunkowości w roku 1998 dla potrzeb ARiMR nie będzie spełniało warunku reprezentatywności.

W praktyce może się okazać, że część gospodarstw aktualnie prowadzących rachunkowość (ARiMR i IERiGŻ) może być wylosowana i wejść do próby reprezentatywnej. Trzeba mieć jednak świadomość, że nie oznacza to automatycznego włączenia gospodarstwa do próby reprezentatywnej, ponieważ rolnik musi wyrazić zgodę na udostępnienie jego danych. Zasada dobrowolności jest podstawową zasadą obowiązującą w Zunifikowanym Systemie Rachunkowości i odpowiada wymogom jakie nakłada w tym względzie Unia Europejska. W tej sytuacji nie można udzielić jednoznacznie odpowiedzi jaka część gospodarstw prowadzących aktualnie rachunkowość zostanie włączona do reprezentacji gospodarstw w ramach Zunifikowanego Systemu Rachunkowości. Można natomiast powiedzieć, że część gospodarstw zostanie na pewno włączona, będzie to miało istotne znaczenie na obniżenie kosztów funkcjonowania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości.

Nie będzie natomiast trudności pod względem merytorycznym jak i co do zakresu gromadzonych danych źródłowych, ponieważ gospodarstwa prowadzące aktualnie rachunkowość dla potrzeb ARiMR wykorzystują do tego celu dokumenty przygotowane przez Grupę Roboczą dla potrzeb Zunifikowanego Systemu Rachunkowości, również obowiązywać będzie ta sama metodyka liczenia produkcji i kosztów oraz dochodów. Do tego celu wykorzystywane będzie wspólne oprogramowanie. Dlatego też koszty które ponosi w tej chwili ARiMR związane z wdrażaniem rachunkowości jak koszty szkolenia trenerów i specjalistów ds. rachunkowości i dofinansowania ODR w celu zakupu sprzętu komputerowego, pomniejszą koszty wdrażania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości.

Zagadnieniem, które wymaga ustosunkowania się jest: jak się ma Zunifikowany System Rachunkowości do zadań jakie wykonuje GUS w ramach ustawy? Można jednoznacznie powiedzieć, że w żadnym z państw członkowskich Unii Europejskiej statystyka państwowa w zakresie rolnictwa, nie zastąpiła reprezentatywnych analiz opartych na danych rachunkowości rolnej w ramach systemu FADN. Statystyka powszechna nie jest przygotowana do gromadzenia w sposób systematyczny i tak szczegółowy danych jak to się wykonuje w przypadku prowadzenia rachunkowości, gdzie gromadzi się syste-

matycznie informacje o poziomie i strukturze produkcji, poziomie ponoszonych nakładów, kosztach produkcji oraz o uzyskiwanych dochodach. W ramach spisów powszechnych gromadzi się informacje o gospodarstwach, ale dotyczą one głównie potencjału produkcyjnego (zasoby ziemi, wyposażenie w maszyny i urządzenia, stan inwentarza żywego) i organizacji produkcji (struktura zasiewów). Ponadto informacje te dotyczą stanu na dany dzień (analiza statyczna), natomiast rachunkowość prowadzona systematycznie pozwala na analizowanie procesów w ujęciu dynamicznym, ponadto zakres gromadzenia danych jest znacznie szerszy oraz informacje te cechuje większa wiarygodność, ponieważ są najczęściej wewnętrznie zbilansowane.

III. Struktura organizacyjna Zunifikowanego Systemu

Do czasu uzyskania przez Polskę statusu członka UE, a zarazem nałożenia obowiązku dostarczania określonej liczby zestawów danych z gospodarstw rolniczych, liczba i rodzaj gospodarstw prowadzących rachunkowość we-

dług zasad ZSRGR uzależniona będzie od możliwości organizacyjnych i kadrowych ODR, na których będzie spoczywał podstawowy wysiłek organizacji i nadzoru gromadzenia danych źródłowych.

Zespół do spraw wdrażania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości po przeanalizowaniu możliwości poszczególnych instytucji w kraju, które mogłyby pełnić rolę koordynatora, a także kierując się zasadą ograniczenia kosztów związanych z wdrażaniem rachunkowości doszedł do wniosku, że aktualnie instytucją najlepiej spełniającą te warunki są Ośrodki Doradztwa Rolniczego. W przyszłości mogą zająć się nadzorowaniem prowadzenia rachunkowości Izby Rolnicze czy też mogą powstać prywatne biura rachunkowe. Zespół analizujący organizację gromadzenia danych dla Systemu Danych Rachunkowości Rolnej FADN w krajach członkowskich UE doszedł do wniosku, że nie ma jednolitych rozwiązań, które można by adaptować do naszych warunków, poszczególne kraje członkowskie wypracowały swoją strukturę organizacyjną FADN, która najlepiej uwzględnia uwarunkowania wewnętrzne kraju członkowskiego. Należy także podkreślić, że struktury te zmieniają się w czasie, przegląd struktur organizacyjnych rachunkowości FADN krajów członkowskich UE zamieszczony jest w opracowaniu, System Danych Rachunkowości Rolnej FADN. Metodologia od A do Z.

Wstępnie zakłada się, że każdy doradca zatrudniony w Rejonowym Biurze Doradztwa Rolniczego jest w stanie nadzorować prowadzenie rachunkowości w 3-4 gospodarstwach położonych na terenie jego pracy. Na podstawie danych o stanie zatrudnienia w ODR, pochodzących z lutego 1994 r. można stosunkowo łatwo wdrożyć ZSRGR w około 10-12 tys. gospodarstw rolniczych.

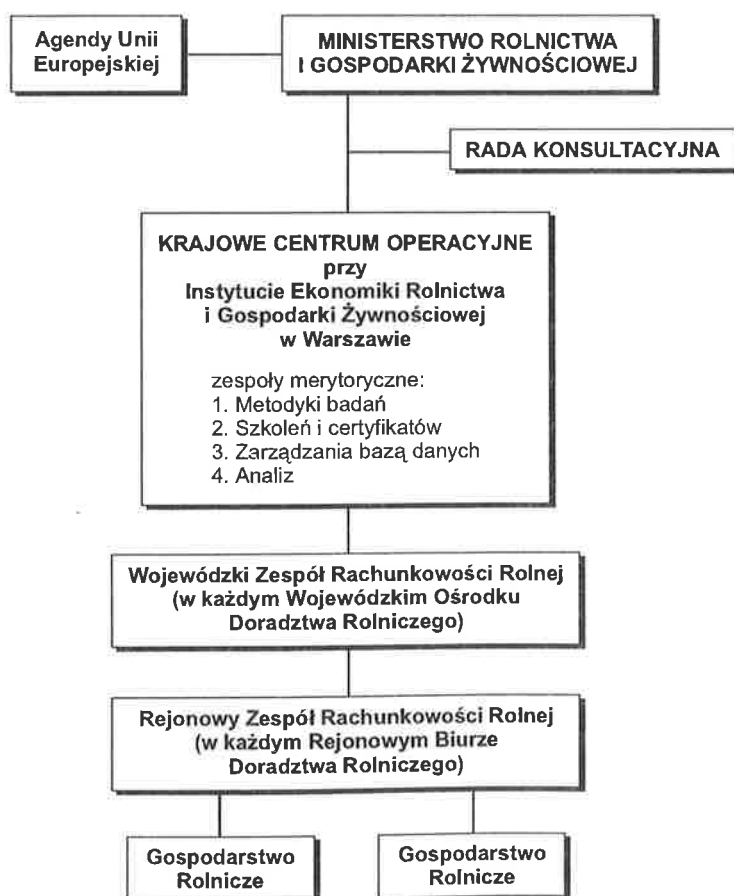
1. Rada Konsultacyjna

Głównym celem Rady będzie opiniowanie raportów przygotowywanych dla ośrodków decyzyjnych oraz sugerowanie modyfikacji Zunifikowanego Systemu Rachunkowości. Rada będzie organem opiniująco-konsultacyjnym zarówno dla Ministra Rolnictwa jak i Krajowego Centrum Operacyjnego. Zasady funkcjonowania i skład Rady ustali Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

2. Krajowe Centrum Operacyjne

Przewiduje się jego umiejscowienie przy Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie.

Struktura organizacyjna systemu

Centrum Operacyjne będzie składać się z czterech zespołów:

- **metodyki badań** — odpowiedzialnego za aktualizację i modyfikację systemu rachunkowości, a także sposób doboru gospodarstw i techniki, które trzeba zastosować dla uzyskania możliwie wysokiego stopnia reprezentatywności
- **szkoleń i certyfikatów** — odpowiedzialnego za przygotowanie programów szkoleniowych, a także organizację szkoleń i prowadzenie zajęć dla osób nadzorujących prowadzenie rachunkowości. Zespół ten nadawał będzie certyfikaty uprawniające do prowadzenia rachunkowości,
- **zarządzania bazą danych** — odpowiedzialnego za testowanie i transfer danych z poszczególnych ośrodków wojewódzkich. W przypadku uzyskania przez Polskę statusu członka Unii Europejskiej zespół ten będzie także odpowiedzialny za współpracę z Systemem Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej (FADN). Będzie on pełnił funkcję Agencji Łącznikowej pomiędzy MRiGŻ i IERiGŻ a FADN.
- **analiz** — odpowiedzialnego za opracowywanie raportów dla ośrodków decyzyjnych rządu i jego agend, a także wykonywanie innych obliczeń i analiz w zależności od potrzeb.

3. Wojewódzki Zespół Rachunkowości Rolnej

Zlokalizowany będzie w każdym z 49 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Jego zadaniem będzie nadzór i koordynacja pracy Rejonowych Zespołów Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. Na szczeblu wojewódzkim będzie tworzona **wojewódzka baza danych rachunkowości rolnej**. Na podstawie tej bazy wytworzone będą raporty porównawcze, zawierające wyniki poszczególnych gospodarstw w zestawieniu z wynikami grupy gospodarstw podobnych. Wojewódzka baza danych może być wykorzystywana dla opracowania raportów o wynikach i sytuacji finansowej gospodarstw rolniczych w województwie. Zestawy danych rachunkowości z utajnionymi identyfikatorami gospodarstw będą przekazywane do Krajowego Centrum Operacyjnego.

4. Rejonowy Zespół Rachunkowości Rolnej

Zlokalizowany będzie w Rejonowym Biurze Doradztwa Rolniczego. Pracownicy zatrudnieni w tych biurach będą bezpośrednio współpracować z rolnikami, będą także pomagać rolnikom w analizie uzyskiwanych wyników ekonomiczno-produkcyjnych.

W Rejonowym Zespole Rachunkowości Rolnej będą wprowadzane do komputerów i testowane dane źródłowe rachunkowości, a po ich sprawdzeniu i usunięciu ewentualnych błędów, wytworzone będą indywidualne

raporty o wynikach działalności gospodarstw w okresie sprawozdawczym. Przewidywane jest okresowe wprowadzanie danych źródłowych i wytwarzanie na ich podstawie indywidualnych sprawozdań o okresowym (kwartalnym) przepływie pieniędzy. Zbiory indywidualnych danych rachunkowości rolnej będą sukcesywnie transferowane do Wojewódzkiego Zespołu Rachunkowości Rolnej.

Dla sprawnego funkcjonowania systemu muszą zostać ustanowione racjonalne zasady współpracy doradcy z rolnikiem prowadzącym rachunkowość. Podstawowy ciężar gromadzenia pierwotnych dokumentów źródłowych (rachunki, faktury) spoczywać będzie na rolniku, rolnik przechowywać będzie także księgi rachunkowe. Rolnik na bieżąco wypełniał będzie Książkę Wpłat i Wypłat, natomiast Książkę Inwentarzową i Książkę Obrotów Zaszłości wypełniał będzie doradca przy udziale rolnika. Do obowiązków doradcy będzie należało także sprawdzenie pod względem merytorycznym Książki Wpłat i Wypłat. Doradca następnie będzie kodował wszystkie zaszłości zapisane w księgach rachunkowych i wczytywał będzie je do pamięci komputera. W tym celu książki mogą być okresowo zabierane przez doradcę do biura rachunkowego.

Najważniejsza i największa część prac związanych z prowadzeniem rachunkowości wykonywana będzie w biurze rejonowym. W biurze przechowywane będą okresowo podstawowe dokumenty (książki), w czasie wykonywania pracy operacyjnej. Są to dokumenty finansowe, do których nie mogą mieć dostępu osoby postronne, muszą być także należycie zabezpieczone przed zniszczeniem. Dlatego ważnym zagadnieniem jest wydzielenie odpowiednich pomieszczeń na biuro rachunkowe oraz doposażenie biura w dodatkowy sprzęt, jak:

- komputer (komputery) stacjonarne,
- komputer (komputery) przenośne,
- szafa pancerna,
- tablica informacyjna,
- urządzenia rejestrujące czas pracy na komputerze oraz urządzenia rejestrujące liczbę wczytanych rekordów.

Obecnie w biurach rejonowych ODR jest sprzęt komputerowy, który w głównej mierze zakupiony został z środków ARiMR, jednakże sprzętu tego jest zdecydowanie za mało. Przeciętnie w biurze są dwa zestawy komputerowe na których pracuje 8–10 doradców, sprzęt ten wykorzystywany jest w pracy doradczej do różnych celów jak informacja rynkowa, doradztwo nawozowe, ochrona roślin, sporządzanie planów przedsięwzięć, prowadzenie rachunkowości dla potrzeb ARiMR. Dla celów Zunifikowanego Systemu Rachunkowości musi być wydzielony oddzielny sprzęt wykorzystywany tylko do tego celu, chodzi tu o zachowanie jednej z głównych zasad Zunifikowanego Systemu, a mianowicie **tajności danych, zasada ta oznacza, że bez wiedzy i zgody rolnika nikt (poza bezpośrednim**

organizatorem badań) nie będzie miał dostępu ani możliwości zidentyfikowania danych źródłowych określonego gospodarstwa. Dlatego też w pierwszej kolejności dla potrzeb rachunkowości trzeba przeznaczyć oddzielne pomieszczenia i wyposażyć je w wyżej wymieniony sprzęt, jest to minimum jakie trzeba spełnić chcąc zachować zasadę tajności danych.

Każdy pracownik nadzorujący prowadzenie rachunkowości podpisuje oświadczenie o zachowaniu tajemnicy oraz ustalone muszą być dla poszczególnych pracowników poziomy dostępu do bazy danych.

IV. Szkolenia

1. Organizacja i zakres szkoleń

W celu przygotowania kadr do właściwego prowadzenia i organizowania rachunkowości w gospodarstwach rolniczych, konieczne jest opracowanie wielowariantowych, profesjonalnych programów szkoleniowych dla różnych grup odbiorców.

Wśród nich potrzebne jest wyróżnienie trzech, różniących się zakresem, programów szkoleniowych:

1. Dla trenerów (nauczycieli) — którzy będą następnie uczyć specjalistów ds. rachunkowości;
2. Dla specjalistów ds. rachunkowości nadzorujących lub prowadzących rachunkowość w gospodarstwach rolniczych;
3. Dla rolników.

Każdy z programów powinien obejmować teoretyczną i praktyczną naukę prowadzenia rachunkowości i analizy wyników.

Pełny program szkolenia powinien obejmować 5 bloków tematycznych od II do VI (w przypadku szkolenia trenerów i osób, które mają szkolić rolników, program obejmuje 6 bloków od I do VI).

Blok I

Metodyka przeprowadzania szkolenia.

Blok II

Informacje ogólne o rachunkowości

Blok III

Inwentaryzacja gospodarstwa rolniczego.

Blok IV

Wpłaty i wypłaty pieniężne, Sprawozdanie o przepływie pieniędzy.

Blok V

Obroty i zaszłości w gospodarstwie rolniczym.

Blok VI

Zamknięcie roku obrachunkowego:

- wytwarzanie sprawozdań,
- interpretacja wyników,
- analiza finansowa gospodarstwa rolniczego.

V. Koszty wdrażania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości

Ze szczegółowych obliczeń wynika, że całkowite koszty wdrożenia Zunifikowanego Systemu Rachunkowości wyniosą w pierwszym roku wdrażania systemu 16 251 040 zł (średni koszt na jedno gospodarstwo 1 295,52 zł).

Koszty wdrożenia Zunifikowanego Systemu Rachunkowości nie obejmują ponadto kosztów przygotowania niezbędnych programów komputerowych i wyposażenia w te programy ośrodków doradztwa. Z informacji jakie uzyskano od specjalistów duńskich wynika, że w Danii na przygotowanie profesjonalnego oprogramowania całego systemu informatycznego dla sprawnego prowadzenia rachunkowości oraz wykonywania analiz wydano około 3 mln dolarów. Ponadto w kosztach nie uwzględniono kosztów organizacji i funkcjonowania Krajowego Centrum Operacyjnego. Obecnie prowadzone są rozmowy z firmą WIG Soft zajmująca się systemami informatycznymi nad wykonaniem studium projektowego, obejmującego organizację i funkcjonowanie Krajowego Centrum Operacyjnego oraz oprogramowanie systemu informatycznego dla potrzeb Zunifikowanego Systemu Rachunkowości. Na tej podstawie będzie można ustalić koszty utworzenia Krajowego Centrum Operacyjnego

Tematyka szkoleń – Blok	Uczestnicy szkoleń		
	Trenerzy (godz.)	Specjaliści ds. rachunkowości (godz.)	Rolnicy (godz.)
1. Metodyka – I	12	–	–
2. Informacje ogólne – II	10	6	–
3. Inwentaryzacja gospodarstwa – III	24	20	5
4. Wpłaty i wypłaty Sprawozdanie o przepływie pieniędzy – IV	20	16	4
5. Obroty i zaszłości w gospodarstwie – V	20	16	4
6. Zamknięcie roku obrachunkowego – VI	36	24	2
Razem godzin	122	82	15

oraz koszty wykonania oprogramowania systemu informatycznego.

Koszty wdrożenia Zunifikowanego Systemu Rachunkowości przygotowano przy założeniu, że nadzór nad prowadzeniem rachunkowości sprawują doradcy ODR w ramach obowiązków służbowych. Rozwiązanie takie jest możliwe w początkowym okresie wdrażania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości, pozwoli to znacznie obniżyć koszty wdrażania systemu i rozłożyć je w czasie. Przy rosnącym jednak w ostatnich latach zakresie zadań (wymienić tu należy szeroko prowadzoną edukację rolników związaną z integracją Polski z UE, organizowanie grup producenckich i marketingowych, informacja rynkowa, sporządzanie biznes planów i opiniowanie rolnikom wniosków o kredyty preferencyjne, szeroko prowadzone doradztwo technologiczne itd.), jakie realizują ODR-y **jest mało prawdopodobne, aby dodatkowe zadania wynikające z prowadzenia rachunkowości mogły ośrodki doradztwa dokonywać przy obecnym stanie zatrudnienia**, gdy na jednego doradcę przypada średnio 600 gospodarstw. Wskazuje to na konieczność przyjęcia nowego rozwiązania — rozwiązania docelowego.

Przyjmując, że w naszych warunkach jeden doradca w pełnym wymiarze czasu pracy jest w stanie pełnić nadzór nad 40 gospodarstwami (we Francji jeden doradca nadzoruje 40–50 gospodarstw), to dodatkowo w skali kraju trzeba będzie zatrudnić około 350 osób w rejonowych zespołach rachunkowości oraz około 100 osób w wojewódzkich zespołach rachunkowości. **W proponowanym docelowym rozwiązaniu koszty jego wprowadzenia wzrosną o koszty zatrudnienia 450 osób.** Doprowadzi to jednak do wyodrębnienia na stałe grupy pracowników zajmujących się tylko rachunkowością dla potrzeb Zunifikowanego Systemu. Ułatwi to znacznie profesjonalne przygotowanie kadry poprzez organizację specjalistycznych szkoleń dla tych pracowników oraz wyjazdy na staże zagraniczne. Będzie to rozwiązanie zbliżone do rozwiązań występujących w UE, gdzie problemami rachunkowości zajmuje się specjalna grupa specjalistów.

Koszty wynikające z wdrażania rachunkowości będą musiały być w głównej mierze sfinansowane z środków budżetu. Istnieją także pewne możliwości pozyskania środków z funduszy UE. Dla przykładu w krajach UE na dostosowanie pakietu danych do wymogów systemu FADN przeznaczają się 130 ECU na gospodarstwo, natomiast rolnik otrzymuje 1000 ECU rozłożone na cztery lata. Z kolei na stworzenie jednego stanowiska pracy przeznaczają się 40.000 ECU na 5 lat.

Przedstawiona koncepcja organizacji i kosztów wdrażania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości dotyczy wyłącznie gospodarstw, które objęte będą rachunkowością dla potrzeb Systemu Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej FADN. Już obecnie do prowadzenia rachunkowości zobligowane są przez ARiMR gospodar-

stwa korzystające z kredytów preferencyjnych — linii „młody rolnik”. Takich gospodarstw jest w tym roku ponad 2,5 tys.

Ośrodki doradztwa rolniczego zajmują się koordynacją i nadzorowaniem prowadzenia rachunkowości na terenie danego województwa dla potrzeb ARiMR na zasadzie umowy zlecenia. W zależności od potrzeb ARiMR będzie mogła w kolejnych latach zlecać nadzór nad prowadzeniem rachunkowości na takich samych warunkach jak ma to miejsce w roku 1997. Koordynatorem z urzędu powinien być dyrektor ODR, który zlecał będzie prowadzenie rachunkowości w pierwszym rzędzie doradcom ODR lub też innym osobom czy też instytucjom zainteresowanym w prowadzeniu rachunkowości na zasadach pełnego pokrycia kosztów.

Dodatkowy impuls dla rozwoju rachunkowości wystąpi w momencie wprowadzenia możliwości rozliczania podatku od towarów i usług VAT, a także podatku dochodowego rolników. Wówczas wzrośnie lawinowo liczba gospodarstw zainteresowanych (zobowiązanych) do prowadzenia rachunkowości. W tej jednak sytuacji rolnicy sami będą decydowali (na zasadach komercyjnych) o wyborze partnera pomagającego im w prowadzeniu rachunkowości dla celów fiskalnych.

Problemem do rozwiązania w najbliższej przyszłości, jest także **wypracowanie odpowiednich procedur dla wydawania certyfikatów** dających uprawnienia do organizacji i prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach rolniczych.

W celu wdrożenia Zunifikowanego Systemu Rachunkowości konieczne jest pilne podjęcie przez Ministerstwo Rolnictwa niezbędnych działań:

1. Przygotowanie i ustanowienie odpowiednich aktów prawnych regulujących powołanie oraz funkcjonowanie ZSRGR.
2. Ustanowienie przepisów wykonawczych dla funkcjonowania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych;
3. Powołanie struktur organizacyjnych Systemu:
 - Międzyresortowej Rady Konsultacyjnej,
 - Biura Organizacyjnego Centrum Operacyjnego dla ZSRGR.
4. Określenie zasad i warunków współpracy z ośrodkami doradztwa rolniczego.
5. Określenie zasad finansowania struktur organizacyjnych Systemu.
6. Określenie zasad wydawania certyfikatów dla doradców — rewidentów ksiąg rachunkowych.

Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie

W numerze bieżącym przedstawiamy dokończenie Białej Księgi (*Przygotowanie krajów stowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej*) stanowiącej element strategii przedczłonkowskiej dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej, przyjętej przez Radę Europejską w Essen w grudniu 1994 r.

Biała Księga

3. PRAWODAWSTWO WSPÓLNOTY

DOTYCZĄCE RYNKU WEWNĘTRZNEGO

3.1 Aneks do Białej Księgi zawiera wyczerpujący i szczegółowy opis aktualnego prawodawstwa Unii w zakresie rynku wewnętrznego. Omówiono w nim po kolei dwadzieścia trzy sfery legislacyjne. Niniejszy rozdział wyjaśnia metodologię Komisji i zwraca uwagę na określone aspekty prezentacji informacji w Aneksie.

3.2 Komisja oparła prezentację szczegółowego prawodawstwa w Białej Księdze na czterech zasadach:

- Biała Księga powinna skoncentrować się na Rynku Wewnętrznym a nie opisywać cało „acquis communautaire”,
- w poszczególnych sferach prawodawstwo należy przedstawić nie jako pojedynczą listę czy blok, ale ze wskazaniem, które środki są istotniejsze i winny być zastosowane jako pierwsze,
- Biała Księga powinna stanowić dokument odniesienia dla obecnych i przyszłych krajów stowarzyszonych, zaś jej zalecenia nie mogą być dostosowane do ich indywidualnych potrzeb,
- prawodawstwo należy zaprezentować krajom Europy Środkowej i Wschodniej jasno wskazując środki i struktury niezbędne do jego wykonania.

Określenie granic prawodawstwa rynku wewnętrznego

3.3 Przy opracowywaniu Białej Księgi konieczne było określenie granic „rynku wewnętrznego” w kategoriach prawnych. Jak wyjaśniono w poprzednim rozdziale, efek-

tywne funkcjonowanie rynku wewnętrznego nie tylko zależy od wyczerpujących ram szczegółowego prawodawstwa usuwającego formalne bariery, ale także zakłada spełnienie szeregu podstawowych warunków ekonomicznych. Te ostatnie dotyczą zwłaszcza istnienia otwartej konkurencji podmiotów gospodarczych. Jest to uzależnione od wprowadzenia formalnych i przejrzystych zasad prokonkurencyjnych oraz od ogólnych ram zapewniających stosowanie minimalnych norm socjalnych i odpowiedniej ochrony środowiska na całym obszarze Unii.

3.4 Sam Traktat odzwierciedla pewną równowagę pomiędzy różnymi celami i politykami, co w praktyce oznacza, że żadna część „acquis communautaire” nie może zostać oddzielona od innych. Traktat jednoznacznie podkreśla tę wzajemną zależność, np. przewidując w Artykule 130, że wymogi ochrony środowiska muszą stanowić element definicji i realizacji innych polityk Wspólnoty. Ostateczne negocjacje w sprawie przystąpienia krajów Europy Środkowej i Wschodniej będą zatem obejmowały całe prawodawstwo. Tym samym, prace nad dostosowaniem przepisów prawnych są niezwykle ważne. Układy Europejskie przewidują to zbliżenie i identyfikują wiele obszarów, takich jak polityka prokonkurencyjna, ochrona środowiska, polityka socjalna i ochrona konsumenta, wymagających szczególnej uwagi.

3.5 Biała Księga przyjmuje zasadę koncentracji na poszczególnych sferach prawa. Artykuły Traktatu i uregulowania pochodne, które wskazuje Aneks, mają bezpośredni wpływ na swobodny przepływ towarów, usług, osób lub kapitału. Bez tego prawodawstwa, przeszkody utrudniające swobodny przepływ trwałyby nadal lub pojawiłyby się ponownie. Prawodawstwo wywierające pośredni wpływ na funkcjonowanie wspólnego rynku, np. mające

znaczenie dla konkurencyjności firm, pominięto w szczególności prezentacji.

3.6 Takie podejście ma zalety praktyczne, zwłaszcza w świetle obszerności przepisów prawodawstwa pochodnego. Umożliwia ono bardziej systematyczną organizację dostosowywania w ramach spójnego programu pracy i specjalistyczną pomoc techniczną. Dostosowanie w innych sferach będzie objęte odrębnymi inicjatywami w ramach strategii przedczłonkowskiej.

3.7 Przy identyfikacji przepisów niezbędnych dla funkcjonowania rynku wewnętrznego szczególnie istotna jest koncentracja na polityce socjalnej i środowiskowej, co umożliwi zachowanie odpowiedniej równowagi. W innych sferach, linia podziału również wymaga pewnych wyjaśnień.

3.8 Wymiar socjalny stanowi nieodzowny element polityki w zakresie rynku wewnętrznego, co zostało jednoznacznie stwierdzone w Traktacie. Ponadto, szereg przepisów o charakterze społecznym wynika z zasad funkcjonowania rynku wewnętrznego. Różnice w podejściu uregulowań narodowych do kwestii praw pracowniczych czy zasad bezpieczeństwa pracy mogłyby doprowadzić do zróżnicowania kosztów przedsiębiorstw gospodarczych i zakłócenia konkurencji. Z tego powodu, wiele przepisów o charakterze socjalnym przyjętych przed 1985 r. oparto o Artykuł 100 Traktatu.

3.9 Szereg przepisów socjalnych ma na celu nie tylko zapewnienie równych reguł gry. Wysoki poziom ochrony socjalnej jest fundamentalnym celem Unii. Służą mu m.in. korzyści ekonomiczne płynące z rynku wewnętrznego. Prezentacja przepisów dotyczących rynku wewnętrznego obejmuje te elementy regulacji socjalnych, które wpływają na funkcjonowanie tego rynku lub stanowią niezbędny dodatek do innych środków uznanych za kluczowe, zwłaszcza w sferze prawa o spółkach. Poprzednie Rady Europejskie jasno stwierdzały, że zbliżenie w sferze socjalnej nie może zostać zaniedbane przez kraje stowarzyszone i powinno stanowić niezbędny element ich przygotowań do członkostwa w Unii.

3.10 Podobne zasady dotyczą prawodawstwa w zakresie środowiska. Polityka dotycząca środowiska i rynku wewnętrznego są wzajemnie zależne. Traktat przewiduje trwały rozwój i wysoki poziom ochrony środowiska oraz zakłada uwzględnianie wymogów środowiskowych w definicjach i realizacji innych polityk. Zintegrowane podejście, umożliwiające ustalenie trwalszego kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego ma kluczowe znaczenie nie tylko dla samego środowiska, lecz także dla trwałego powodzenia rynku wewnętrznego.

3.11 Biała Księga obejmuje prawodawstwo mające bezpośredni wpływ na swobodny przepływ towarów i usług, pomijając przepisy dotyczące zanieczyszczeń ze źródeł punktowych. Koncentruje się także na procesach, a nie

produktach, dotycząc rynku wewnętrznego jedynie pośrednio. W efekcie, większość przepisów środowiskowych nie została przedstawiona. Istotne prawodawstwo dotyczące norm jakościowych powietrza i wody oraz ochrony przyrody pominięto w całości, zaś strategia dotycząca odpadów została opisana w ograniczonym zakresie. Działania odnośnie rynku wewnętrznego krajów stowarzyszonych muszą zostać zatem uzupełnione bardziej wszechstronnym podejściem w sferze środowiska, co jest zadaniem odpowiedzialnym.

3.12 Dostosowanie prawa w sektorze energetycznym nie może przebiegać bez poszanowania zasad konkurencji. Uniknięcie zakłóceń konkurencji na zintegrowanym rynku energetycznym wymaga stosowania prawodawstwa wspólnotowego w zakresie pomocy państwa. Przepisom dotyczącym przejrzystości cen musi towarzyszyć stosowanie zasad konkurencji, łącznie z sankcjami. Polityka energetyczna jest także ściśle związana z polityką środowiskową i innymi politykami. Przykładowo, trudno byłoby zaakceptować import energii elektrycznej jeżeli jej producent w kraju eksportującym nie stosowałby takich samych wymogów ochrony środowiska czy bezpieczeństwa atomowego jak kraj importera.

3.13 Kolejnym ważnym obszarem jest rolnictwo, zarówno z uwagi na zakres prawodawstwa, jak i miejsce w gospodarce wielu krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Szereg aspektów polityki i prawodawstwa rolnego pominięto w Białej Księdze, ponieważ dotyczą one raczej wspierania rynku a nie swobodnego przepływu towarów. Pomimo, iż zakres i środki wspierania rolnictwa mają wpływ na rynek wewnętrzny w zakresie produktów rolnych, nie są one jednak istotne dla osiągnięcia i utrzymania celu, jakim jest swobodny przepływ. Komisja zapewni odrębne informacje dotyczące rolnictwa w ramach strategii przedczłonkowskiej przed końcem roku. Biała Księga obejmuje zatem takie sfery, jak weterynaria, kontrola stanu roślin i odżywiania zwierząt oraz wymogi marketingowe dla poszczególnych towarów. Celem tego prawodawstwa jest ochrona konsumenta i jego zdrowia, a także zdrowia zwierząt i stanu roślin.

Omówienie przepisów dotyczących rynku wewnętrznego w Aneksie

3.14 Informacje dotyczące odpowiedniego prawodawstwa Wspólnoty przedstawiono w Aneksie z podziałem na 23 sektory. Część z nich reprezentuje szerokie obszary, podzielone na mniejsze części. Każda sfera polityki jest poprzedzona ogólnym wstępem na temat danego sektora, opisującym zasadnicze cele i metodologię legislacji, wyjaśniającym, dlaczego prawodawstwo jest konieczne, oraz przedstawiającym rozwój tego prawodawstwa. Wyjaśniono także stosunki pomiędzy prawodawstwem wspólnotowymi a narodowym.

3.15 Bardziej szczegółowa prezentacja w każdym sektorze ma na celu ułatwienie krajom stowarzyszonym zaplanowanie ich strategii stopniowego dostosowania do prawa Wspólnoty oraz jego zastosowanie i egzekwowanie. W szczególności, każda analiza zawiera wskazówki dotyczące kolejności działań zapewniających dostosowanie oraz część poświęconą warunkom niezbędnym do stosowania prawodawstwa.

Priorytety dostosowawcze

3.16 Wprawdzie każdy element prawa Wspólnoty ma określone znaczenie, zaś przystąpienie do Unii może nastąpić jedynie w drodze przyjęcia całości prawodawstwa wspólnotowego, Komisja jest przekonana, że w fazie przedczłonkowskiej należy zaproponować właściwą kolejność działań legislacyjnych w każdym z podstawowych obszarów. Środki przeznaczone na to zadanie są ograniczone zarówno we Wspólnocie, jak i w krajach stowarzyszonych (dotyczy to np. doświadczeń prawnych i technicznych, czasu parlamentarnego czy możliwości szkoleniowych). Środki te należy spożytkować na tych obszarach, na których możliwe będą maksymalne efekty.

3.17 Komisja zaprezentowała zatem prawodawstwo w każdej sferze w sposób rozróżniający pomiędzy środkami kluczowymi i wszystkimi dostępnymi środkami, proponując także rozbięcie środków kluczowych na dwa etapy. Podział na środki Etapu I i Etapu II uwidacznia priorytety wyłaniające się z samej logiki prawodawstwa i sugeruje krajom stowarzyszonym kolejność programów działań w ramach programów dostosowawczych, zastosowania i egzekwowania przepisów prawnych.

3.18 Środki I Etapu wybierano zwykle przy zastosowaniu co najmniej jednego z następujących kryteriów:

- rodki te zapewniają ogólne ramy dla bardziej szczegółowego prawodawstwa,
- środki te dotyczą głównych zasad lub zapewniają podstawowe procedury regulujące dany sektor,
- środki te stanowią warunek efektywnego funkcjonowania rynku wewnętrznego w danym sektorze.

W niektórych sferach, środki I Etapu mogą także obejmować środki wymagające szczególnie długiego okresu wstępnego dla efektywnej realizacji.

3.19 W metodologii Komisji należy także podkreślić poniższe, ogólne punkty. Po pierwsze, w niektórych sektorach omówiono kluczowe środki jeszcze nie przyjęte przez Wspólnotę, ale przechodzące fazę prac wstępnych. Inne środki, czasami z Etapu I, przyjęto niedawno. Fakt, że Wspólnota przyjęła lub przyjmie je na stosunkowo późnym etapie ewolucji rynku wewnętrznego nie umniejsza ich znaczenia dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Środki będące w trakcie procesu wprowadzania najprawdopodobniej staną się częścią „acquis” i będą także

musiały zostać przyjęte przez przyszłe Państwa Członkowskie.

3.20 Po drugie, kryteria zastosowane przy ustalaniu zalecanej kolejności działań dostosowawczych w każdej sferze prawodawstwa są oparte o spójne podejście do samych przepisów prawnych, bez odniesienia do kosztów ekonomicznych lub korzyści płynących z ich przyjęcia. Określając strategię dostosowawczą, każdy kraj stowarzyszony będzie musiał samodzielnie ocenić wymiar gospodarczy.

3.21 Po trzecie, priorytety stanowią element składowy każdej analizy i obszaru prawodawstwa. Nie wypracowano globalnego zestawu priorytetów, uwzględniającego analizy wcześniejszych działań na różnych obszarach legislacyjnych. Jest to w pewnym stopniu logiczna kontynuacja metodologii opisanej w poprzednim ustępie. Przy braku ogólnej analizy gospodarczej, nie można przyjąć wyraźnego zestawu obiektywnych kryteriów, które mogłyby posłużyć do ustalania priorytetów międzysektorowych. Jednakże, część przepisów objętych działaniami dostosowawczymi, np. prawo o spółkach, należy postrzegać jako „cegiełki” gospodarki rynkowej, nad którymi które kraje te rozpoczęły prace we wcześniejszych etapach transformacji gospodarczej. Priorytety przyznane przez kraje Europy Środkowej i Wschodniej różnym sektorom będą uzależnione od ich sytuacji politycznej i gospodarczej. Wybór ten należy pozostawić samym krajom, a nie Unii.

3.22 Po czwarte, w pewnych obszarach ustalenie wyraźnych faz nie jest możliwe, ponieważ dane prawodawstwo stanowi całość i przyjęcie tylko pojedynczych elementów nie przyniosłoby żadnych korzyści.

3.23 Po piąte, należy zauważyć, że prawodawstwo zostało opisane niezależnie od tego, jaka część wiążących się z nim kwestii została już rozwiązana przez kraje stowarzyszone, nawet jeżeli wszystkie z nich przyjęły już dane przepisy. Jest to zgodne z zamiarem Komisji opracowania ogólnego dokumentu odniesienia, z którego będą mogli także korzystać inni kandydaci na Państwa Członkowskie. Ponadto, celem Białej Księgi nie jest ocenianie zgodności poszczególnych prawodawstw krajowych z przepisami Unii.

3.24 Wreszcie, nie ustalono żadnych harmonogramów. Zostaną one opracowane przez każdy kraj stowarzyszony, w zależności od jego własnej sytuacji i strategii.

Warunki niezbędne do stosowania i przestrzeganie prawa

3.25 Główne wyzwanie, przed którym stoją kraje stowarzyszone przejmujące prawodawstwo rynku wewnętrznego, nie polega na samym dostosowaniu przepisów prawnych, ale na przystosowaniu mechanizmów administracyjnych oraz społeczeństwa do warunków niezbędnych do funkcjonowania prawa. Jest to złożony proces, wymaga-

jący utworzenia lub adaptacji instytucji i struktur, obejmujący fundamentalne zmiany zakresu obowiązków administracji państwowej, sądownictwa i wyłaniającego się sektora prywatnego. Aby pomóc krajom Europy Środkowej i Wschodniej w realizacji tego zadania, we wstępie do Aneksu zamieszczono streszczenie różnych typów struktur zapewniających efektywne funkcjonowanie prawodawstwa Wspólnoty. Każda analiza identyfikuje odpowiednie struktury narodowe (lub międzynarodowe) w danym sektorze, w oparciu o doświadczenia Unii.

3.26 Obecność organów wykonawczych jest niezbędna do zagwarantowania pozostałym członkom Wspólnoty, że przepisy są właściwie stosowane. Odpowiednie funkcjonowanie struktur administracji, sądownictwa i sektora prywatnego zależy z kolei od możliwości szkolenia i podnoszenia kwalifikacji personelu. Zapewnienie szkolenia i przekazanie odpowiednich doświadczeń Wspólnoty w tym zakresie będzie jednym z głównych zadań do wykonania. Zostało ono omówione w rozdziale 5.

Wniosek

3.27 Aneks zawiera zestaw szczególnych zaleceń dla krajów stowarzyszonych odnośnie dostosowania i stosowania przepisów prawnych z każdej sfery legislacyjnej Wspólnoty, dotyczącej rynku wewnętrznego. Zalecenia te nie mają charakteru obligatoryjnego. Z uzasadnionych przyczyn, o charakterze politycznym, gospodarczym lub handlowym, poszczególne kraje stowarzyszone mogą przyjmować własne stanowiska na temat kolejności zbliżenia przepisów. Niemniej, analizy te są przydatne w wyznaczaniu głównych środków, które należy zastosować, oraz we wskazywaniu czynników niezbędnych do ich efektywnego funkcjonowania.

4. SYTUACJA KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ

Wstęp

4.1 Przygotowując Białą Księgę, Komisja utrzymywała regularne kontakty z krajami stowarzyszonymi. W listopadzie 1994 r. miało miejsce posiedzenie z udziałem sześciu krajów Europy Środkowej i Wschodniej, na którym Komisja wyjaśniła swoje podejście, wysłuchała prezentacji każdego z krajów na temat etapu prac dostosowawczych i zapoznała się z uwagami w sprawie metodologii przyjętej w Białej Księdze. W lutym i marcu 1995 roku, zgodnie z wnioskami z Essen, Komisja przeprowadziła bilateralne konsultacje z tymi krajami. Przedstawiciele Komisji odwiedzili każdą ze stolic, odbyli dyskusje sektorowe i poinformowali władze o aktualnym etapie prac nad Białą Księgą. Dyskusje koncentrowały się szczegól-

nie wokół środków I Etapu oraz potrzeby stworzenia struktur niezbędnych dla ich zastosowania i egzekwowania.

4.2 Ponadto, Komisja prowadzi stały dialog z każdym krajem stowarzyszonym na temat dostosowanie prawa, w ramach Podkomitetów przewidzianych w Układach Europejskich. Umożliwia to zdobywanie informacji na temat postępów krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Niemniej, pomimo tych kontaktów, informacje posiadane przez Komisję są niepełne. Wiele nowych przepisów nie przetłumaczono na żaden z języków Wspólnoty. Ich zakres często nie pokrywa się z zakresem odpowiedniego prawodawstwa wspólnotowego, co utrudnia porównywanie. Z tego względu, analiza prawodawstwa istniejącego w krajach stowarzyszonych, przedstawiona w tym rozdziale, nie jest wyczerpująca.

4.3 Jednakże, do zaplanowania przyszłej pomocy technicznej niezbędne jest ogólne zrozumienie poziomu harmonizacji prawodawstwa krajów Europy Środkowej i Wschodniej z prawem Wspólnoty oraz stopnia zaawansowania struktur niezbędnych do zastosowania i egzekwowania tych przepisów. Konieczne jest także ogólne zbadanie źródeł problemów. W niniejszym rozdziale zamieszczono taki przegląd.

Postępy w zakresie dostosowania prawa

4.4 Kraje stowarzyszone przechodzą proces opracowywania i przyjmowania dużej liczby nowych uregulowań prawnych, przyjmując jako główny cel ich zgodność z prawodawstwem Wspólnoty. Zgodnie z Układami Europejskimi, są one obowiązane dołożyć do tego procesu wszelkich starań. Niemniej, podejmując się zadania dostosowania prawodawstwa, każdy kraj przyjął własne priorytety.

4.5 Wybór dokonany przez dany kraj stowarzyszony odzwierciedla jego realia polityczne, a zwłaszcza rozwój stosunków handlowych z Unią, oraz ocenę znaczenia przepisów w kontekście transformacji gospodarczej i/lub przygotowania się do członkostwa w Unii. Kraje stowarzyszone uwzględniły także wykaz priorytetów dostosowawczych wyszczególnionych w Układach Europejskich. Niektóre kraje przyjęły zobowiązania międzynarodowe, co wywarło wpływ na ich priorytety. Ponadto, dążąc do członkostwa w Unii, część z nich rozpoczęła procesy harmonizacyjne dużo wcześniej do pozostałych. W efekcie, istnieje szereg rozbieżności w zakresie liczby i rodzaju przyjętych przepisów oraz kolejności podejmowania działań przez kraje Europy Środkowej i Wschodniej.

4.6 We wszystkich przypadkach, kraje Europy Środkowej i Wschodniej podjęły systematyczny wysiłek opracowania programów dostosowania prawodawstwa, ustalania priorytetów i weryfikacji zgodności z odpowiednimi przepisami Wspólnoty. Większość krajów posiada już mechanizmy koordynacyjne w ramach swoich administracji. Są

one na różnych etapach programowania i ustalania priorytetów. Przed opublikowaniem Białej Księgi, w większości z nich znaczna część priorytetów zostanie już określona. Priorytety wskazane w Aneksie powinny zatem doprowadzić do procesu porównawczego i weryfikacyjnego w każdym kraju stowarzyszonym.

4.7 Generalnie, starsze przepisy prawne, czasami sprzed wielu lat, obowiązują równoległe z nowymi. W pewnych sektorach nowe prawa są już niemal gotowe, choć w innych dopiero planowane i nie istniejące nawet w formie projektów. Duża liczba nowych przepisów przechodzi obecnie fazę przygotowań i oczekuje na przyjęcie przez zgromadzenia narodowe. Zaawansowanie prac w danym sektorze niekoniecznie odzwierciedla jego znaczenie.

4.8 Kraje Europy Środkowej i Wschodniej są świadome, że przepisy przyjęte lub przygotowywane w pewnych dziedzinach nie w pełni odpowiadają uregulowaniom Unii, wskutek świadomego wyboru (dostosowanie stopniowe) lub zmian wprowadzanych w trakcie prac parlamentarnych. W niektórych przypadkach podjęto decyzje o wstrzymaniu procesu wdrażania nowego prawodawstwa w oczekiwaniu na nowe lub zmodyfikowane przepisy Wspólnoty w danym zakresie.

4.9 W większości przypadków kraje stowarzyszone zabiegały o doradztwo zewnętrzne, zwłaszcza w ramach programów PHARE. Poszukiwały one także wzorców w Państwach Członkowskich. Porad w zakresie opracowywania i przygotowywania projektów przepisów udziela im Wspólnota i urzędnicy państwowi, ale także doradcy.

4.10 W wielu krajach stowarzyszonych (nie we wszystkich) harmonogramy prac zgromadzenia narodowego są przeładowane i powstają opóźnienia. Obciążenie pracami legislacyjnymi jest ogromne, zmiany często radykalne, tematyka czasami nieznaną, poprawki do tekstów liczne a postęp powolny. Ponadto, w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, tak jak na całym świecie, rządy i priorytety polityczne ulegają przemianom, co dodatkowo komplikuje i przedłuża proces dostosowania prawodawstw.

Dostosowanie prawodawstw a reformy gospodarcze

4.11 Niektóre kraje stowarzyszone nie rozwiązały jeszcze trudnego problemu koordynacji programów dostosowawczych z reformami gospodarczymi. Trudności, przed jakimi stoją te kraje, można zilustrować na kilku przykładach:

- W sferze usług finansowych, prawodawstwo rynku wewnętrznego zwiększa wymogi bezpieczeństwa i zakłada mniejszą regulację rynku. Wprowadzenie takiej zmiany regulacyjnej zbyt wcześnie może poważnie osłabić podmioty gospodarcze Europy Środkowej i

Wschodniej, ponieważ większość z nich nie uporała się jeszcze z bagażem złych kredytów.

- W sferze skarbowej, tempo harmonizacji musi odpowiadać rozwojowi różnych podstaw opodatkowania oraz uwzględniać potrzebę doraźnych bodźców podatkowych, korygujących zakłócenia alokacyjne odziedziczone po poprzednim systemie.
- Liberalizacja przepływu kapitału będzie uzależniona od osiągnięcia ogólnej stabilności makroekonomicznej, w celu uniknięcia ryzyka odpływu kapitału i trudności bilansowych. Naturalnie, stabilne środowisko makroekonomiczne jest ściśle związane z kluczowymi elementami procesu transformacji, takimi jak stabilne finanse publiczne czy powodzenie procesów restrukturyzacyjnych.

Określone sektory

4.12 Poniżej nie przedstawiono wszystkich sektorów, a jedynie określone osiągnięcia lub problemy.

4.13 Wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej dokonały podstawowych reform prawa o spółkach, w ramach procesu przejścia do gospodarki rynkowej. Ponieważ prawo to zwykle wzorowano na jednym lub kilku Państwach Członkowskich, jest ono generalnie zgodne z wymogami Wspólnoty, choć w większości przypadków różni się zakresem. Kwestię niedyskryminującego traktowania cudzoziemców i podmiotów zagranicznych zwykle uregulowano zadowalająco, z uwagi na chęć pozyskania inwestycji zagranicznych. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku sprawozdawczości finansowej, gdzie wiele wymogów trzech głównych dyrektyw Unii już spełniono, choć całe zadanie nie zostało jeszcze wykonane.

4.14 Z podobnych przyczyn, za kwestię priorytetową uznano przyjęcie podstawowych uregulowań w sektorze usług finansowych. Prace nad bankowością generalnie posunięto znacznie dalej niż ma to miejsce w przypadku ubezpieczeń. Niemniej, możliwości krajów Europy Środkowej i Wschodniej pozostaną ograniczone, tak długo jak konieczne będzie utrzymywanie restrykcji w zakresie przepływu kapitału, zaś banki będą obciążone bagażem złych kredytów z przeszłości. W tym sektorze, niezbędna będzie duża liczba nowych przepisów prawnych.

4.15 Dwie sfery, w których poczyniono znaczny postęp, to opodatkowanie pośrednie i cło. Wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej wprowadziły system VAT, co w wielu przypadkach jest zgodne z wymogami Wspólnoty. Jest to przykład dziedziny, w której osiągnięto stosunkowo najwięcej, ponieważ zaczynano praktycznie od zera. W przypadku akcyzy, większość krajów stowarzyszonych zastosowała tę opłatę do produktów objętych także prawodawstwem Wspólnoty. Niektóre stawki będą wymagały

obniżenia, choć niezbyt radykalnego, z uwagi na czynniki skarbowe.

4.16 Harmonizacja w zakresie ceł wynikała z gwałtownego rozwoju handlu z Unią. Przyjęto już narodowe nomenklatury celne oparte o Zharmonizowany System, przeprowadzana jest także stopniowa harmonizacja z Jednolitą Nomenklaturą Wspólnoty, na mocy Układów Europejskich. Nawiązane zostały bliskie kontakty pomiędzy organami celnymi, pod auspicjami podkomitetów ds. współpracy celnej, na podstawie Układów Europejskich, oraz w wyniku pomocy technicznej w ramach programu PHARE. W każdym przypadku, pełne dostosowanie nie jest konieczne przed przystąpieniem do Unii.

4.17 Przesłanki handlowe przyspieszyły także wysiłki harmonizacyjne w sferze norm przemysłowych. Wymogi prawne w tym zakresie są powszechnie znane i wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej rozpoczęły proces przyjmowania norm Unii Europejskiej, choć proces ten jest często realizowany za pośrednictwem mechanizmów pierwotnie utworzonych dla opracowywania obowiązkowych przepisów technicznych a nie dobrowolnych norm. Kraje stowarzyszone czeka jeszcze wiele pracy, zwłaszcza na szczeblu samego przemysłu, zanim osiągnięta zostanie pełna zbieżność. W szeregu przypadków postęp opóźniają wysiłki zmierzające do zamknięcia dużej części prawodawstwa w pojedynczym instrumencie. Ponadto, wysiłki dostosowawcze utrudniają także znaczne niedociągnięcia w sferze oceniania zgodności. Możliwość zawarcia Umów o Wzajemnym Uznawaniu, przewidzianych w Układach Europejskich, ułatwi dalszą pracę na tym polu. (Dalsze rozważania nad tą sferą przedstawiono poniżej, w części dotyczącej postępów w tworzeniu struktur stosowania i egzekwowania prawa.)

4.18 Postępy poczynione w rolnictwie (gdzie prawodawstwo rynku wewnętrznego dotyczy weterynarii, stanu roślin i odżywiania zwierząt oraz towarów rolnych objętych określonymi normami marketingowymi, np. wina) odzwierciedlają znaczenie tego sektora w gospodarce krajów stowarzyszonych i dokładnie wskazują na ich zainteresowanie określonymi produktami. W szeregu krajów do kwestii kluczowych należy reforma gruntów, choć dostosowanie prawodawstwa mającego wpływ na warunki handlu jest również ogólnie postrzegane jako istotny priorytet. Prywatyzacja została zainicjowana we wszystkich krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Podjęto także szereg inicjatyw ogólnych i oddolnych związanych z rolnictwem i niezbędna jest kontynuacja działań w tym zakresie. W większości tych krajów rolnictwo otrzymuje określoną pomoc ze strony państwa, choć poziom ochrony na granicach jest wciąż niski. Sytuacja ta może ulec zmianie po wejściu w życie umowy GATT. Wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej prowadziły rozmowy z Komisją na temat umów w zakresie kontroli zdrowia i odżywiania zwierząt oraz stanu roślin. Choć do utworzenia wspól-

nego rynku pozbawionego wewnętrznych granic jest jeszcze daleko, umowy takie oznaczałyby poważny postęp w odpowiednim kierunku. Wspólnota negocjuje przyjęcie Układów Europejskich uwzględniając własne poszerzenie i wyniki Rundy Urugwajskiej.

4.19 W sferze transportu Układy Europejskie stanowią szczególnie silny bodziec. Szczególne mandaty do zawarcia umów bilateralnych z określonymi krajami Europy Środkowej i Wschodniej w sektorach transportowych zostały już przedstawione Radzie i w jednym przypadku zostały przyjęte. Stwarzają one perspektywę dostępu do rynku i określają warunki świadczenia międzynarodowych usług transportowych, stanowiąc zatem poważny bodziec dla harmonizacji przed członkostwem. Uczestnictwo krajów Europy Środkowej i Wschodniej w różnych umowach międzynarodowych sprzyja procesom dostosowawczym.

4.20 Obraz w sektorze energetycznym jest zróżnicowany, w zależności od kraju, choć generalnie dominują tu monopole państwowe. Pomimo, iż duża liczba przepisów jest obecnie opracowywana lub została zapisana w formie projektów, pozostaje jeszcze wiele prac do wykonania, zaś przekształcenie istniejących struktur prawnych i przemysłowych będzie miało znaczący oddźwięk gospodarczy i społeczny.

4.21 Sytuacja w sektorze łączności jest nieco inna, ponieważ w niektórych krajach powołano oddzielne organa regulacyjne i wprowadzono pewne środki liberalizujące. Praktyka zabiegania, a w wielu przypadkach otrzymywania odgórnych gwarancji kredytowych i zapewnień władz o okresach szczególnych lub wyłącznych praw może utrudnić szybką zgodność z przepisami prokonkurencyjnymi Wspólnoty. Wysiłki zmierzające do uzyskania zgodności z prawodawstwem Wspólnoty często ułatwia uczestnictwo w organach międzynarodowych. Podobne postępy w zakresie dostosowania osiągnięto w sektorze audiowizualnym.

4.22 Polityka prokonkurencyjna jest szczególnie istotna w okresie transformacji gospodarczej. Podstawowe zasady określono w Układach Europejskich, które przewidują także terminy wyrażenia zgody na ich realizację oraz zawierają postanowienie, że kraje stowarzyszone będą nadal dostosowywały swoje prawodawstwa w zakresie konkurencji do przepisów Unii. W tym kontekście, kraje Europy Środkowej i Wschodniej są obowiązane przyjąć zasady polityki Wspólnoty i mogą stworzyć struktury kontrolne i wykonawcze najlepiej służące ich celom. Po przystąpieniu, określone zadania spoczywające obecnie na krajach stowarzyszonych zostaną przejęte przez Komisję.

4.23 W sferze własności intelektualnej postępy są nierówne, nawet jeżeli kraje Europy Środkowej i Wschodniej wykazały zainteresowanie pracami Unii i są gotowe unowocześnić swoje mechanizmy prawne. Znaczący postęp osiągnięto w zakresie własności przemysłowej, zwłaszcza

odnośnie patentów i znaków handlowych. Wykonano także pewne prace w zakresie praw autorskich i pokrewnych.

4.24 Sytuacja prawodawstwa dotyczącego środowiska jest bardzo zróżnicowana, zaś kraje stowarzyszone doskonale zdają sobie sprawę z możliwych kosztów dostosowania ich poziomów ochrony do norm Wspólnoty. Jednak w niektórych sferach, np. związanych z określonymi produktami, prace przygotowawcze nad nowymi przepisami są znacznie zaawansowane.

4.25 W sferze polityki socjalnej kraje stowarzyszone są przekonane, że większa część ich prawodawstwa jest dostosowana do norm Unii Europejskiej oraz przywiązują do tego sektora duże znaczenie. Większość krajów Europy Środkowej i Wschodniej kładzie nacisk na bezpieczeństwo miejsca pracy. Jednak czynnikiem decydującym są tu również koszty. Ponadto, dopiero czas pokaże, do jakiego stopnia istniejące przepisy mogą być skutecznie wykonywane.

4.26 Wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej wykazały zrozumienie, że ochrona konsumenta wymaga pewnej interwencji legislacyjnej, stanowiącej element przejścia do gospodarki rynkowej. Funkcjonowanie rynku wewnętrznego jest przynajmniej częściowo powiązane z dostosowaniem prawodawstwa w tym sektorze. Ponadto, uznanie praw konsumentów i zapewnienie im uczestnictwa w podejmowaniu decyzji jest także postrzegane jako wkład do konsolidacji społeczeństw demokratycznych krajów stowarzyszonych. We wszystkich krajach Europy Środkowej i Wschodniej przepisy prawne dotyczące konsumenta przechodzą obecnie fazę przygotowań, zaś elementy polityki konsumenckiej są często objęte innym prawodawstwem sektorowym lub horyzontalnym.

Struktury stosowania i egzekwowanie prawa

4.27 Uzyskanie pełnego obrazu przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej w zakresie tworzenia niezbędnych struktur stosowania i egzekwowanie praw jest szczególnie trudne. W swoich kontaktach z krajami stowarzyszonymi, Komisja kładła szczególny nacisk na ten aspekt procesu poprzedzającego przystąpienie. Poszerzenie tej wiedzy będzie ważną częścią zadań realizowanych po opublikowaniu Białej Księgi, w kontekście przygotowania i udostępnienia odpowiedniego pakietu pomocy technicznej.

4.28 Na obecnym etapie, możliwe jest jedynie wypunktowanie kilku ogólnych kwestii odnośnie postępów i trudności krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Generalnie, proces tworzenia, obsadzania personelem i uruchamiania wszystkich koniecznych struktur administracyjnych pozostaje w tyle za samym procesem legislacyjnym. Sytuacja różni się w poszczególnych krajach stowarzyszonych

i sektorach, ale w tej dziedzinie niezbędny jest jeszcze dalszy wysiłek.

4.29 Szczególnym problemem krajów Europy Środkowej i Wschodniej, nie znanym w obecnych Państwach Członkowskich, jest przejście do gospodarki rynkowej. W rozwiniętych gospodarkach rynkowych wiele struktur niezbędnych do spełniania wymogów prawodawstwa Wspólnoty już istnieje. Indywidualne osoby i podmioty są ogólnie świadome swoich praw, zapewniony jest także dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Z kolei w krajach stowarzyszonych nowe lub zmodyfikowane struktury, w tym zmiany w systemie sądownictwa, nie zostały jeszcze zapewnione.

4.30 W zakresie podstawowych elementów gospodarki rynkowej, wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej rozpoczęły budowę nowych struktur na początku lat 90-tych. Zmiany konstytucyjne zapewniły niezależność systemom sądowniczym, które obecnie podlegają stopniowej transformacji. W niektórych przypadkach istnieje potrzeba wprowadzania dalszych zmian, zapewniających niezawisłość i wagę nominacji sędziowskich. Wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej borykają się z problemem niedoboru środków na sądownictwo, co prowadzi do przeładowania sądów i organów administracyjnych nadmiarem prac oraz do braku szybkiego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Na organa sądowe krajów stowarzyszonych także czekają nowe zadania. Własność intelektualna jest często postrzegana jako sfera, w której pojawi się nowe zapotrzebowanie, zarówno w zakresie szkolenia, jak i modyfikacji postępowań, umożliwiającej szybszy dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Administracja niektórych krajów Europy Środkowej i Wschodniej dostrzega także potrzebę zmiany zasad dostępu do sądownictwa oraz przyjęcia określonych przepisów w takich sferach, jak ochrona konsumenta.

4.31 W zakresie podstawowych struktur gospodarczych, wszystkie kraje Europy Środkowej i Wschodniej posiadają publiczne rejestry handlowe oraz gazety, w których publikowane są informacje na temat podmiotów firm. W niektórych państwach istnieją też organa nadzoru bankowego, urzędy rejestrujące prawa do własności intelektualnej, itp., ale ogólnie obraz w tej dziedzinie jest zróżnicowany. Niekiedy pomimo utworzenia odpowiednich instytucji, brak jest odpowiednio wykwalifikowanej kadry. Generalnie, kraje Europy Środkowej i Wschodniej nie posiadają odpowiednich doświadczeń. W tym kontekście, w rozwijaniu niezbędnych umiejętności pomocny jest program TEMPUS, działalność Europejskiej Fundacji Szkoleniowej oraz uczestnictwo krajów Europy Środkowej i Wschodniej w programach LEONARDO i SOCRATES.

4.32 W niektórych przypadkach możliwe jest wykorzystywanie istniejących struktur. Przykładem mogą być inspektoraty ds. weterynarii i stanu roślin. W części krajów

stowarzyszonych kwestia ta została bardzo dobrze rozwiązana. Niemniej, nawet tutaj istnieje potrzeba modernizacji oraz rozpowszechnienia sprzętu i usług. Funkcjonują już laboratoria kontroli i pomiarów towarów przemysłowych, ale często brak im nowoczesnego sprzętu. W dziedzinie eksportu do Unii, niektóre struktury odpowiadają już normom Wspólnoty, np. ubojnie obsługujące eksport mięsa i produktów mięsnych, lecz dopiero przygotowanie do integracji z rynkiem wewnętrznym umożliwi udoskonalenie tych struktur do wymaganego poziomu.

4.33 W zakresie norm przemysłowych zmiana systemu obowiązkowego na dobrowolny, w oparciu o prawodawstwo określające niezbędne wymogi, może napotkać na trudności, podobnie jak mechanizmy wymagające od producenta uzyskiwania atestów zgodności na własną odpowiedzialność. Zamiany takie wymagają nie tylko nowych struktur, ale także nowego sposobu myślenia. Pozostaną jedynie zmianami formalnymi i nie odniosą pożądanego skutku jeżeli nie zmieni się nastawienie, zarówno regulatorów, jak i przedsiębiorstw gospodarczych.

4.34 Zapewnienie powszechnego zrozumienia nowych rozwiązań będzie ważną częścią zachodzących procesów. Przykładowo, w sferze zamówień publicznych rynki nie zostały praktycznie otwarte, pomimo zapewnienia podstawowego prawodawstwa - ponieważ firmy nie są jeszcze przekonane, że mają autentyczną szansę wygrania przetargów zaś stare monopole - że mogą je przegrać. W obu przypadkach, żadna ze stron nie podejmuje rywalizacji. Podobnie, pomimo, iż prawodawstwo konsumenckie jest stopniowo wprowadzane, wciąż pozostaje ono martwym zapisem, ponieważ konsumenci nie rozumieją swoich praw i/lub brakuje mechanizmów ich realizacji.

Wniosek

4.35 Wszystkie kraje stowarzyszone podejmują poważne wysiłki mające na celu dostosowanie i realizację ich praw, zwłaszcza w sferze rynku wewnętrznego. Kraje te czeka jednak zadanie długofalowe, skomplikowane, wymagające ciężkich prac koordynacyjnych oraz trwałego zaangażowania. Konieczne jest dalsze wzmacnianie roli międzyresortowych mechanizmów koordynacyjnych oraz bardziej rygorystyczne podejście do programowania i priorytetów.

4.36 Z kolei Unia musi zwiększyć i zmodyfikować swoją pomoc techniczną w procesie przygotowywania krajów Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z rynkiem wewnętrznym. Z tego względu Wspólnota winna przede wszystkim pogłębić swoją wiedzę w zakresie istniejącej sytuacji. Będzie to wymagało skoordynowanego wysiłku, maksymalnego wkładu ze strony krajów Europy Środkowej i Wschodniej, Komisji i Państw Członkowskich. Kwestie te omówiono szerzej w następnym rozdziale.

5. SPECJALISTYCZNA POMOC TECHNICZNA

Wstęp

5.1. Szczególnym wkładem Białej Księgi, realizowanym poprzez przedstawienie odpowiednich przepisów Wspólnoty, jest udzielenie wskazówek w zakresie organizacji prac legislacyjnych oraz opisanie i wyjaśnienie funkcji struktur niezbędnych do efektywnego stosowania praw narodowych. Umożliwi to krajom Europy Środkowej i Wschodniej skoncentrowanie wysiłków na przygotowaniu do integracji z rynkiem wewnętrznym i zapewni faktyczny wpływ przemian prawnych na gospodarkę. Kraje stowarzyszone wyraziły zamiar uwzględnienia zaleceń Białej Księgi przy finalizowaniu swoich strategii zblizeniowych w zakresie rynku wewnętrznego oraz przy ustalaniu priorytetów.

5.2 Kolejnym wkładem Białej Księgi, zaznaczonym w rozdziale I, jest wyznaczenie zakresu i organizacji pomocy technicznej. Niniejszy rozdział ma na celu zapewnienie, że analityczny wkład Białej Księgi zostanie wykorzystany w formie spójnej i efektywnej pomocy technicznej, obejmującej prawodawstwo i struktury, odpowiadając na potrzeby wynikające z narodowych strategii krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

Strategie dla krajów stowarzyszonych

5.3 Zadanie przyjęcia, zastosowania i egzekwowanie praw spełniających wymogi rynku wewnętrznego może zostać zrealizowane wyłącznie przez same kraje stowarzyszone. Indywidualne programy przyjęcia i stosowania praw dotyczących rynku wewnętrznego zostały opracowane przez kraje stowarzyszone w ramach ich strategii przedczłonkowskich i dostosowawczych. Programy te powinny być zgodne z ich polityką gospodarczą i programami reform oraz innymi elementami strategii. Powinny także uwzględniać zalecenia Białej Księgi, obejmować wszystkie sektory istotne dla funkcjonowania rynku wewnętrznego oraz uwzględniać administracyjne i organizacyjne aspekty stosowania i egzekwowania prawa.

5.4 Obowiązkiem każdego kraju stowarzyszonego jest koordynowanie wniosków o pomoc i przekazywanie informacji na temat postępów w realizacji zaleceń Białej Księgi, tak aby zapewnić spójność i skuteczność pomocy udzielanej przez Unię, Państwa Członkowskie i inne instytucje.

Skoordynowana odpowiedź Unii

5.5 Ze strony Unii, głównym celem musi być zorganizowanie pomocy technicznej w tej szerokiej i zróżnicowanej sferze, w sposób umożliwiający optymalne wykorzy-

stanie nielicznych środków. Fundusze są ograniczone, zaś wiedzę poszukiwaną przez kraje stowarzyszone posiada stosunkowo nieliczne grono urzędników i specjalistów, przede wszystkim w Państwach Członkowskich. Unia już teraz zapewnia pomoc techniczną w ramach programu PHARE, choć należy ją zwiększyć i dostosować do zaleceń Białej Księgi. Inne programy Wspólnoty dostępne krajom stowarzyszonym oraz pomoc Państw Członkowskich i podmiotów prywatnych może także stanowić cenny wkład. Szczególny nacisk należy położyć na wzajemne uzupełnianie się i właściwe zogniskowanie całości wysiłków. Udoskonalona wymiana informacji, przejrzystość wszystkich prac w krajach stowarzyszonych oraz możliwość pomocy umożliwią zaspokojenie potrzeb i zapewnienie wzajemnych usług w sferach wspólnego zapotrzebowania.

Specjalistyczna pomoc techniczna

5.6 Pomoc techniczna ze strony Unii powinna dotyczyć planowania, opracowania projektów, stosowania i egzekwowania przepisów prawa. Może ona obejmować:

- określanie kosztów i korzyści różnej kolejności dostosowywania,
- bezpośredni i szybki dostęp do pełnych i aktualnych tekstów prawnych i literatury Unii, jak również za pewnianie tłumaczeń,
- „pojedynczą instytucję” w Unii, do której można będzie kierować wnioski o pomoc w rozwiązywaniu poszczególnych problemów dotyczących prawa i jego stosowania,
- doradztwo specjalistów prawnych i technicznych na temat systemu prawnego Unii, sektorowej interpretacji tekstów Wspólnoty oraz przygotowywania projektów praw narodowych,
- informacje dotyczące mechanizmów stosowania i egzekwowania praw w Państwach Członkowskich oraz bezpośrednich doświadczeń w zakresie funkcjonowania tych mechanizmów, poprzez uczestnictwo w programach wymiany,
- dostęp do szkoleń administracyjnych i językowych oraz specjalistycznych szkoleń technicznych,
- informacje na temat funkcjonowania rynku wewnętrznego dla operatorów gospodarczych w poszczególnych sektorach i dla całego społeczeństwa.

Pomoc powinna uwzględniać potrzebę dotarcia do zgromadzenia narodowego i administracji. Parlament i jego członkowie muszą posiadać informacje na temat struktur niezbędnych do zastosowania i egzekucji nowych praw oraz na temat nowych przepisów Wspólnoty wymagających przeniesienia.

5.7 Unia winna przede wszystkim zapewnić realizację istniejących programów Wspólnoty, mających na celu

umożliwienie funkcjonowania rynku wewnętrznego, takich jak KAROLUS (wymiana urzędników odpowiedzialnych za stosowanie prawa Wspólnoty), MATTHAEUS (podobny program dotyczący cła), MATTHAEUS TAX (dotyczący pośredniego opodatkowania) i innych, dostępnych krajom Europy Środkowej i Wschodniej.

Szczególny tryb i implikacje budżetowe zostaną wskazane przez Komisję w oddzielnych propozycjach. Projekty szkoleniowe opracowane w kontekście programu Leonardo i w ramach Europejskiej Fundacji Szkoleniowej także przyczynią się do przygotowania krajów Europy Środkowej i Wschodniej do uczestnictwa w rynku wewnętrznym.

Mechanizmy wykonawcze

Programy narodowe

5.8 Kraje stowarzyszone mogą opracować narodowe ramowe programy dostosowania do prawodawstwa rynku wewnętrznego, co mogłoby zapewnić wzajemne uzupełnianie się wszystkich programów realizowanych w ramach PHARE, istotnych dla celów Białej Księgi.

5.9 Takie programy narodowe mogą nadzorować organa odpowiedzialne za pomoc i koordynację w ramach strategii przedczłonkowskiej. Regularne sprawozdania na temat prac programów mogłyby być składane Radzie Stowarzyszenia i właściwym strukturom, przewidzianym w Układach Europejskich.

5.10 Program PHARE przewiduje podjęcie szerokiego zakresu działań w okresie pięciu lat, poczynając od roku bieżącego. Niezwłocznie po opublikowaniu Białej Księgi, Komisja zaprosi każdy kraj stowarzyszony do rozmów wyjaśniających program i priorytety tego kraju w świetle Białej Księgi. Istniejące narodowe programy ramowe dotyczące reformy i zbliżenia praw mogą zostać odpowiednio dostosowane.

Biuro Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej

5.11 Pewne potrzeby w zakresie pomocy są podobne we wszystkich krajach stowarzyszonych. Aby je zaspokoić, Komisja zamierza utworzyć Biuro Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej, wspierane przez międzynarodowy program PHARE. Będzie ono zlokalizowane w Brukseli i kierowane przez Komisję. Jego celem będzie zapewnianie wymiany informacji i świadczenia odpowiednich usług na rzecz krajów stowarzyszonych. Biuro zagwarantuje także, że pomoc zapewniana przez różne organa sektora publicznego i prywatnego będzie najwyższej jakości, udzielana w sposób optymalny.

5.12 Biuro będzie udzielało wsparcia w zakresie prawodawstwa Wspólnoty, jego transpozycji na przepisy naro-

dowe, terminologii prawnej, tłumaczeń, szkolenia i wymiany kadr, w tym krótkoterminowej wymiany w służbach Komisji i właściwych organach Państw Członkowskich. Ponadto, Biuro będzie jedyną instytucją czy „izbą rozrachunkową” przyjmującą wnioski o pomoc w zakresie rekrutacji specjalistycznych doradców.

5.13 Biuro będzie też głównym źródłem doradztwa w zakresie prawa i struktur jego zastosowania, przede wszystkim w ramach umowy ramowej PHARE, wskazując grupę specjalistów z Komisji i Państw Członkowskich, posiadających doświadczenie w różnych sektorach polityki. Jego usługi będą dostępne w ramach programów skierowanych do poszczególnych państw.

5.14 Zostanie opracowana baza danych zawierająca informacje pochodzące z Komisji, Państw Członkowskich, krajów stowarzyszonych i sektora prywatnego, co umożliwi przejrzystość i zapobiegnie powielaniu działań. Będzie ona dostępna dla wszystkich zainteresowanych stron.

5.15 Za pośrednictwem bazy danych, Komisja udostępni wszystkie informacje dotyczące pomocy dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej w ramach PHARE i innych programów Wspólnoty. Komisja zapewni też informacje na temat postępów tych krajów w realizacji Białej Księgi, zwłaszcza w sferach objętych pomocą techniczną. Komisja zaprasza kraje stowarzyszone, Państwa Członkowskie i inne podmioty świadczące pomoc do przekazywania podobnych informacji.

Koordinacja i kontrola

5.16 Komisja będzie składała regularne raporty z działalności Biura Komitetom lub Podkomitetom Stowarzyszenia, utworzonym na podstawie Układów Europejskich.

5.17 Raporty z działalności Biura i informacje zgromadzone w bazie danych umożliwią koordynację i kontrolę pomocy w Państwach Członkowskich za pośrednictwem Komitetu Sterującego PHARE, bilateralnie w krajach stowarzyszonych za pośrednictwem odpowiednich struktur Układów Europejskich, zaś jeżeli określone kwestie będą dotyczyły szeregu krajów stowarzyszonych - w ramach ustrukturalizowanych stosunków.

6. WNIOSKI

6.1 Wprowadzanie w Europie Środkowej i Wschodniej systemów politycznych i gospodarczych zgodnych z rozwiązaniami przyjętymi w Unii Europejskiej jest procesem złożonym. Obejmuje on wzmacnianie demokracji i społeczeństw obywatelskich, realizację uzasadnionej polityki makroekonomicznej, prywatyzację, restrukturyzację przemysłu, zmiany prawno-instytucjonalne oraz liberalizację handlu, zmierzającą do ustanowienia wolnej wymiany pomiędzy Unią i krajami sąsiadującymi. Pomimo różni-

cowania sytuacji w wielu krajach, procesy transformacyjne są już zaawansowane.

6.2 Za powodzenie tego procesu odpowiedzialne są przede wszystkim same kraje stowarzyszone. Niemniej, strategia uzgodniona w Essen zapewnia im dodatkowe wsparcie ze strony Unii, w tym ściślejsze powiązania z jej instytucjami, dostosowanie priorytetów PHARE do zmieniających się potrzeb oraz nowy, poważny wysiłek zmierzający do przygotowania krajów stowarzyszonych do przyszłej integracji z rynkiem wewnętrznym.

6.3 Biała Księga zaznacza początek procesu i wskazuje krajom stowarzyszonym kierunki dostosowywania ich struktur legislacyjnych do wymogów uczestnictwa w rynku wewnętrznym. Określa też logiczną kolejność niezbędnych środków i umożliwia krajom stowarzyszonym opracowanie programów działań dostosowanych do ich priorytetów gospodarczych i reformatorskich. Umożliwia także udzielanie optymalnej pomocy przez Unię, czerpiąc z doświadczeń instytucjonalnych samej Unii, Państw Członkowskich i podmiotów sektora prywatnego. Proponowane Biuro Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej w znacznym stopniu ułatwi udzielanie precyzyjnego wsparcia przez PHARE oraz korzystanie z doświadczeń Państw Członkowskich.

6.4 Stopniowe przyjmowanie praw dotyczących rynku wewnętrznego przez kraje stowarzyszone oraz tworzenie struktur niezbędnych do ich stosowania i egzekwowania usprawni proces reform gospodarczych. Można oczekiwać, że kraje te osiągną znaczne korzyści ekonomiczne i handlowe. Stopniowe znoszenie barier zwiększy konkurencyjność i ułatwi rozwój działalności gospodarczej. Jednocześnie, uwzględnienie w Białej Księdze zaleceń prawnych w sferze konkurencji oraz polityki socjalnej i środowiskowej, niezbędnych dla funkcjonowania rynku wewnętrznego, zapewni realizację dostosowywania w sposób zrównoważony. Niemniej, dostosowanie do rynku wewnętrznego nie jest jednoznaczne z przystąpieniem do Unii, które wymaga przyjęcia *acquis communautaire* jako całości.

6.5 Oprócz szczególnego procesu, który zostanie uruchomiony, Biała Księga dostarczy także bodźca do szerszej integracji krajów stowarzyszonych z Unią oraz do rozwoju handlu. W Komunikacie z dn. 13 lipca 1994 r. w sprawie strategii przedczłonkowskiej Komisja stwierdziła, że „po przyjęciu zadowalającej polityki w zakresie konkurencji i pomocy państwa (przez kraje stowarzyszone) oraz po zastosowaniu innych elementów prawodawstwa Wspólnot w zakresie szerszego rynku Unia będzie mogła podjąć decyzję o stopniowym znoszeniu instrumentów ochrony gospodarczej produktów przemysłowych przed zainteresowanymi krajami, ponieważ uzyska gwarancje uczciwej konkurencji na poziomie porównywalnych z istniejącym na rynku wewnętrznym”.

6.6 Proces zainicjowany przez Białą Księgę przyczyni się także do rozwoju handlu, stwarzając warunki sprzyjające zawieraniu umów o wzajemnym uznawaniu testów zgodności produktów z ustanowionymi normami przemysłowymi. Celem takich umów będzie zapewnienie wzajemnego atestu świadectw, znaków zgodności i raportów kontrolnych sporządzanych przez instytucje techniczne odpowiedzialne za normy przemysłowe w krajach stowarzyszonych i w Unii. Po dostosowaniu procedur stosowanych przez instytuty certyfikacyjne, laboratoria kontrolne i inne podmioty do procedur obowiązujących w Unii, możliwe będzie rozpoczęcie negocjacji w sprawie wzajemnego uznawania. Biała Księga udziela wskazówek, jak tego dokonać. Jej przedłużeniem będzie pomoc techniczna udzielana przez PHARE w wyspecjalizowanych dziedzinach.

6.7 Stopniowe dostosowywanie krajów stowarzyszonych do rynku wewnętrznego umocni reformy gospodarcze i ułatwi tworzenie środowiska sprzyjającego integracji ekonomicznej. Obniżone zostaną także koszty administracji publicznej i działalności gospodarczej w zainteresowanych państwach i Unii. Komisja zamierza wykonać analizę tych potencjalnych korzyści i przedstawić jej wyniki instytucjom Unii i krajów stowarzyszonych.

6.8 Proces integracji z rynkiem wewnętrznym już został zainicjowany poprzez konsultacje, współpracę i pomoc w ramach Układów Europejskich, PHARE oraz przez przygotowywanie Białej Księgi. Zdaniem Komisji, po opublikowaniu Białej Księgi i przyjęciu przez Radę, jest spowodowanie, by jej zalecenia zostały zrealizowane w ramach poniższych działań.

6.9 Komisja:

- przekaze Białą Księgę krajom stowarzyszonym, przetłumaczoną na ich języki, oraz wnioski Rady Europejskiej
- przeprowadzi konsultacje z każdym krajem stowarzyszonym na temat narodowego programu realizacji zaleceń Białej Księgi, dostosowania i rozbudowy pomocy technicznej oraz wewnętrznej koordynacji wszystkich kwestii związanych z Białą Księgą
- stworzy Biuro Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej, wymienione w Rozdziale 5, w celu wsparcia nowego, międzynarodowego programu PHARE
- zapewni koordynację pomocy technicznej oraz nadzоровanie procesu realizacji zaleceń Białej Księgi w Unii, poprzez Komitet Doradczy ds. Rynku Wewnętrznego oraz Komitet Sterujący PHARE
- będzie informować kraje stowarzyszone o zmianach w przepisach dotyczących rynku wewnętrznego
- rozpocznie przygotowania do realizacji programów Karolus i Matthaesus w krajach stowarzyszonych oraz zbada możliwość stosowania innych programów w tych krajach

- zaleci sposoby zaangażowania krajów stowarzyszonych w prace sektorowych organów doradczych w celu zapewnienia lepszego zrozumienia funkcjonowania rynku wewnętrznego
- będzie prowadzić dialog polityczny z krajami stowarzyszonymi na temat powiązań pomiędzy dostosowaniem do rynku wewnętrznego i szerszym procesem transformacji, w ramach ustrukturalizowanych stosunków z instytucjami Unii
- będzie składać regularne raporty na temat postępów Radzie Rynku Wewnętrznego, Radzie do Spraw Ogólnych i Radzie Europejskiej, po spotkaniach przygotowawczych z przedstawicielami krajów stowarzyszonych.

6.10 Kraje stowarzyszone zaprasza się do:

- wyłonienia pojedynczego koordynatora wszystkich zagadnień związanych z realizacją zaleceń Białej Księgi
- opracowania narodowych programów działań realizacji zaleceń Białej Księgi, przy wsparciu i doradztwie ze strony PHARE
- weryfikacji, razem z Komisją, aktualnych działań w zakresie dostosowania prawa oraz związanej z tym pomocy, w celu dostosowania ich do wymogów narodowych programów działań
- pełnego korzystania z udogodnień oferowanych przez Biuro Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej, w celu usprawnienia prac nad dostosowaniem, stosowaniem i egzekwowaniem praw dotyczących rynku wewnętrznego.

6.11 Państwa Członkowskie zaprasza się do:

- zapewnienia specjalistycznego doradztwa w zakresie transpozycji przepisów rynku wewnętrznego Unii na prawa narodowe oraz w zakresie struktur niezbędnych do jego zastosowania i egzekwowania
- przekazywania informacji na temat oferowanej przez nie pomocy oraz dostępności doradztwa specjalistycznego za pośrednictwem Komitetu Sterującego PHARE oraz Biura Wymiany Informacji o Pomocy Technicznej
- koordynowania planowanej pomocy w ramach powyższych mechanizmów, tak aby działania wspierające pochodzące z różnych źródeł były efektywne i uzupełniały się wzajemnie.

Opracowanie redakcyjne na postawie:

Przygotowanie krajów stowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej, Biała Księga. Unia Europejska, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Warszawa 1995.

Dr Bogusław Jeleń

Oddziaływanie zakładów przetwórstwa spożywczego na produkcję rolniczą w gospodarstwach indywidualnych makroregionu południowo-wschodniego

1. Wstęp

Początkiem obecnej działalności Zakładu Produkcji Mrożonek i Usług Chłodniczych „Igloofruit sp z.o.o.”, był rok 1951, kiedy to utworzono przedsiębiorstwo pod nazwą Chłodnia Składowa w Dębicy. Decyzje o jej budowie były częścią koncepcji rozwoju przemysłu chłodniczego w Polsce. Postanowiono zbudować kilkadziesiąt wielkich chłodni-zamrażalni, w których w okresie zwiększonej podaży można by magazynować żywność, a następnie, gdy strumień dostaw na rynek zmaleje, z tak przygotowanej rezerwy zapewnić systematyczne zaopatrzenie. Realizując ten plan, wybudowano w rejonach tradycyjnie rolniczych standardowe chłodnie składowe. Do zarządzania tym wielkim kompleksem magazynowym powołano specjalne zjednoczenie.

W pewnym momencie zaczęło brakować przewidywanych rezerw żywności do magazynowania. W rezultacie chłodnie składowe świeciły pustkami, a więc zaczęły przynosić straty. W Chłodni Składowej w Dębicy zaczęto szukać nowych, skutecznych rozwiązań. W komorach magazynowych uruchomiono więc własną produkcję mrożonek z owoców i warzyw, a później pierwszą krajową produkcję mrożonych wyrobów kulinarnych. Zapoczątkowało to wytwarzanie mrożonej żywności, która może być dostarczana konsumentowi tylko za pośrednictwem kompletnego łańcucha chłodniczego.

W 1975 roku powołano do życia Przedsiębiorstwo Przemysłu Chłodniczego w Dębicy, które obok chłodni objęło również podobne zakłady w Rzeszowie i Tarnowie. Te ostatnie odczuwały takie same problemy co i chłodnia w Dębicy, tym samym puste przestrzenie w magazynach powiększały się do niepokojących rozmiarów. W 1976 r. pojemność magazynowa była wykorzystywana w 46%. W 1977 r. decyzją ministra przemysłu spożywczego i skupu, włączono do PPCh w Dębicy chłodnie w Dwikozach i Krakowie, ze względu na ponoszone przez nie straty i nieefektywną działalność. Opracowany wówczas pro-

gram uzdrawiania tych jednostek sprawił, że wkrótce zaczęły przynosić zyski. W tym samym roku powstała koncepcja w kierownictwie PPCh w Dębicy utworzenia kombinatu łączącego w jeden organizm chłodnictwo i przetwórstwo rolno-spożywcze z rolnictwem. Podstawę rozwoju oparto na posiadaniu własnych surowców rolniczych. Ich dostawy z własnych gospodarstw mogły wyeliminować kosztowne przestoje, dezorganizujące normalny tok produkcji. Symbioza rolnictwa z przemysłem rolno-spożywczym w jednym Kombinacie zakładała obopólne korzyści: rolnictwo miało dostarczać na czas odpowiednie surowce, przemysł natomiast miał pomagać rolnictwu pod względem finansowym, technicznym i organizacyjnym, świadcząc mu pomoc z własnego funduszu rozwoju.

W 1978 r. niejako na zasadzie eksperymentu rozwinęto tucz trzody chlewnej typu przemysłowo-fermowego w wyniku włączenia do PPCh w Dębicy — Gospodarstwa Rolnego w Straszęcinie, o powierzchni 233 ha, któremu groziła upadłość. W oparciu o przedstawione dokonania i opracowany program integracji rolnictwa z przemysłem spożywczym z dniem 1 lipca 1978 r. PPCh w Dębicy zostało przekształcone w Kombinat Przemysłowo-Rolny „Igloopol” w Dębicy.

W okresie 4 lat zorganizowano lub przyjęto 5 gospodarstw rolnych w tym: Gospodarstwo Rolne w Borzęcinie, PGR w Sieniawie, zorganizowano Gospodarstwo Rolne z SKR-ów w Wysokiej Głogowskiej, w Miejscu Piastowym i Smolniku. W 1982 r. gospodarowano na 15,7 tys. ha gruntów i posiadano 37.036 sztuk pogłowa.

Ten kierunek na rozwój produkcji rolnej zdecydował zapewne o tym, że Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wprowadził z dniem 1 lipca 1982 r. zmianę nazwy Kombinatu z Przemysłowo-Rolnego na Rolno-Przemysłowy. Utworzenie Kombinatu miało umożliwić zorganizowanie zamkniętego łańcucha chłodniczego, który obejmuje uzyskanie surowców rolniczych we własnym zakresie oraz

nadzór nad ich wytwarzaniem u innych kontrahentów, produkcję mrożonej żywności, jej składowanie i transport do sieci detalicznej i punktów zbiorowego żywienia. Przemysł chłodniczy został więc uznany za aktywnego twórcę własnej bazy rolniczo-surowcowej. Decydujące znaczenie w pokryciu potrzeb surowcowych chłodni odgrywała własna produkcja rolnicza, aby uniezależnić się od wahań na rynku surowców rolniczych.

W ramach transformacji systemowej prywatyzacja obejmuje stopniowo wszystkie zakłady państwowe. Proces przekształceń własnościowych w państwowym sektorze przebiega w trudnych warunkach m.in. ogólnej dekonjunkury w rolnictwie. Szuka się nowych form organizacyjnych. Decyzją rady pracowniczej KRP „Igloopol” w październiku 1988 r. przystąpiono w Kombinacie do prac związanych z utworzeniem spółki akcyjnej. W kwietniu 1989 r. odbyło się walne zgromadzenie akcjonariuszy — całej załogi — podczas którego wybrano władze i przyjęto statut. Tym samym KRP „Igloopol” został przemianowany na Zjednoczone Zakłady Rolne, Przemysłowe i Handlowe „Igloopol” Spółka Akcyjna w Dębicy. Najważniejszym atutem przemawiającym za takim rozwiązaniem było unowocześnienie rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego, przetwórczego itd. Zakładano bowiem zawieranie przez poszczególne zakłady tzw. samobilansujące się spółek z kapitałem obcym.

Od grudnia 1990 roku KRP „Igloopol” znajdował się w likwidacji, w wyniku której poszczególne zakłady rolno-przemysłowe zaczęły funkcjonować jako samodzielne jednostki gospodarcze. W tym też czasie powstały Dębickie Zakłady Przetwórstwa Spożywczego „Igloopol” w miejsce Zakładu Wiodącego „Igloopol” Dębica. W wyniku dalszej reorganizacji zakładów, na bazie dawnego „Igloopolu” zarejestrowano 02.08.1993 r. nową firmę Zakład Produkcji Mrożonek i Usług Chłodniczych „Igloofruit” Sp. z o.o. z siedzibą w Dębicy. Faktyczną działalność gospodarczą spółka ta rozpoczęła z dniem 01.09.1994 r. Równoległe powstała spółka zajmująca się przerozbem tusz mięsnych pod nazwą Wytwórnia Wędlin i Konserw „Igloomeat” Sp. z o.o.

2. Metodyka

W niniejszym opracowaniu omówiono oddziaływanie Zakładu „Igloofruit” na produkcję rolniczą w gospodarstwach indywidualnych poprzez skup z kontraktacji oraz zakup poza kontraktacją owoców i warzyw w warunkach transformacji systemowej.

Materiał wyjściowy stanowiły dane pochodzące ze sprawozdawczości gospodarczej Zakładu „Igloofru-

it” oraz wypowiedzi rolników zawarte w ankiecie z 1992 i 1996 roku. Wyniki produkcyjne przyjęte zostały jako miernik oceny działalności gospodarczej i poddane analizie. Rezultaty tej analizy za lata 1989–1996 są wyrażone w jednostkach bezwzględnych (w tonach).

3. Istota powiązań

Podstawowym założeniem działalności ZPMiUCH „Igloofruit” są kooperacyjne formy organizacyjne we współpracy z rolnikami indywidualnymi. Następuje to na podstawie dobrowolnie zawieranych umów kooperacyjnych zarówno na produkty rolne jak i ogrodnicze.

W koncepcji działania Zakładu powiązania kooperacyjne pomiędzy rolnictwem a przedsiębiorstwem rolno-spożywczym stwarzają optymalne warunki dla wzrostu produkcji samych zakładów, jak i jego kooperantów. Wpływają też na zmianę stosunków społecznych i lepsze wykorzystanie rezerw tkwiących w wielu dziedzinach życia Makroregionu Południowo-Wschodniego.

W literaturze ekonomicznej wiele uwagi poświęcono funkcjom wynikającym z różnych form kooperacji w rolnictwie. Na jedną z nich, szczególnie istotną w warunkach kooperacji Zakładu należy zwrócić uwagę. Otóż z wielu innych korzyści wynikających z prowadzenia kooperacji produkcyjnej między rolnikami indywidualnymi a Zakładem, ważną jest sprawa równoczesnego rozwiązywania problemów produkcyjnych i społecznych ludności wiejskiej. Wyraża się ona kształtowaniem nowych społecznych stosunków produkcji wśród ludności wiejskiej. Polegają one na społecznym podziale pracy w rodzinach wiejskich, osłabianiu zależności losu rodziny chłopskiej tylko od własnego warsztatu produkcyjnego, a dzięki zwiększaniu skali produkcji i związanej z nią specjalizacji — rozszerzaniu powiązania rolnictwa indywidualnego z całą gospodarką narodową [Siekierski, Sarat 1987].

Otwartość związków kooperacyjnych na postęp naukowo-techniczny ma wpływ na podejmowanie wspólnych inicjatyw, służących obu stronom, które dzięki temu osiągają większe dochody ze wspólnej działalności.

Związki kooperacyjne, jak wykazują doświadczenia, stają się sprawnymi organizmami wdrażania przemysłowych metod produkcji i intensywnych technologii w produkcji roślinnej i zwierzęcej, co prowadzi jednocześnie do zwiększania zdolności wytwórczych rolnictwa, a także przetwórstwa rolno-spożywczego.

4. Kooperacja z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi

Zakład „Igloofruit” w Dębicy prowadzi działalność kooperacyjną z rolnikami indywidualnymi na obszarze MPW Polski. Baza surowcowa nie stanowi zwartej całości, lecz obejmuje trzy rejony:

- **Rejon Dębica** to: Cholewiana Góra, Gwoździec, Jata, Jastrząbka Stara, Jeżowe, Luszowice Dolne, Luszowice Górne, Pęczów, Podlesie, Smyków, Sójkowa, Stary Nart, Węgrce, Zasów,
- **Rejon Sanok** to: Dydnia, Grabownice, Hłudno I, Hłudno II, Niebock, Niwistka, Temeszów, Nozdzec, Wara, Wesola,
- **Rejon Skołyszyn** to: Bączar, Jabłonica, Lipnica, Lisów, Przysieki, Skołyszyn, Świącany.

Producentami surowca są najczęściej indywidualne, małe i średnie gospodarstwa rolne, co stanowi niekorzystny czynnik rozwoju kooperacji. Baza taka wymaga znacznie większych nakładów pracy, jak i wydatków finansowych w porównaniu z bazą opartą na dużych gospodarstwach. Duża ilość małych plantacji, przy równoczesnym rozrzuconiu ich na stosunkowo dużej powierzchni, wymaga znacznie większej obsady służby szkoleniowej, lepszej organizacji skupu i odbioru surowca. Sprzyjającym natomiast czynnikiem rozwoju bazy surowcowej w tym regionie są dogodne warunki klimatyczne i glebowe, duża ilość rąk do pracy na wsi oraz istniejący odsetek roślin przemysłowych w strukturze upraw. Rozdrobnienie plantacji łagodzi również w pewnym stopniu wahania podaży surowca, spowodowane cyklicznością urodzajów, co pozwala na pewne wydłużenie okresu dostaw poszczególnych jego asortymentów [Jeleń 1997].

5. Produkcja owoców i warzyw w ramach kooperacji

Przeważający udział małych gospodarstw znajdujących się na terenie MPW, a które dość często wiążą się z umowami z innymi odbiorcami, nie sprzyja szybkiemu rozwojowi kooperacji, w zakresie owoców i warzyw. Pociąga to za sobą konieczność zawierania dużej liczby umów kooperacyjnych, gdyż plantacje są małe, a jednocześnie bardzo rozproszone.

W 1989 r. skupiono ogółem od rolników indywidualnych 2880,5 ton owoców w 6 gatunkach sadowniczych, a w 1993 r. 302,5 ton (o 89,5% mniej), nato-

miast w 1996 r. 2230,83 ton (mniej o 22,9%). Urodzaj produktów sadowniczych w 1989 r. określano na średnim poziomie. W tym okresie była ścisła rejonizacja skupu co wykluczało rywalizację między zakładami. Zakład dostarczał materiał szkółkarski (np. nasiona z Holandii), udzielał 50% dotacji dla producentów i organizował fundusz plantatorski, na który wpłacano 1% wartości sprzedanych owoców i warzyw. Środki pieniężne z tego funduszu wracały do plantatorów w postaci dotacji. W strukturze skupu czołowe miejsce zajmuje truskawka, która stanowi odpowiednio 57%, 68% i 59% ogólnego skupu produktów ogrodnich. Do 1992 r. obserwuje się duży urodzaj truskawek, co znajduje odbicie w skupie tych owoców. Następuje spadek ceny, a jednocześnie zmniejsza się zbyt za granicą. Niskie ceny spowodowały, że bardzo wielu rolników zlikwidowało plantacje ze względu na niską opłacalność. W drugiej połowie lat 80-tych truskawka wyparła z uprawy tytoń np. w rejonach Brzozów, Dynów, Sanok. Po 1992 r. rolnicy pomimo ogromnej pracowitości przy uprawie tytoniu powrócili do niej rezygnując z plantacji truskawek. Podobna sytuacja występowała na

rynku malin, których plantacje zostały zlikwidowane z powodu załamania się sprzedaży na rynki zachodnie, niskiej ceny i suszy. Od 1993 r. obserwuje się wzrost skupu truskawek, odradzają się plantacje, a mała podaż w stosunku do potrzeb powoduje ponad 3-krotny wzrost ceny. Bardzo duże zainteresowanie truskawką odbiorców zachodnich powodowało, że kontrahenci dokonywali przedpłat na dostawę. Jednocześnie duży popyt na te owoce obniżył ich jakość u rolników, którzy nie wykazywali zbyt dużej staranności przy zbiorach. Obserwuje się również duże zainteresowanie odbiorców zachodnich maliną. Bardzo duża konkurencja na rynku malin innych zakładów i firm prywatnych spowodowała, że Zakład

skupił tylko 7,5 tony tych owoców. Posiadając wolne moce przerobowe Zakład „Igloufruit” świadczył usługi firmom prywatnym w zakresie mrożenia, segregacji i składowania w chłodniach truskawek, malin oraz jeżyn. Od 1995 r. następuje wzrost skupu wiśni. Realizację skupu owoców od rolników indywidualnych przedstawiono w tabeli nr 2.

Na przebieg realizacji skupu oprócz czynników niezależnych od Zakładu (np. przemarznięcie drzew i krzewów) miały również wpływ inne czynniki jak np. opóźniony termin rozpoczęcia skupu.

W 1989 r. skupiono od rolników indywidualnych ogółem 3547,5 ton warzyw, a w 1993 r. — 1068,1 ton (o 69,9% mniej) i w 1996 r. 945,09 ton (o 73,4% mniej). Kooperacja z rolnikami pozwalała na całkowitą realizację ogólnego zapotrzebowania Zakładu na warzywa. Surowiec dostarczała własna baza lub był on skupowany w innych punktach. W okresie początkowym następuje spadek skupu prawie wszystkich warzyw. Zakład wprowadził uprawę kalafiorów dla kontrahentów zachodnich z nasion pochodzących w 100% z Holandii.

Największe dostawy tego warzywa pochodziły z Klimontowa (woj. tarnobrzeskie) oraz z Dębicy. Wymagania jakościowe uprawy tego warzywa ograniczyły zainteresowanie rolników. W tym okresie wysokie ceny miały ziemniaki i one cieszyły się dużym zainteresowaniem indywidualnych producentów.

6. Wyniki badań ankietowych

Z przeprowadzonych badań ankietowych w latach 1992 i 1996 wynika, że odpowiednio 38,1% i 41,2% plantatorów Zakładu nie prowadziło żadnej współpracy kooperacyjnej przed przystąpieniem do współpracy z Zakładem. Umowy kontraktacyjne z GS „Samopomoc Chłopska” miało 16,1% kontrahentów (w 1992r.), ze Spółdzielnią Ogrodniczo-Warzywniczą 23,8%, a także 38,1% z innymi zakładami lub firmami. Były to głównie tradycyjne formy kooperacji — 43,2% rolników kontraktowało zboża, 40,1% żywiec, 19,1% ziemniaki, 26,4% owoce oraz 15,8% warzywa. Te tradycyjne kierunki produkcji w małych obszarowo gospodarstwach często stawały się nieopłacalne ze względu na skalę produkcji. Stąd wynika często nieufność rolników do podejmowania zupełnie nieznanymi im rodzajów upraw. Większość plantatorów utrzymuje obecnie nadal poza Zakładem związki kooperacyjne z innymi firmami.

Badania ankietowe gospodarstw indywidualnych z terenu bazy surowcowej Zakładu wykazały, że uprawy ogrodnicze podejmują gospodarstwa o powierzchni średnio 4,0 ha UR, średni obszar gospodar-

stwa w tym regionie wynosi 3,2 ha UR. Małe gospodarstwa stanowiące w większości działkę żywieniową dla rodziny o mieszanych źródłach dochodów, nie są nieraz w stanie podjąć produkcji ogrodniczej. Równocześnie agrotechnika tych upraw wymaga wysokiego nawożenia obornikiem, a więc produkcja ta może być prowadzona w gospodarstwach z chowem zwierząt, czyli obszarowo nieco większych.

O podjęciu i skali prowadzonych upraw ogrodniczych decydują również zasoby siły roboczej. W badanej grupie kontrahentów Zakładu producenci w wieku do 40 lat stanowili odpowiednio 34% i 29%, starszych wiekiem gospodarzy było 15% i 19%. Spośród plantatorów prawie połowa ankietowanych posiadała wykształcenie ponadpodstawowe. Przygotowanie zawodowe miało 61% ankietowanych producentów, w tym co czwarty kwalifikacje szkolne (zasadniczą szkołę zawodową, technikum rolnicze). Pomimo to prawie 30% kontrahentów twierdziło, że ograniczenie zapotrzebowania Zakładu na płody rolne w porównaniu z latami 80-tymi uniemożliwia im rozszerzenie upraw ogrodniczych i zmusza do szukania innych odbiorców. Skala upraw ogrodniczych jest i tak nie wielka, gdyż średnia plantacja truskawek liczy 0,15 ha, a porzeczek czarnych i czerwonych 0,23 ha. Zbyt małe plantacje uniemożliwiają kompleksową obsługę specjalistycznym sprzętem, z

Tabela 1. Struktura skupu produktów rolniczych ogółem w 1989, 1993 i 1996 roku (w %)

Wyszczególnienie	1989	1993	1996
Owoce-ogółem	100,0	100,0	100,0
1. agrest	1,7	-	0,1
2. jabłka	10,6	-	-
3. malina	21,1	2,5	3,3
4. porzeczka czarna	2,9	-	8,4
5. porzeczka kolorowa	7,2	-	12,5
6. śliwa węgierka	-	29,7	-
7. truskawka	56,5	67,8	58,6
8. wiśnia	-	-	17,1
Warzywa-ogółem	100,00	100,00	100,00
1. buraki ćwikłowe	-	1,56	-
2. cebuła	19,45	19,75	5,12
3. czosnek	0,07	0,02	-
4. fasola	2,25	3,23	3,44
5. groszek zielony	15,78	17,74	17,11
6. kalafior	24,27	35,88	59,55
7. kapusta brukselska	3,63	4,35	8,73
8. kapusta głowiasta	4,17	10,86	3,80
9. kapusta kiszona	3,52	3,67	2,11
10. kukurydza	-	-	-
11. marchew	3,91	-	-
12. ogórki obierane	0,42	-	-
13. pietruszka	0,50	-	-
14. pomidory	11,44	-	-
15. pory	1,12	2,88	-
16. seler	0,9	-	-
17. soja	-	0,01	-
18. ziemniaki	8,51	-	0,10

drugiej natomiast strony bardzo niskie jest wyposażenie plantatorów w sprzęt ogrodniczy.

Mała skala upraw powoduje, że Zakład ma do czynienia z dużą liczbą kontrahentów, a więc znacznie utrudnione jest współdziałanie produkcyjne z plantatorami. Przy dużej liczbie plantatorów przypadających obecnie na jednego instruktora porady mają charakter sporadycznych szkoleń, gdy tymczasem rolnicy oczekują kontaktów indywidualnych w całym okresie wegetacji. W badanych latach 49% i 26% ankietowanych wzięło udział w różnego rodzaju szkoleniach, w których najwięcej było prelekcji, a najmniej pokazów praktycznych.

Służby surowcowe Zakładu napotykały trudności w organizowaniu upraw ogrodniczych w gospodarstwach położonych blisko zakładów przemysłowych np. w Dębicy (mimo wzrostu bezrobocia w 1996r.). Wynika to m.in. z wpływu miasta, będącego liczącym się ośrodkiem przemysłowym. Rolnicy dwuzawodowi w mniejszym stopniu zainteresowani są pracochłonnymi uprawami ogrodniczymi i nie należy obecnie liczyć na to, że przy wzroście opłacalności tych upraw zrezygnują z pracy poza gospodar-

stwem. Bardziej skłonni do podjęcia upraw ogrodniczych są ludzie młodzi, bardziej wykształceni, posiadający przygotowanie rolnicze.

Plantatorzy rozpoczynali kooperację z Zakładem najczęściej od truskawek — 48,6%, od agrestu i porzeczek — 15,8%, od kapusty — 9,2%, od pomidorów — 7,8%, od jabłek 3,6%, od wiśni — 3,1%, od malin — 2,9%, od marchwi, pietruszki, cebuli i kalafiorów — 9%.

Według opinii Zakładu rolnicy indywidualni chcą rozwijać różne formy kooperacji na odpowiadających im warunkach. Dla 78,4% w 1992 r. i 68,2% w 1996 r. badanych motywacją podejmowania współdziałania jest przede wszystkim możliwość zwiększenia produkcji w ogóle. Również w takim samym nasileniu motywacją podejmowania współpracy produkcyjnej przez rolników była możliwość ułatwienia pracy w gospodarstwie rolnym.

Badani plantatorzy, którzy podjęli kooperację z Zakładem, uważają, że daje ona im pełną gwarancję sprzedaży wytworzonych produktów oraz, że kooperacja z Zakładem przetwórczym gwarantuje korzyści finansowe (38%), a więc dobre ceny i możli-

Tabela 2. Asortyment produktów rolniczych skupowanych w ramach kontraktacji i (skup) zakupowanych poza kontraktacją (zakup) przez Zakład Produkcji Mrożonek i Usług Chłodniczych „Igloofruit” Sp. z o.o. Dębica (w tonach)

Wyszczególnienie	1989		1991		1993		1995		1996	
	skup	zakup	skup	zakup	skup	zakup	skup	zakup	skup	zakup
Owoce - ogółem	1268,5	1612,0	989,0	50,0	302,5	-	1220,46	-	2203,83	27,0
1. agrest	26,5	23,0	-	-	-	-	6,90	-	2,30	-
2. jabłka	304,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. malina	58,0	550,0	18,0	-	7,5	-	230,94	-	73,97	-
4. porzeczka czarna	26,0	58,0	16,0	-	-	-	25,1	-	185,02	12,0
5. porzeczka kolorowa	165,0	42,0	57,0	-	-	-	671,40	-	276,56	-
6. śliwa węgierka	-	-	-	-	90,0	-	-	-	-	-
7. truskawka	689,0	939,0	898,0	50,0	205,0	-	872,23	-	1300,58	-
8. wiśnia	-	-	-	-	-	-	13,83	-	365,40	15,0
Warzywa - ogółem	2867,5	680,0	2192,0	1054,7	878,4	189,7	685,66	257,48	758,28	186,81
1. buraki ćwikłowe	-	-	-	-	16,7	-	-	-	-	-
2. cebula	428,0	262,0	1224,0	300,0	211,0	-	21,70	-	48,40	-
3. czosnek	1,5	1,0	-	-	0,3	-	-	-	-	-
4. fasola	-	80,0	-	15,0	34,5	-	-	27,00	7,50	25,04
5. groszek zielony	560,0	-	200,0	505,0	-	189,5	-	230,48	-	161,77
6. kalafior	666,0	195,0	548,0	177,0	383,3	-	504,53	-	562,82	-
7. kapusta brukselska	53,0	76,0	61,0	-	46,5	-	128,93	-	82,56	-
8. kapusta głowiasta	148,0	-	1,0	28,0	116,0	-	-	-	36,00	-
9. kapusta kiszona	125,0	-	-	-	39,3	-	-	-	20,00	-
10. kukurydza	-	-	-	28,0	-	-	-	-	-	-
11. marchew	115,0	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-
12. ogórki obierane	15,0	-	158,0	0,3	-	-	-	-	-	-
13. pietruszka	18,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. pomidory	406,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. pory	40,0	-	-	0,4	30,8	-	30,57	-	-	-
16. seler	2,0	30,0	-	-	-	-	-	-	-	-
17. soja	-	-	-	1,0	-	0,2	-	-	-	-
18. ziemniaki	290,0	12,0	-	-	-	-	-	-	1,00	-

wość zwiększenia dochodu rodziny. Podstawą sprzężenia integrator-producent jest jednak pomoc produkcyjna. Przy ocenie pomocy udzielanej w latach 1992 i 1996 przez Zakład największy zdaniem kontrahentów stopień zaspokojenia osiągnęło zaopatrzenie w nasiona i materiał szkółkarski (odpowiednio 91,3% i 86,2%), w nawozy specjalistyczne (59,4% i 17,4%) i w środki ochrony roślin (42,4% i 26,3%). Natomiast w małym stopniu zaspokojone były potrzeby w zakresie usług związanych z uprawą owoców i warzyw oraz pomocy przy zakupie maszyn i narzędzi rolniczych. Tylko 14,2% badanych w 1992 r. stwierdziło, że przez kooperację z Zakładem uzyskało łatwiejszy dostęp do środków produkcji (w 1996 r. 4%), 9,3% badanych jako przyczynę podjęcia współpracy podało możliwość korzystania z doradztwa rolniczego (w 1996 r. 2%). Nie jest motywem podejmowania kooperacji z zakładem większa gwarancja uzyskania usług produkcyjnych. Można też sądzić, że rolnicy nie oczekują od zakładów przetwórczych, aby świadczyły one inne usługi niż te, które są zagwarantowane w umowie. Nie spodziewają się lub nie widzą możliwości pełnej specjalizacji swoich małych gospodarstw.

Organizacja odbioru surowców przebiega sprawnie, co stwierdzili wszyscy respondenci. Średnia odległość punktów skupu do gospodarstwa wynosiła w 1992 r. 2,3 km, a w 1996 r. 4,1 km. Jednocześnie 3,8% i 4,1% respondentów miało zastrzeżenia co do klasyfikacji surowca. Nieliczni rolnicy uważali, że z chwilą powstania punktów skupu owoców i warzyw wiele odcinków dróg zostało naprawionych i utwardzonych. Ponad 90% rolników uważa jednak za najistotniejsze powstanie punktu skupu, co umożliwiło podjęcie produkcji ogrodniczej. W 1996 r. znaczna ilość tych punktów już nie istniała. Z uwag zgłaszanych przez plantatorów w zakresie doskonalenia współpracy z Zakładem na czoło wysuwa się (w 1992 r. 59,4% badanych, a w 1996 r. 62,3%) lepsze wykorzystanie plantacji, wprowadzenie nowych metod uprawy, często mało dotychczas znanych itp. Wskazuje się na potrzebę zmodernizowania istniejących punktów skupu i otwarcie zamkniętych w 1996 r. oraz odbioru owoców i warzyw (25,8% plantatorów w 1992 r. i 31,3% w 1996r.) w późniejszych godzinach lub zwiększenie odbioru bezpośrednio z gospodarstwa.

Rolnicy pozytywnie oceniają współpracę kooperacyjną z Zakładem. Współpracę jako bardzo dobrą w 1992 r. i 1996 r. oceniło odpowiednio 19,5% i 18,2% badanych, jako dobrą 39,4% i 41,2%, jako dostateczną 28,6% i 31,1%, a 8,7% oraz 8,1% jest niezadowolonych ze współpracy z Zakładem przetwórczym. Natomiast 3,8% i 1,4% nie potrafiło podać żadnej oceny.

W obecnej sytuacji gospodarczej niektórzy rolnicy (3,2%) w ramach drobnej przedsiębiorczości na pierwszy plan wysuwają dalsze przetwarzanie produktów rolnictwa. Przetwórstwo owocowo-warzywne — zdaniem rolników — wymaga dużych nakładów finansowych, dobrej znajomości techniki i technologii wytwarzania co ma istotny wpływ na proces łączenia działalności rolniczej i przetwórczej. Wśród ograniczeń rozwoju przetwórstwa na pierwszym miejscu rolnicy wymieniają kwestię ograniczonych środków własnych, wysokie ceny kapitałów obcych. Małe znaczenie wśród barier ma dla rolników indywidualnych wiedza z zakresu przetwórstwa.

5. Wnioski

Przeprowadzona analiza działalności gospodarczej zakładów przetwórstwa spożywczego z gospodarstwami indywidualnymi w warunkach transformacji systemowej pozwala na następujące stwierdzenia:

1. Podział zakładów rolno-przemysłowych na zakłady rolne i zakłady przemysłowe spowodował upadek wielu gospodarstw rolnych, które nie miały pomocy finansowej (ani dotacji) ze strony zakładów przemysłowych.
2. Na bazie byłych zakładów przemysłowych powstało wiele spółek z o.o. o zawężonej specjalizacji np. „Igloofruit”, „Igloomeat”.
3. Znaczne ograniczenie kooperacji z rolnikami indywidualnymi zmniejszyło wykorzystanie mocy produkcyjnych przetwórstwa rolno-spożywczego.
4. W latach 1989–1996 nastąpił spadek skupu owoców o 90% w 1993 r. i o 23% w 1996 r. Jednocześnie następowały zmiany w strukturze nabywanych owoców. Najwięcej skupuje się truskawek. W zakresie warzyw następował spadek skupu odpowiednio o 70% i o 73%. W strukturze skupu ogółem dominują nadal kalafior, groszek zielony i cebula.
5. Ograniczenie zapotrzebowania Zakładu na płody rolne w porównaniu z latami 80-tymi uniemożliwia rozszerzenie upraw ogrodniczych w gospodarstwach indywidualnych (przy znacznym bezrobociu) oraz zmusza do szukania innych odbiorców.
6. Tylko nieliczni rolnicy — w obecnej sytuacji gospodarczej — na pierwszy plan zaczynają wysuwać dalsze przetwarzanie płodów rolnych.

Akademia Rolnicza w Krakowie
Katedra Ekonomii

mgr inż. Andrzej Grzymała-Moszczyński

Rolnictwo i przemysł spożywczy w mikroregionie „Dolina Strugu”

Mikroregion „Dolina Strugu” obejmuje miasta i gminy: Tyczyn i Błażowa, oraz gminy typowo rolnicze, Chmielnik i Hyżne, położone w płd.-wsch. części województwa rzeszowskiego. Obszar ten obejmujący zlewnię rzeki Strug zamieszkuje 37,4 tys. osób w dwóch miastach (Tyczyn i Błażowa) i 25 wsiach. Tereny te leżą na pograniczu Pogórza Dynowskiego i są one zróżnicowane pod względem ukształtowania, a także okresu wegetacji. Jest to region, w którym występuje cały szereg niekorzystnych warunków, rzutujących na kondycję materialną żyjących tu ludzi.

Jego podgórski charakter determinuje rozproszoną zabudowę wsi, trudne warunki komunikacyjne w gminach i przede wszystkim trudniejsze niż w innych regionach warunki produkcji rolniczej. Powoduje to mniejszą konkurencyjność tej produkcji. Szacuje się, że ze względu na ukształtowanie terenu koszty produkcji są tu wyższe o około 10 do 30 %.

Innym niekorzystnym dla mikroregionu czynnikiem jest struktura obszarowa gospodarstw (tabela 1).

Na terenie mikroregionu znajdują się 6933 gospodarstwa rolnicze, o przeciętnej powierzchni 3 ha, w tym użytków rolnych 2,5 ha, a gruntów ornych około 2 ha. Oczywiście analizowanie sytuacji tylko w oparciu o wartości średnie byłoby ogromnym uproszczeniem, niemniej jednak podane wyżej wartości jednoznacznie wskazują, że są to gminy które ze względu na możliwą do osiągnięcia skalę produkcji są zdecydowanie upośledzone pod względem konkurencyjności nie tylko w stosunku do innych regionów Polski, ale także w stosunku do większości gmin w województwie.

Innym problemem, który rzutuje na kondycję materialną rodzin rolniczych jest występujące przeludnie-

nie. Z wstępnych danych spisowych wynika, że w gminach Chmielnik i Hyżne, w gospodarstwach rolniczych przypada 172 osoby pow. 15 lat, na 100 ha użytków rolnych. Należy sądzić, że w gminach Błażowa i Tyczyn mamy do czynienia z podobną sytuacją.

W okresie gospodarki centralnie planowanej gospodarstwa te w zdecydowanej większości zapewniały tylko część dochodów niezbędnych do utrzymania rodziny wiejskiej, oraz zmniejszały wydatki związane z żywieniem rodziny. Duży dopływ pieniędzy do gmin dawały dochody z miejsc pracy w przemyśle, urzędach i usługach w Rzeszowie, bowiem gminy te stanowiły źródło siły roboczej dla Rzeszowa.

Pozostająca wówczas w rękach państwa dystrybucja środków produkcji, jak również skup produkcji towarowej przez lata swego oddziaływania określały sposoby zachowań i wyznaczały kierunki produkcji. Mieszkańcy wsi widzieli drogę awansu społecznego i materialnego w zawodach związanych z przemysłem. Gospodarstwa realizowały ekstensywne kierunki produkcji roślinnej, a w produkcji zwierzęcej dominował prymitywny chów trzody w mało licznych stadach i z każdym rokiem malejący chów bydła.

Niewielki wpływ na intensyfikację produkcji warzyw w mikroregionie miały ZPOW Alima w Rzeszowie, oraz Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska w Rzeszowie

Dopływ pieniędzy spoza rolnictwa powodował rozwój budownictwa mieszkaniowego, wyższy standard życia, a przede wszystkim stwarzał poczucie bezpieczeństwa socjalnego i względnego dostatku.

Skup produkcji tuż po zbiorach nie wymuszał tworzenia bazy przechowalniczej, ani uszlachetniania produkcji.

Tabela 1. Struktura obszarowa gospodarstw

areal [ha]	kraj	województwo	„Dolina Strugu”	Błażowa	Chmielnik	Hyżne	Tyczyn
1-2	17,8	28,6	35,0	20,7	32,2	42,1	46,1
2-5	35,3	55,1	55,0	63,0	59,7	51,8	47,6
pow. 5	46,9	16,3	10,0	16,2	8,1	4,6	6,3

W efekcie utrwalił się model gospodarstwa karłowatego, przeinwestowanego i mało elastycznego, o produkcji ekstensywnej, funkcjonującego samodzielnie bez trwałych powiązań kooperacyjnych z innymi gospodarstwami, czy podmiotami gospodarczymi.

Taka była sytuacja mikroregionu, gdy zaczęły się przemiany polityczne i gospodarcze, ograniczające centralne planowanie, dające swobodę działania firmom państwowym, tworzące podstawy prawne do powstawania firm prywatnych. Zaczęły również funkcjonować prawa wolnego rynku i liberalnej polityki gospodarczej.

Skutkiem był upadek szeregu firm dających zatrudnienie mieszkańcom podrzeszowskich gmin. Inne zakłady zaczęły szukać oszczędności racjonalizując zatrudnienie. Zwolnienia w pierwszym rządzie objęły dwuzawodowców w tym również mieszkańców mikroregionu.

Pojawiły się również wszystkie negatywne skutki związane z transformacją obszarów wiejskich, które zostały już dostatecznie szeroko nagłośnione.

Pozwoliłem sobie na ten krótki rys historyczny, gdyż uważam, że tam właśnie tkwi główna przyczyna obecnych problemów, które mają wpływ na aktualną szczególnie złożoną sytuację społeczną i materialną rodzin rolniczych.

O trwałości zaistniałych wówczas trendów świadczy fakt, że mimo aktualnie zachodzących przemian (i w odniesieniu do opisanej wcześniej struktury agrarnej) w uprawach gruntowych pozostaje do 60 % zbóż i 18–26 % okopowych, głównie ziemniaków. Te kierunki produkcji stawiają gminy w szczególnie trudnej sytuacji na rynku, a poza tym nie zapewniają optymalnego dochodu jaki można uzyskać z tak małych gospodarstw. Jest to szansa tylko dla nielicznych w skali gmin większych gospodarstw w gminach Białowa i Tyczyn, które wykorzystały przejściowy niedowład organizacji gospodarczych zajmujących się zaopatrywaniem gospodarstw w materiał siewny i z pomocą ODR zorganizowały zespoły produkujące zboża siewne. W Białowej zainstalowano czyszczalnię "Petkus" i zorganizowano punkt usługowy czyszczenia zbóż, natomiast w Tyczynie zorganizowano mieszalnię pasz, pozwalającą na wytwarzanie zbilansowanych pasz treściwych w oparciu o zboża i inne komponenty wyprodukowane w gospodarstwach. W obu tych przypadkach rolnicy partycypowali w kosztach przedsięwzięć.

Dla większych gospodarstw zachodzące przemiany stwarzają dużą szansę, która może przerodzić się w trwałą wartość i może stanowić podstawę do dalszego rozwoju. W zdecydowanie trudniejszej sytuacji są gospodarstwa małe. Prof. Woś w "Zarysie strategii rozwoju polskiego rolnictwa" przypomina, że wzrostowi dochodów gospodarstw większych służą technologie

oszczędzające pracę, natomiast dla gospodarstw małych bardziej skuteczna jest polityka oszczędzająca ziemię. W naszym mikroregionie jeszcze przez bardzo długi czas będzie obowiązywała właśnie polityka wspierająca technologie oszczędzające ziemię. Wymaga to jednak świadomych decyzji rolników, w kierunku rezygnacji z upraw, które przy zastosowaniu mechanizacji i chemizacji nie są kierunkami pracochłonnymi. Należą do nich przede wszystkim zboża (42–47 rbg/ha), rzepak (47 rbg/ha), a także buraki i ziemniaki, które przy zastosowaniu chemicznych środków ochrony roślin i specjalistycznego sprzętu przestają być uprawami intensywnymi.

Pewnym dobrodziejstwem dla rolnictwa mikroregionu jest bliska odległość do Rzeszowa, gdzie aktualnie organizowany jest rynek hurtowy (Małopolska Giełda Rolno-Towarowa S.A. w Rzeszowie), a ponadto samo miasto jest chłonnym odbiorcą produktów rolnych. Sytuacja ta powinna sprzyjać podejmowaniu przez gospodarstwa intensywnej produkcji ogrodniczej (600–2400 rbg/ha). Jej uszlachetnianie, konfekcjonowanie czy przetwarzanie pozwoliłoby na poszerzenie zakresu pracy własnej, a tym samym na zwiększenie dochodów rodzin wiejskich. Wymagałoby to jednak zorganizowania się rolników, uzyskania przez nich dodatkowych kwalifikacji, stworzenia bazy przechowalniczej i przetwórczej. Hamulcem w tych działaniach jest położenie w pobliżu potencjalnych miejsc pracy w Rzeszowie, konieczność zaangażowania kapitału, ryzyko podjęcia nowych nie zawsze znanych kierunków produkcji, a przede wszystkim brak liderów, którzy chcieliby się zająć stroną organizacyjną.

Struktura agrarna, oraz aktualne kierunki produkcji w gminach "Doliny Strugu" w zdecydowany sposób nie zachęcają potencjalnych inwestorów zewnętrznych do tworzenia tutaj nowych zakładów przemysłu rolno-spożywczego. Korzystniej takie inwestycje lokalizować w gminach, gdzie już istnieje baza surowcowa, lub występują potencjalne możliwości szybkiego jej stworzenia.

Obecnie w gminach "Doliny Strugu" funkcjonują 4 młyny o potencjalnej możliwości przemiału 80 t/dobę co sprzyja aktualnie podtrzymywaniu produkcji zbóż. Należy jednak mieć świadomość, że jeszcze nie doszło do prawdziwej walki o rynek zbóż i ich przetworów. O zagrożeniu dla tego sektora sygnalizują skutki integracji z Unią Europejską Hiszpanii, gdzie w jej następstwie doszło do upadłości małych młynów i ich liczba spadła z 6 tys. do około 700.

Istnieją również trzy zakłady mięsne, jeden spółdzielczy i dwa prywatne. Ich zdolność ubojowa wynosi około 1530 t/rok. Jest to rzeczywiście dobry kierunek rozwijania przetwórstwa, gdyż w produkcji zwierzęcej największe możliwości rozwoju istnieją w hodowli trzody chlewnej. Dużym mankamentem jednak jest to, że

zakłady te nie dysponują służbami surowcowymi i nie pracują nad tworzeniem integracji pionowej z producentami w gminach mikroregionu. Inna rzecz, że aktualnie istniejąca baza surowcowa nie jest atrakcyjna ani pod względem jakości, ani też skali produkcji. Z drugiej strony, aby powiększyć skalę, producenci musieliby dysponować kapitałem lub posiadać zdolność kredytową. Mała stabilność cen trzody nie zachęca do ryzykowania takich inwestycji. I tak koło się zamyka.

Na terenie mikroregionu działa również Rzeszowska Spółdzielnia Mleczarska w Trzebownisku i prywatna mleczarnia w Błazowej, która posiada możliwości przetworu 2 mln. l mleka rocznie. Aktualnie obsługuje 650 dostawców. Jednak tylko nieliczne większe gospodarstwa mogą rozwijać hodowlę bydła do poziomu zapewniającego ich rentowność.

W gminie Tyczyn funkcjonuje gorzelnia mogąca produkować w okresie kampanii 900 tys. l. surowego spirytusu.

Istnieje w mikroregionie również pewien potencjał, który dopiero zaczyna funkcjonować w świadomości mieszkańców. Jest to wyjątkowo czyste środowisko pozwalające na produkcję ekologiczną, konkurencyjną dla regionów uprzemysłowionych. Ukształtowanie terenu i jego malowniczość predysponuje gminy do stworzenia bazy rekreacyjnej dla miasta Rzeszowa, oraz do tworzenia turystyki wiejskiej. Do chwili obecnej przeszkolono tam 55 mieszkańców w zakresie organizacji agroturystyki i już w katalogu gospodarstw agroturystycznych wydany przez ODR. Boguchwałę zaistniało 5 gospodarstw z terenu mikroregionu.

Chcąc w racjonalny sposób podejść do rozwiązywania w gminach problemów rolnictwa, należy przede wszystkim uwzględnić warunkujące je przyczyny do których należą:

- mała wrażliwość społeczności gmin na zachodzące przemiany i niechęć dostosowywania się do stale zmieniających się warunków w jakich muszą funkcjonować (powszechny brak znajomości zasad funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej powoduje, że przyjęto ogólną zasadę przeczekania dekonjunkury, nie podejmując radykalnych działań przystosowawczych — na terenie mikroregionu z kredytów preferencyjnych na modernizację gospodarstw skorzystało 82 rolników, a z kredytów dla młodych rolników — 10),
- niezrównoważony wypływ pieniędzy, który powoduje stały spadek kondycji gmin i gospodarstw przez dekapitalizację majątku i konsumpcję zakułowanych wcześniej środków,
- brak organizacji producentów działających w ich interesie w rynku,
- niska towarowość spowodowana tradycyjnymi kierunkami produkcji,

- wysokie koszty produkcji i trudności ze zbytem w warunkach konkurencji,
- brak bazy przechowalniczej i przetwórczej pozwalającej na przygotowanie interesującej oferty towarowej,
- brak niektórych zawodów niezbędnych do funkcjonowania w warunkach rynkowych (menedżerzy, marketingowcy, negocjatorzy itp.),
- niewystarczający potencjał produkcyjny gospodarstw,
- brak miejsc pracy poza rolnictwem.

Problemów jest więcej, ale już te wymienione wskazują, że sytuacja w tych gminach jest krytyczna. Istnieją obawy, że nawet jeżeli zostanie wykreowana pozytywna dla regionu małopolskiego polityka rolna, to jej mechanizmy nie uratują wielu gospodarstw jeżeli nie nastąpi aktywne i skoordynowane działanie całych społeczności.

Przy rozważaniu szans rozwoju rolnictwa nie należy zapominać iż jest to tylko część gospodarczej działalności gmin, która szczególnie w tym przypadku nie będzie w przyszłości decydująca dla rozwoju mikroregionu. Większe znaczenie będzie miało powstanie bardziej rentownych przedsięwzięć gospodarczych, możliwe jedynie przy zastosowaniu polityki uwzględniającej wszechstronny rozwój obszarów wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji młodzieży i dorosłych. Trwale podstawy harmonijnego rozwoju gmin uwarunkowane są posiadaniem własnej, wykształconej kadry, która poddała stale zmieniającym się warunkom i zagrożeniom. Stworzenie wydolnego systemu edukacji społeczeństwa powinno być nadrzędnym celem strategicznym. Niezbędna jest tutaj pomoc z zewnątrz.

Pewne nadzieje można wiązać z faktem, iż mimo tak złożonej sytuacji, gminy te podjęły trudne zadanie, jakim jest opracowanie spójnej dla całego mikroregionu strategii rozwoju. Uspołeczniona forma opracowywania strategii zapewnia jej większą akceptację społeczeństwa gmin, ale również dla kilkuset ludzi, którzy w tym procesie uczestniczą jest okazją do zdobycia lub poszerzenia wiedzy ułatwiającej funkcjonowanie w nowych warunkach. W związku z perspektywą tworzenia polityki regionalnej, której pierwszym zwiastunem jest "Małopolski Program Rozwoju Wsi i Rolnictwa" mogą powstać realne szanse pozyskania niezbędnych środków na realizację bardzo ambitnych celów, jakie stawiały sobie zespoły opracowujące strategię. Związek czterech gmin już obecnie budzi zainteresowanie, czego dowodem jest zorganizowane w kwietniu br. w Tyczynie sympozjum poświęcone szansom rozwoju mikroregionu.

ODR Boguchwałę

mgr Marzena Wójcik-Augustyniak

Samorząd spółdzielni na podstawie opinii jego członków

Wstęp

Jedną z podstawowych cech spółdzielni jest samorządne zarządzanie, wyrażające się tym, iż najważniejszym organem decyzyjnym jest zebranie członków. Spółdzielnia ma bodaj najbardziej demokratyczny charakter współdecydowania przejawiający się tym, że bez względu na liczbę udziałów każdy członek ma jeden głos. To członkowie spółdzielni na walnym zgromadzeniu (lub zebraniu przedstawicieli) decydują o kluczowych sprawach związanych z jej działalnością, a poprzez wybranych spośród siebie przedstawicieli tworzących radę nadzorczą, mają możliwość kontrolowania i nadzorowania faktycznego wykonania podjętych przez siebie decyzji.

Celem niniejszego artykułu jest próba scharakteryzowania samorządu spółdzielczego na podstawie opinii członków rad nadzorczych o ich funkcjonowaniu. Na tej podstawie będzie można pośrednio wnioskować, czy jest to samorząd świadomy swych zadań, praw i obowiązków oraz, czy w jego skład wchodzi ludzie przygotowani i predysponowani do współdecydowania o losach spółdzielni. Pozwoli to na odpowiedź, czy istnieje realna szansa, by wspólnie z zarządem spółdzielni przy wykorzystaniu obowiązujących uregulowań prawnych wydzwignąć polską spółdzielczość z obecnej niekorzystnej dla niej sytuacji oraz dostosować aktualne rozwiązania organizacyjno-prawne do wymogów Unii Europejskiej.

Wyniki badań

Podstawą niniejszego opracowania były badania ankietowe przeprowadzone w 1997 roku w pięciu prowadzących działalność gospodarczą okręgowych spółdzielniach mleczarskich województwa siedleckiego (Siedlce, Sokołów Podlaski, Kosów Lacki, Garwolin oraz Łuków).

Badaniami objęto 95 (ponad 86% ogólnej ich liczby) członków rad nadzorczych tych spółdzielni.

Respondenci to w 97% mężczyźni, średnio w wieku 49 lat, przeważnie z wykształceniem zasadniczym zawodowym lub średnim technicznym. Należy nadmienić, iż poziom wykształcenia zawyżają członkowie rady spółdzielni w Siedlcach, w której większość członków deklaruje wykształcenie średnie techniczne. W pozostałych czterech spółdzielniach przeważają członkowie rad z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym.

Członkowie rad nadzorczych badanych spółdzielni to w większości rolnicy posiadający gospodarstwa o śre-

dniej powierzchni 15,7 ha użytków rolnych, utrzymujący przeciętnie 6 krów oraz dostarczający średnio około 22 tysięcy litrów mleka rocznie. Wśród badanych 19% to emeryci i renciści.

Przeważająca część badanych członków rad nadzorczych pełni swoje funkcje po raz pierwszy (około 56% respondentów) lub drugi (około 28% respondentów). Natomiast ponad trzy kadencje członkami rad jest 16% respondentów. Świadczy to o dużej rotacji członków tych rad. Fakt ten może wywoływać pozytywne skutki w postaci dopływu młodszych i lepiej wykształconych osób i tym samym odpływu osób starszych mniej podatnych na zmiany, lub skutki negatywne — polegające na odpływie z rad nadzorczych osób z doświadczeniem, znających specyfikę danej spółdzielni i danego rejonu, a więc takich, których wiedza jest bardzo przydatna w pełnieniu tego typu funkcji.

Ważnym wydaje się fakt, iż ponad 62% respondentów ocenia działalność rady nadzorczej, której jest członkiem jako dobrą. Można domniemywać, że ankietowani są zadowoleni z własnej pracy, lecz może to być wynikiem braku krytycyzmu u członków rad wobec swojej pracy w radzie. Ankietowani członkowie określają sytuację ekonomiczną swoich spółdzielni jako dobrą oraz uważają, że sytuacja ta poprawiła się w okresie ostatnich siedmiu lat, tzn. od 1990 do 1996 roku. Wydaje się, że jest tak dlatego, iż członkowie zauważając pozytywne zmiany w działalności spółdzielni np. wprowadzenie nowych technologii przerobu mleka, zwiększający się asortyment wyrobów oferowanych przez spółdzielnie czy inwestycje ułatwiające skup mleka, łączą je z polepszeniem sytuacji ekonomicznej spółdzielni.

a) najważniejsze zadania samorządu spółdzielni

Kluczowym zagadnieniem dotyczącym funkcjonowania organów samorządu spółdzielczego, było pytanie dotyczące zadań jakimi powinien zajmować się samorząd spółdzielni (tabela 1).

Okazało się, że w opinii badanych dominują w zasadzie dwa zadania. Za najważniejsze zadanie samorządu spółdzielni respondenci (ponad 18% głosów) uważają nadzór i kontrolę społeczną jej działalności. Wynika to, jak się wydaje, z przeświadczenia członków rad, iż to właśnie oni powinni kontrolować działalność spółdzielni w interesie własnym oraz innych członków, których są

reprezentantami. Kontrola i nadzór ogranicza się w większości przypadków do wysłuchania sprawozdania z działalności zarządu i zaakceptowania go.

Nieco mniej głosów (ponad 17%) przypadło na zadanie, jakim jest ochrona interesów członków spółdzielni. Jednakże ochrona ta sprowadza się przeważnie do negocjowania z zarządem jak najwyższej ceny skupu mleka.

Mało popularne wśród badanych okazało się wyrażanie opinii w sprawach spółdzielni. Zadanie to uzyskało 6% wszystkich głosów. Można domniemywać, iż związane jest to z brakiem potrzeby wypowiedzania się na tematy spółdzielni z powodu słabych więzi emocjonalnych, jakie występują między spółdzielnią a jej członkami. Członkowie-dostawcy traktują spółdzielnię, przede wszystkim, jako głównego odbiorcę swojego towaru, jakim jest, w badanym przypadku mleko.

b) prawa członka spółdzielni

Kolejnym zagadnieniem była kwestia praw jakie posiada członek spółdzielni (tabela 2). Z przeprowadzonych badań można wnioskować, iż respondenci za najważniejsze swoje prawo, uznali prawo udziału w ogólnej działalności spółdzielni. Prawo to uzyskało ponad 29% głosów. Wynika to, jak można mniemać, z faktu, iż dla członków-dostawców ważne jest samo zaistnienie w spółdzielni, a co za tym idzie, możliwość sprzedaży własnego produktu stałemu odbiorcy.

W hierarchii najważniejszych praw członków spółdzielni respondenci jako drugie wskazali prawo udziału w zebraniach i oceniania na nich działalności spółdzielni i jej organów oddając na nie ponad 28% głosów. Związane jest to, jak się wydaje ze słusznym przeświadczeniem członków, że tylko na zebraniach mogą decydować o działalności spółdzielni w zakresie jaki ich najbardziej dotyczy.

Mało popularnym wśród badanych prawem okazało się być prawo do uczestniczenia w podziale nadwyżek spółdzielni. Uzyskało ono 7,5% głosów ankietowanych. Jest to ważne ze względu na istotę spółdzielczości, której najważniejszym celem nie jest maksymalizacja zysku, lecz zapewnienie korzyści członkom spółdzielni. Można domniemywać, że wynika to z przekonania członków, iż spółdzielnia nie została utworzona w tym celu; jest to cel uboczny, nie najważniejszy. Spółdzielcom wydaje się wystarczać możliwość sprzedaży swojego towaru do spółdzielni, która ma obowiązek kupić mleko w pierwszej kolejności od własnych członków.

Spośród 95 ankietowanych członków rad nadzorczych 16 z nich (około 17% ogólnej liczby respondentów) stwierdziło, iż członkowie spółdzielni nie korzystają z niektórych swoich praw.

Najczęściej wskazywanym wśród nich było prawo udziału w ogólnej działalności spółdzielni (40% głosów)

Tabela 1. Najważniejsze zadania samorządu spółdzielni

Wyszczególnienie	Liczba głosów	% głosów
nadzór i kontrola społeczna działalności spółdzielni	75	18,3
ochrona interesów członków spółdzielni	70	17,1
uchwalanie planów gospodarczych i programów działalności społecznej i kulturalnej spółdzielni;	52	12,7
decydowanie o podziale nadwyżki i pokrywaniu strat spółdzielni	40	9,8
budzenie poczucia odpowiedzialności za działalność spółdzielni	39	9,5
inicjowanie działań na rzecz wzrostu produkcji rolniczej	38	9,3
rozpatrywanie sprawozdań rocznych oraz podejmowanie uchwał w tych sprawach	35	8,5
podejmowanie decyzji w sprawach organizacyjnych	32	7,8
wyrażanie opinii w sprawach spółdzielni	23	5,6
inne	6	1,4
razem	410	100,0

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2. Prawa członka spółdzielni

Wyszczególnienie	Liczba głosów	% głosów
udział w ogólnej działalności spółdzielni	75	29,5
udział w zebraniach i ocenianie na nich działalności spółdzielni i jej organów	72	28,3
korzystanie zgodnie ze statutem ze świadczeń spółdzielni	49	19,3
bierne i czynne prawo wyborcze	39	15,4
uczestniczenie w podziale nadwyżek spółdzielni	19	7,5
razem	254	100,0

Źródło: opracowanie własne

Tabela 3. Obowiązki członka spółdzielni

Wyszczególnienie	Liczba głosów	% głosów
troska o dobro spółdzielni	63	22,9
interesowanie się działalnością spółdzielni	59	21,5
przestrzeganie statutu i uchwał organów spółdzielni	51	18,6
aktywne uczestnictwo w zebraniach i pracach organów samorządu	49	17,8
wniesienie wpisowego i zadeklarowanego pełnego udziału	26	9,4
pokrywanie strat do wysokości wniesionych udziałów	14	5,1
ochrona mienia spółdzielni	13	4,7
razem	275	100,0

Źródło: opracowanie własne

oraz, jako drugie — prawo uczestniczenia w podziale nadwyżek spółdzielni (ponad 33% głosów).

Ze względu na niewielką liczbę wskazań na poszczególne prawa, stanowiącą marginalny procent ogółu badanych, można stwierdzić, że członkowie ankietowanych rad nadzorczych korzystają ze swoich praw.

c) obowiązki członka spółdzielni

Opinie respondentów o najważniejszych obowiązkach członków spółdzielni (tabela 3) pozwalają zauważyć, że prawie 23% głosów ankietowanych przypadło w pierwszej kolejności trosce o dobro spółdzielni. Wynika to, jak się wydaje z przeświadczenia członków, iż we własnym interesie powinni się troszczyć o ten swoistego rodzaju zakład produkcyjny, by móc jak najdłużej z nim współpracować, ponieważ spółdzielnia jest dla nich głównym, a często jedynym odbiorcą ich towaru, w tym przypadku mleka.

Kolejnym pod względem ważności wymienianym obowiązkiem jest interesowanie się działalnością spółdzielni. Na obowiązek ten respondenci oddali ponad 21% głosów. Można domniemywać, że wynika to ze świadomości członków, iż śledząc tę działalność na bieżąco, będą mogli lepiej wykonywać swoje podstawowe zadania za jakie uznali nadzór i kontrolę spółdzielni oraz ochronę interesów jej członków.

Wydaje się, iż członkowie spółdzielni chętniej wypełniają obowiązki nie wymagające bezpośrednich nakładów finansowych ponieważ zaledwie około 5% głosów respondenci przypisali obowiązkowi pokrywania strat do wysokości wniesionego udziału. Najmniej popularny

okazał się obowiązek ochrony mienia spółdzielni (niecałe 5% głosów). Wydaje się, że jest to związane z niskim poczuciem współdecydowania o działalności spółdzielni oraz niechęcią do "inwestowania" w przedsiębiorstwo, które traktowane jest, jak już wspomniano, nie jako wspólne dobro, lecz jako zakład skupujący towar spółdzielców oraz z omawianego powyżej braku więzi emocjonalnej członków ze spółdzielnią

Można mniemać, iż na taki pogląd członków spółdzielni wpływa nie dawna przeszłość spółdzielni, kiedy to spółdzielcy nie mieli poczucia przynależności i współwłasności spółdzielni, gdyż nie mieli oni faktycznego wpływu na to, co w spółdzielniach się działo.

W opinii 24 badanych członków rad nadzorczych (25% ogólnej ich liczby) członkowie nie wypełniają części swoich ustawowych obowiązków.

Najwięcej głosów (prawie 27%) uzyskał wśród obowiązków nie wypełnianych obowiązek interesowania się działalnością spółdzielni, następnie jako drugi — wniesienie wpisowego i zadeklarowanego pełnego udziału (ponad 23% głosów).

Świadczy to, być może o wspomnianym już wcześniej braku więzi emocjonalnej ze spółdzielnią, do której dany członek należy oraz twierdzeniu, iż mienie spółdzielni powinien chronić zarząd, a nie członkowie.

Ze względu na niski procent głosów przypisanych poszczególnym nie wypełnianym w opinii respondentów obowiązków można uznać, iż członkowie większość z nich wypełniają.

Podsumowanie

Zaprezentowane wyniki badań skłaniają do wniosku, iż członkowie rad nadzorczych ankietowanych spółdzielni są świadomi najważniejszych zadań samorządu oraz swoich praw i obowiązków jako członków spółdzielni. Wydaje się jednak, że przeważająca ich część nie jest przygotowana i predysponowana do pełnienia swojej funkcji, ponieważ, jak to wykazano poprzednio, są to przeważnie osoby o zbyt niskim poziomie wykształcenia oraz niezbyt elastycznym podejściu do zmieniającego się otoczenia.

Można więc stwierdzić, że niezbędnym jest odejście starszego pokolenia spółdzielców z rad nadzorczych, po to by młode, lepiej wykształcone i bardziej elastyczne mogło przejąć ich funkcje w życiu spółdzielni. Korzystając z rad i doświadczenia starszych, umocniwszy spółdzielnie nowymi pomysłami, siłami oraz wiedzą wejść do Unii Europejskiej jako pełnoprawne i konkurencyjne podmioty gospodarcze.

WSRP Siedlce
Katedra Agrobiznesu

Barbara J. Leff

Rozwój Twojej firmy: Pomysły marketingowe, które warto wykorzystać

Masz wspaniały produkt lub usługę... i co dalej? Firma przynosi dochody tylko wtedy, gdy ludzie o niej wiedzą. Jak więc masz poinformować wszystkich o swoim produkcie lub usłudze? Tym właśnie zajmuje się marketing.

Marketing to zespół technik informowania klientów o produktach lub usługach. Przesyłki pocztowe, akwizycja telefoniczna, reklama uliczna, konferencje i targi, prezentacje ustne, radio i telewizja, a nawet skromne wizytówki... To wszystko nazywamy „marketingiem”.

Potraktuj marketing jak menu w restauracji. Gdy zamawiasz obiad, to zastanawiasz się, ile dań możesz zjeść. Potem wybierasz potrawy do każdego z tych dań. To samo dotyczy marketingu. Staraj się dotrzeć do swoich potencjalnych klientów na wiele sposobów, ponieważ ludzie różnie reagują na poszczególne media. Staraj się także wybrać strategię marketingową profesjonalną i równocześnie zgodną z Twoją indywidualnością. Podczas opracowywania i realizacji planu marketingowego, pamiętaj o kilku ważnych sprawach:

- **Dobrze poznaj rynek.** Nie istnieje koncepcja, którą można jednako skutecznie wykorzystać w marketingu wszystkich produktów i usług. Marketing produktów prowadzi się inaczej niż marketing usług. W obrębie głównych kategorii „towary” lub „usługi” też występują różnice. Rolls Royce’a nie można sprzedawać tak samo, jak Fiata, a stolarz nie informuje ludzi o swoich usługach tak, jak księgowy.
- **Nie istnieje jeden „właściwy” plan marketingowy.** Każdemu człowiekowi odpowiadają inne techniki marketingu. Niektórzy ludzie za nic nie wystąpią przed grupą potencjalnych kontrahentów lub klientów, ryzykując nawet

zamknięcie swojej firmy. Inni wręcz uwielbiają wystąpienia publiczne. Zaczynaj od tego, na czym znasz się najlepiej, i co najbardziej Ci odpowiada.

- **Dostosuj działania marketingowe do własnych potrzeb.** Spośród dostępnych opcji wybierz te, które odpowiadają charakterowi Twojej firmy, są zgodne z Twoimi krótkoterminowymi i długofalowymi celami, pasują do miejsca wykonywania działalności, Twoich finansów, stylu bycia i stylu prowadzenia interesów czy idą w parze z Twoją filozofią. Choć ogólna zasada głosi, że nie należy pakować wszystkich jaj do jednego marketingowego koszyka, to równie ważne jest, by nie rozmieniać się na drobne przez sięganie do zbyt wielu dziedzin marketingu.
- **Wykorzystaj te pomysły i myśl kreatywnie.** Niektóre pomysły przytoczone w tym artykule warto wykorzystać od razu, inne mogą okazać się całkowicie nieprzydatne w odniesieniu do Twojej firmy. Pozostałe mogą wymagać „doszlifowania” i dostosowania do Twojej specyficznej sytuacji.

W życiu zawodowym i osobistym miej zawsze oczy i uszy szeroko otwarte. Nigdy nie wiadomo, skąd przyjdzie kolejne genialne rozwiązanie marketingowe!

Marketing w praktyce – zasady

1. **Powtarzanie** – rób daną rzecz dopóty, dopóki Ci się to opłaca. Twój własny przekaz znudzi się znacznie wcześniej Tobie niż Twoim klientom.

2. Wytrwałość. Kusi Cię myśl o zaniechaniu lub przerwaniu działań marketingowych, gdy obroty spadają? To właśnie wtedy trzeba najbardziej zasilać ten marketingowy „rurociąg” i kontynuować działania marketingowe.

3. Konsekwencja w działaniu. Ogólny przekaz marketingowy musi być spójny i konsekwentny, nawet jeśli po sprawdzeniu ich w praktyce niektóre pomysły marketingowe odrzucisz.

Jeśli zamierzasz wykorzystać mailing, wyślij serię listów, kartek pocztowych lub ulotek. Unikaj jednorazowej wysyłki kartki pocztowej, w ślad za którą posyłasz ulotkę, a potem list.

4. W materiałach promocyjnych eksponuj zalety, a nie cechy produktu. Połóż nacisk na sposób, w jaki Twój produkt lub usługa ułatwi klientowi życie. Nie zajmuj się samą istotą działania produktu lub usługi.

5. Marketing i sprzedaż to dwie różne sprawy. Sprzedaż planuj w krótszych odstępach czasu, np. na jeden dzień lub tydzień. Natomiast Twój plan marketingowy powinien objąć dłuższy okres, np. rok lub pięć lat.

6. Staraj się, aby każde zamówienie było jak największe.

W kinie, gdy zamawiasz coś do picia, zapytaj Cię, czy chcesz dużą porcję. Jeżeli zamówienie na produkt lub usługę ma szansę się powtórzyć, zaproponuj ustalenie stałego zamówienia na wysyłkę danego towaru w ustalonych odstępach czasu.

7. Pytaj ludzi, którzy do Ciebie dzwonią o nazwisko i telefon. To pomaga nawiązywać dobre stosunki z klientami, a informacja na pewno okaże się przydatna w dalszych kontaktach. To być może wydaje się oczywiste, ale badania wykazały, że tylko w 20% przypadków prosi się osobę dzwoniącą o podanie swojego nazwiska.

8. Adresuj działania marketingowe do konkretnej grupy klientów.

Reklamowanie produktu lub usługi przeznaczonej dla miłośników muzyki będzie zapewne bardziej opłacalne w czasopiśmie zorientowanym na ten specyficzny rynek niż w czasopiśmie poświęconemu rozrywce w ogóle, w którym porusza się sprawy filmu, tańca i innych dziedzin sztuki.

9. Próbuje, próbuj i jeszcze raz próbuj. Jeżeli nie potrafisz wybrać jednego z dwóch pomysłów, to podziel docelowy rynek na dwie części. Jedno podejście zastosuj wobec jednego segmentu, a drugie – wobec drugiego.

10. Pamiętaj o różnicy między publicytnością a reklamą. W przypadku publicytności dane medium samo postanawia wspomnieć o Twoim produkcie lub usłudze. Przy reklamie za własne pieniądze płacisz za przesyłkę pocztową, kupujesz powierzchnię w gazecie, czasopiśmie czy mediach elektronicznych. Wzmianka o Twoim produkcie lub usłudze dokonana przez osobę postronną na ogół cieszy się większą wiarygodnością niż publikacja, za którą musiałeś zapłacić.

Badania rynku

11. Pytaj klientów (osobiście, przez telefon, drogą pocztową), czy są zadowoleni z Twoich produktów, usług i o wszelkie inne sprawy, na temat których chciałbyś uzyskać ich opinię. Twoja baza klientów stanowi najlepsze źródło informacji o rynku. Badanie opinii własnych klientów jest jedną z najtańszych metod badań rynkowych.

12. Pytaj klientów, gdzie i w jakich okolicznościach usłyszeli o Twojej firmie. Pytaj też, co usłyszeli lub zobaczyli. To pomaga ocenić skuteczność podejmowanych działań marketingowych.

13. Powołaj „grupę doradczą”. Grupa ta zwiększy Twoją wiarygodność na rynku i będzie znakomitą źródłem informacji.

14. Zwracaj uwagę na przychodzące do Ciebie przesyłki pocztowe, oglądane programy telewizyjne i wszelkie przekazy audio-wizualne i na piśmie, jakie do Ciebie docierają. Wybierz pomysły, które Ci się podobają i zdecydуй, w jaki sposób możesz je dopasować do własnej firmy.

15. Zdecyduj, czy badanie Twojego rynku ma polegać na wstępnych testach czy też na pełnym wprowadzeniu produktu lub usługi. Wybór konkretnej drogi zależeć będzie od wyznaczonej przez Ciebie – właściciela firmy filozofii działania oraz wysokości budżetu.

Wizerunek firmy

16. **Opracuj logo swojej firmy** i używaj go we wszystkich materiałach promocyjnych w ramach wspomnianej konsekwencji działania.

17. **Wybierz kolorystykę przewodnią** (lub kolor), która znajdzie się na papierze firmowym, wizytówkach, w folderach i wszystkich materiałach promocyjnych Twojej firmy. Jeżeli zdecydujesz się zastosować różną kolorystykę w materiałach adresowanych do różnych segmentów rynku, to bądź konsekwentny.

18. **Kolory wybieraj ostrożnie.** Zanim podejmiesz ostateczną decyzję, przeprowadź badania. Rynki w różny sposób reagują na poszczególne kolory. W granicach możliwości zakreślonych przez specyfikę Twojej firmy, kolory powinny odzwierciedlać osobowość właściciela firmy.

Osoba zajmująca się działalnością artystyczną na ogół może używać ostrzejszych kolorów niż osoba, której firma zajmuje się finansami. Ponadto mężczyźni i kobiety reagują w inny sposób na ten sam kolor. Musisz więc ustalić, czy Twój rynek jest zdominowany przez mężczyzn czy kobiety.

19. **Opracuj hasło Twojej firmy.** Przytaczaj je na wszystkich materiałach promocyjnych. Hasło może, ale nie musi być „chwytliwe”; to hasło ma przede wszystkim pomóc klientom zrozumieć, czym się zajmujesz.

Np. pewna drukarnia w swym hasle tak oto podkreśla szybkość działania: „Wykonujemy druki potrzebne na wczoraj”.

20. **Bądź konsekwentny.** Bardzo ważne jest, aby zachować to samo logo, hasło i kolorystykę we wszystkich materiałach, co pozwoli uniknąć pomyłek na rynku.

21. **Zamieszczaj swoje zdjęcie w folderach, ulotkach, artykułach (łącznie z artykułami sponsorowanymi)** i wszelkiego typu materiałach promocyjnych. Dzięki temu staniesz się „postacią rzeczywistą”. Ludzie często czują się znacznie pewniej, gdy robią interesy z rzeczywistą osobą, a nie – bezosobową firmą.

22. **Zamieszczaj także zdjęcie produktu w folderach, ulotkach i innych materiałach promocyjnych.** Zyska na tym atrakcyjność materia-

łu promocyjnego. Poza tym zdjęcie przyciągnie uwagę odbiorców, gdyż pojęcie o atrakcyjności produktu w znacznym stopniu wiąże się z jego wyglądem.

23. **Wydawaj materiały promocyjne sprawiające wrażenie dwukolorowych za cenę jednego koloru.** W tym celu możesz użyć kolorowego papieru i czarnej farby drukarskiej.

24. **Wykorzystuj cienie i półtony, aby uzyskać efekt przypominający użycie kilku kolorów.**

25. **Porozmawiaj ze swoim drukarzem.** Dobry drukarz wart jest góry złota. Potrafi bowiem zaproponować wiele sposobów uzyskania pożądanego wyglądu drukowanego materiału za niewielką cenę.

Lista potencjalnych klientów / Rekomendacje

26. **Zdobądź listę uczestników wystaw i targów,** na których prezentuje się Twoja firma. Nawiąż do tego wydarzenia, gdy będziesz się później zwracał do tych osób.

27. **Kup listy członków różnych stowarzyszeń.**

28. **Wymieniaj się takimi listami ze swoimi kolegami.**

29. **Proś o referencje.** Nie zakładaj, że klient wie, że zależy Ci na referencjach.

30. **Szukaj kontaktów oraz pytaj o nie w następujący sposób: „może zna Pan/Pani kogoś, kto...?, a nie „Czy zna Pan/Pani...?”.** Podaj kategorię ludzi i zawody, które Cię interesują.

Pewien agent ubezpieczeniowy stworzył świetną listę osób polecanych pytając swoich klientów, czy znają „rodziny z małymi dziećmi, w których oboje rodziców pracuje zawodowo”, zamiast pytać po prostu, czy znają kogoś, komu potrzebne jest ubezpieczenie.

31. **Zawsze dziękuj za referencje i polecenie Twojej firmy innym klientom.**

Pewien drukarz wysyła podziękowanie wszystkim osobom, które poleciły go jakiemuś klientowi. Do podziękowania dołącza los na loterię i następujące słowa: „Życzę szczęścia”.

32. **Daj swoim kontrahentom lub klientom foldery i poproś, by przekazali je potencjalnym klientom.** Przekonaj ich, by robili to bez ograniczeń.

33. **Udziel rabatu i daj upominek każdej osobie, która poleci Twoją firmę nowemu klientowi,** w podziękowaniu za referencje.

34. **Wymieniaj się informacjami ze swoimi kolegami.** Większość firm, nawet z tej samej branży, różni się od siebie wykonawstwem lub sposobem działania, choćby nieznacznie. Być może Ty nawiądziesz kontakt czy porozumienie z klientem w inny sposób niż kolega z drugiej firmy, więc referencje w obrębie jednej branży też mogą przynieść dobre skutki.

35. **Uporządkuj wszystkie zebrane informacje (wskazówki) i zestawienia w ramach pewnego systemu.** Dobry przykład może tu stanowić komputerowy program Contact Manager (Act!).

Wizytówka

36. **Pod nazwiskiem napisz zwięźle, czym zajmuje się Twoja firma lub zamieść krótką listę głównych produktów.** To przypomni lub poinformuje ludzi, czym się zajmujesz lub co sprzedajesz.

37. **Na odwrocie wizytówki zamieść opis firmy lub wydrukuj pomocne informacje.**

Pewien hurtownik produktów spożywczych zamieścił na odwrocie mapkę ułatwiającą dojazd do hurtowni.

38. **Wszędzie zabieraj ze sobą pokaźny zapas wizytówek i rozdawaj je szczerze na zebraniach oraz innych spotkaniach.** W zależności od przedmiotu działalności Twojej firmy wręczaj je takim ludziom, jak: kelnerki, księgowi, prawnicy, dostawcy, itd.

39. **Na wizytówce zamieść swoje niewielkie zdjęcie.** Dzięki temu wizytówka będzie się ludziom kojarzyła z Twoją osobą.

40. **Podawaj wizytówkę przy płaceniu rachunków.**

41. **Dobrze przemyśl wybór rozmiaru i projekt wizytówki.** Za duże, składane i pionowe wizytówki mają pewne zalety, bo wyróżniają się spośród

wielu innych. Mogą być jednak mniej praktyczne w użyciu, gdyż są mniej poręczne i trudniej je przechowywać.

42. **Zrób sobie wizytówki, które mogą służyć jako fiszki do rolodeksu** (obrotowy pojemnik na wizytówki). Można je kupić u dostawcy materiałów reklamowych.

Podarunki reklamowe

43. **Oferuj ludziom darmowe próbki Twojego produktu lub usługi.**

Pewien producent delikatesowych cukierków rozdawał je ludziom odwiedzającym lokalne targi sztuki i rzemiosła, zaś pewien konsultant nie pobierał opłaty za pierwszą godzinę konsultacji.

44. **Zaproponuj swój produkt lub usługę jako nagrodę osobie gromadzącej fundusze dla miejscowej organizacji działającej na rzecz rozwoju przedsiębiorczości.**

45. **Zgłoś się na ochotnika do pracy przy imprezach wspierających rozwój lokalny.** Dzięki temu łatwiej utrwalisz swój wizerunek w społeczności lokalnej. Tego typu imprezy są ponadto znakomitą okazją poszerzania kontaktów.

46. **Na rozdawanych przez Ciebie specjalnych materiałach lub podarunkach reklamowych** powinna znajdować się nazwa, adres i telefon firmy oraz hasło reklamowe. Te upominki mają zachęcić ludzi do kupowania Twoich produktów. Wybieraj przedmioty, które ludzie są skłonni zachować.

Publiczne zabieranie głosu

47. **Przemawiaj do grup zorientowanych na Twój rynek, np. na zebraniach własnego stowarzyszenia.** Ta metoda może nie tylko przyczynić się bezpośrednio do zwiększenia obrotów, lecz także stanowić kolejną formę promocji.

48. **Zabieraj głos** na konferencjach; wystawach i kongresach adresowanych do Twojego rynku zbytu. Dzięki temu zwiększysz swoją wiarygodność wśród odbiorców, a ponadto może Ci to przysporzyć nowych klientów.

49. **Opracuj 30-sekundowy zwięzły „przekaz reklamowy” o swojej firmie.** Naucz się go, abyś mógł w kilka sekund zaprezentować swoją firmę, gdy ktokolwiek zapyta, czym się zajmujesz.

50. **Współpracuj z detalistami lub producentami i wspieraj ich działania promocyjne** przygotowując różnego rodzaju imprezy sklepowe lub sponsorowane przez producenta, stosownie do prowadzonego kierunku działalności.

Np., możesz zorganizować pokazy produktu lub jego degustację w sklepach.

Pisemna promocja

51. **Przygotuj biuletyn, który będziesz okreso-wo i regularnie wysyłał swoim klientom.** Dzięki temu nazwa Twojej firmy i Twoje nazwisko będą stale obecne w ich pamięci, a Ty zyskasz opinię specjalisty w swej dziedzinie.

52. **Zamieszczaj reportaże na konkretny temat w czasopismach** czytanych przez przedstawicieli Twojego rynku.

53. **Wysyłaj nowym kontrahentom lub klientom „zestaw powitalny”.** Dołącz do niego pismo z podziękowaniem za zatrudnienie Twojej firmy lub kupno produktu, a także materiały przedstawiające zakres oferty produktów lub usług.

Zazwyczaj na „zestaw powitalny” składa sięteczka zawierająca: folder, listę najważniejszych informacji o firmie, napisane przez Ciebie artykuły, publikacje o Tobie oraz firmie i kilka pism z referencjami. Używaj teczek posiadających nacięcia na wizytówkę.

54. **Wysyłaj kontrahentom lub klientom ciekawe artykuły.** Dołącz kilka słów i wyjaśnij, dlaczego o nich pomyślałeś podczas lektury danego artykułu.

55. **Proś zadowolonych klientów o pisemne referencje.** Wykorzystuj je w materiałach promocyjnych po uzyskaniu pisemnej zgody klienta. Jeżeli klientowi brakuje czasu na napisanie referencji, zapisz to, co Ci powiedział przez telefon i wyślij mu prosząc o potwierdzenie i (lub) przepisanie tego tekstu na jego papierze firmowym.

56. **Dołącz krótkie zdanie o swoim produkcie do strony tytułowej faksu.**

57. **Opracuj jedną stronę najważniejszych informacji o Twojej firmie.** Powinno to być zwięzłe zestawienie głównych cech i zalet Twojego produktu lub usługi.

58. **Pomyśl o umieszczeniu hasła reklamowego na kopercie (wzbudzającego zainteresowanie odbiorcy).** Taka reklama automatycznie zwiększa prawdopodobieństwo otwarcia koperty, bywa też jednak i tak, że z jej powodu pismo trafia bez czytania do kosza.

59. **Na końcu swoich pism zamieszczaj „PS.”**, w którym możesz podkreślić najważniejsze uwagi/zagadnienia lub zachęcić odbiorcę do działania. „PS.” jest najczęściej czytana częścią pism.

60. **Gdy jest to stosowne, wysyłaj kartki pocztowe zamiast listów.** Wprawdzie liczba odpowiedzi udzielanych na listy jest większa, lecz wysyłanie kartek pocztowych może okazać się tańsze.

61. **Zawsze dołączaj jakiś materiał promocyjny o produkcie lub usłudze (choćby formularz zamówienia),** gdy wysyłasz produkt lub fakturę kontrahentowi czy klientowi.

62. **Zaproponuj firmom, które z Tobą nie konkurują, skorzystanie z możliwości dołączenia swoich materiałów promocyjnych do Twoich mailingów.** Pobieraj od nich opłatę lub, jeśli również stosują mailing adresowany do Twojego rynku, wymieniaj się nimi tą usługą nieodpłatnie.

63. **Miarą powodzenia bezpośredniego mailingu jest jego rentowność.** Na ogół procent odpowiedzi na mailing wynosi 1–2%, lecz ważne jest, jaki zysk Ci to może przynieść.

W przypadku 1 % odpowiedzi na mailing promujący drogi wyrób zysk może być wysoki. Jednocześnie 10% odpowiedzi przy promocji produktu o niskiej cenie może oznaczać całkowitą klęskę.

Reklama

64. **Zamieszczaj regularnie duże reklamy w danym czasopiśmie dopóty, dopóki jest to opłacalne.** Zazwyczaj jednorazowa duża reklama się nie opłaca. Dopiero powtarzanie reklam sprawia, że odbiorcy dostrzegają przekaz.

65. **Zamieszczaj reklamy wielkości 1/3 lub 1/2 strony czasopisma.** Ich siła oddziaływania jest przeważnie taka sama, jak reklamy całostronicowej.

66. **Poproś, aby twą reklamę zajmującą 1/3 lub 1/2 strony umieszczono w górnym prawym rogu prawej strony pisma,** jest to bowiem miejsce, gdzie wzrok czytelnika pada najczęściej. Pamiętaj, że specjalne miejsce na stronie jest na ogół droższe.

67. **Zamieszczaj ogłoszenia drobne na końcu czasopisma zamiast dużego ogłoszenia reklamowego w środku, gdyż jest to zdecydowanie tańsze.** Najpierw sprawdź, jakie ogłoszenia są tam zamieszczane.

68. **Reklamuj się na „żółtych stronach” tam gdzie jest to wskazane.** Brak Twojej reklamy może rzucić się w oczy, jeśli są tam wymienieni wszyscy Twoi konkurenci. Reklama ta może także poprawić Twoją wiarygodność, nawet jeżeli samo przez się nie przyczyni się to do zwiększenia obrotów.

69. **Umieść swoją reklamę na kolorowym przystanku autobusowym.**

Kongresy i wystawy

70. **Bierz udział w kongresach lub wystawach jako wystawca.** Stwarzają one bowiem znakomitą okazję do rozmów w cztery oczy z dużą liczbą potencjalnych klientów i zebrania informacji o konkurencji.

Skontaktuj się z najbliższym centrum wystawienniczym i poszukaj ogłoszeń o wystawach w odpowiednich czasopismach i dziennikach branżowych.

71. **Zdobądź listę uczestników kongresu, w którym masz zamiar wziąć udział jako dostawca.** Wyślij tym osobom kupon upoważniający ich do odbioru upominku lub zniżki przy zakupie Twojego produktu, gdy odwiedzą Twoje stoisko. Ruch przy stoisku zwiększy się, jeśli uprzedzisz uczestników imprezy o swojej obecności i zachęcisz ich do odwiedzin.

72. **Postaraj się, aby upominek lub reklamówka promująca Twoją firmę znalazła się w pakiecie materiałów do rejestracji na wystawie.**

73. **Przygotuj specjalną promocję przy swoim stoisku, aby przyciągnąć jak największą liczbę odwiedzających.**

74. **Zaproponuj sponsorom kongresu lub wystawy swój produkt lub usługę jako nagrodę.** To zapewni dodatkowe nagłośnienie Twojego udziału w wystawie i upowszechni informacje o Twoim produkcie lub usłudze.

75. **Zorganizuj losowanie nagród na swoim stoisku, jednocześnie prosząc zwiedzających o wrzucenie swoich wizytówek do pudełka** lub wypełnienie ankiety zawierającej te same informacje. W ten sposób zwiększysz liczbę osób odwiedzających wystawę i zyskasz źródło dodatkowych informacji o potencjalnych klientach, które będziesz mógł później wykorzystać.

76. **Jeżeli samodzielne wynajęcie stoiska jest za drogie, to wynajmij je wspólnie z inną, niekonkurencyjną firmą.**

77. **Odwiedzaj wystawy i kongresy nawet wtedy, gdy nie bierzesz w nich udziału jako wystawca, gdyż da Ci to możliwość przeprowadzenia akwizycji wśród wystawców.** Poza tym skorzystaj z okazji przeprowadzenia badania rynku. Ustal, kto z Tobą konkuruje i zbierz materiały promocyjne konkurencji.

Reszta zależy od Ciebie !

Udało się! Masz do dyspozycji 77 pomysłów na prowadzenie marketingu własnej firmy. Właściciel każdej firmy zarówno nowo uruchamianej, jak i tej z pewnym stażem, może z niniejszej listy wybrać kilka pomysłów, które jego zdaniem są odpowiednie do jego rynku i które odpowiadają jego sposobowi myślenia. Po prostu wybierz je i wprowadź w życie! Jeżeli Twoja firma znajduje się w fazie wzrostu lub poszerzania rynku, to nasze pomysły pomogą Ci osiągnąć kolejny szczebel rozwoju.

Dajcie znać, jak wam się wiedzie... które pomysły okazały się najbardziej skuteczne... Powodzenia!

ACDJ / VOCA

Projekt FIRMA 2000

Warszawa

Prof. dr hab. Ryszard Kostuch

Temperatury kardynalne

Temperaturami kardynalnymi nazywamy temperaturę minimalną, optymalną i maksymalną.

Temperatura minimalna, to taka, przy której u organizmów żywych procesy fizjologiczne zaczynają funkcjonować. U roślin przejawia się to pobieraniem roztworu glebowego, rozpoczęciem procesu fotosyntezy oraz wzmożeniem transpiracji. Zwierzęta wprawdzie przy minimalnych temperaturach żyją, ale ich procesy życiowe są wyraźnie spowolnione, co wpływa na osłabienie aktywności. Występuje senność, poczucie słabości, utrata aktywności życiowej oraz wiele wynikających z niedogrzenia niedomagań i zaburzeń procesów fizjologicznych.

Temperatury optymalne są to takie temperatury występujące w środowisku życia, przy których wszelkie organizmy żywe, tworzące świat roślin i zwierząt, funkcjonują najlepiej. Np. drobnoustroje są najbardziej aktywne. Procesy fotosyntezy u roślin chlorofilowych przebiegają najsprawniej. Produkcja biomasy jest wysoka, a jej jakość nie przedstawia wątpliwości.

Temperatury maksymalne są to przeważnie takie temperatury, przy których procesy życiowe wprawdzie jeszcze zachodzą, ale przemiany metaboliczne nie przebiegają wystarczająco sprawnie. Przejawia się to zazwyczaj niewłaściwym stosunkiem białka do węglowodanów, odkładaniem się w komórkach niewystarczająco zmetabolizowanych produktów przemian ustrojowych, zwanych inaczej przemianą materii itp.

Temperatury kardynalne nie są identyczne dla wszystkich roślin i zwierząt. Po prostu każdy gatunek ma temperatury kardynalne inne, które są dla niego najbardziej odpowiednie.

W tab. 1 podane są temperatury kardynalne dla wybranych roślin uprawnych. Z danych tych wynika, jak bardzo są one zróżnicowane, nie tylko w każdej grupie roślin, ale też dla gatunków pochodzących z tej samej rodziny botanicznej.

Podobne zróżnicowanie temperatur kardynalnych dotyczy też zwierząt. Podaje to tabela 2, w której zestawiono temperatury kardynalne dla człowieka oraz wybranych gatunków zwierząt.

Jak więc z powyższego wynika, wpływ temperatur na życie roślin i zwierząt jest bardzo ważny, gdyż decyduje o ich procesach życiowych.

Ogólnie jednak można powiedzieć, że niskie temperatury, zbliżone do minimalnych, spowalniają procesy życiowe. Uwidacznia się to bardzo wyraźnie u roślin. Spowodowane jest to osłabieniem pobierania roztworu glebowego. W takich wypadkach nawet na bardzo żyznych, lub zasilanych nawożeniem glebach, przyrost biomasy jest ograniczony. Stosunkowo łatwo to zaobserwować w czasie wiosny, kiedy już po

Tab 1. 1. Temperatury kardynalne dla wybranych roślin i zwierząt

Roślina lub zwierzę	Temperatura w °C		
	minimalna	optymalna	maksymalna
<u>Zboża ozime</u>			
– żyto	1 – 2	25	30
– pszenica	2 – 3	27	30
– jęczmień	2 – 3	26	30
<u>Zboża jare</u>			
– owies	3 – 4	25	30
– jęczmień	4 – 5	22	30
– kukurydza	8 – 10	35	45
– proso	5 – 6	27	32
– ryż	12 – 15	35	40
<u>Inne</u>			
– konopie	4 – 5	33	44
– len	2 – 3	25	30
– dynia	10 – 12	40	45
– słonecznik	7 – 10	34	40
– lucerna	4 – 5	30	35
– człowiek	35	37	42
– ptaki	39	42	44

Tab. 2. Kardynalne temperatury ciała człowieka oraz wybranych rodzajów zwierząt (wg: Zoot Słownik Encyklop. W-wa 1965)

Wyszczególnienie	Temperatura w °C		
	minimalna	optymalna	maksymalna
Człowiek	35,5	36,8	42,0
Koń	36,5	37,7	41,5
Krowa	37,2	38,6	41,7
Koza	37,6	39,9	42,0
Świnia	37,0	39,2	40,6
Kot	37,3	38,6	41,2
Pies	37,0	38,6	42,0
Kura	40,0	41,7	42,0
Kaczka	40,0	41,7	42,0

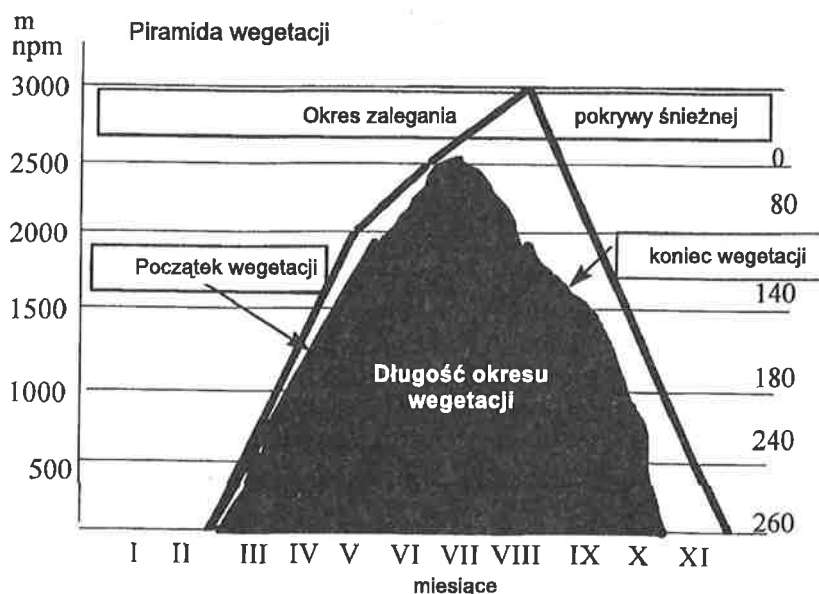
ruszeniu wegetacji utrzymują się niskie temperatury. Po zielonym kolorze roślin, a szczególnie traw wyraźnie widać, że rośliny wegetują, ale ich biomasa nie ulega zwiększeniu. Mówimy w takich wypadkach o tzw. kompensacji. Jest to taki przebieg procesu fotosyntezy, przy którym wytworzona w dzień produkcja węglowodanów zostaje zużyta w czasie godzin nocnych w procesie dysymilacji, czyli oddychania. W konsekwencji tego rośliny wprawdzie wegetują, ale nie zwiększa się ich biomasa. Jeżeli jednak nastąpi w tym czasie wzrost ciepłoty środowiska, wówczas następuje tak szybki wzrost i rozwój roślinności, że otrzymuje on często nazwę tzw. wzrostu, względnie rozwoju eksplozywnego (Rys. 1). Z tego rodzaju eksplozją rozwoju runi łąkowo-pastwiskowej spotykamy się zazwyczaj w terenach górskich. Wynika to głównie z przyczyn utrzymywa-

nia się niskich temperatur powietrza i gleby do późnej wiosny, czyli najczęściej do połowy maja. W całym tym okresie pomimo, że trawa przez dobrych parę tygodni utrzymuje się żywozielona, to jednak nadal nie rośnie. Dopiero, kiedy zrobi się dostatecznie ciepło to wtedy, jak to się powszechnie mówi, wszystko zaczyna w oczach rosnąć. Z powyższego niedwuznacznie wynika, że niskie temperatury zbliżone do temperatur minimalnych nie są dla produkcji roślinnej sprzyjające, chociaż w niektórych przypadkach ich występowanie przynosi także korzystne skutki. Mam tu na myśli przede wszystkim zjawisko jarowizacji, czyli przejścia niektórych roślin tzw. krioofilnych przez stadium niskich temperatur, bez czego nie mogły by wydać plonów. Przykładem takich roślin są nasze zboża chlebowe nie tylko ozi-
me, ale również jare, które muszą w swoim rozwoju filogenetycznym przejść przez stadium niskich temperatur, żeby wytworzyły ziarno. Są również i takie rośliny, które bez stadiów niskich temperatur mogą się obejść. Nazwano je termofilami. Należą do nich m.in. dynia, ogórek, kukurydza, sorgo i wiele innych.

Jeżeli temperatura spada poniżej temperatury minimalnej dla danej rośliny, to mówimy wówczas, że staje się temperaturą letalną, czyli śmiertelną. Zazwyczaj temperatury poniżej zera są temperaturami letalnymi. Niemniej jednak wiele gatunków roślin potrafiło się nawet do nich przystosować przechodząc w stan anabiozy, czyli uśpionych sposobów życia, przy których procesy fizjologiczne są na pewien czas prawie całkowicie zahamowane.

Bardzo szkodliwe dla roślin i zwierząt są też temperatury zbliżone do maksymalnych. Przy tego rodzaju temperaturach następuje u roślin zwiększona transpiracja, a u zwierząt wypacanie, co w stunkowo krótkim czasie prowadzi do utraty wody przez żywy organizm, a po dłuższym trwaniu przeważnie kończy się śmiercią. Zbliżone do maksymalnych temperatury są również dla roślin bardzo niekorzystne z tego powodu, że wzmagają procesy oddechowe (dysymilację), a osłabiają asymilację CO₂ w procesie fotosyntezy. Zamiast więc wzrostu produkcji biomasy mamy do czynienia z jej zanikaniem. Temperatury przekraczające maksimum również stają się temperaturami letalnymi i prawie zawsze powodują obumieranie organizmów ży-

Rysunek 1.

wych, niezależnie od tego czy są to organizmy roślinne czy zwierzęce.

Jak z powyższego wynika, zarówno temperatury minimalne, jak też maksymalne nie są dla organizmów żywych korzystne, chociaż w większości przypadków są one nieuniknione.

Człowiek więc jest zainteresowany, żeby ich występowanie było możliwie najkrótsze, a z kolei wydłużony był okres występowania temperatur optymalnych, gdyż przynosi to największe efekty produkcyjne.

Możliwości regulacji temperatur

Możliwości regulowania przez człowieka temperatur korzystnych dla produkcji są w znacznym stopniu ograniczone. Na ogół bardziej odnoszą się one do zwierząt udomowionych niż do roślin uprawnych. Wynika to w zasadzie stąd, że chów zwierząt odbywa się przeważnie w warunkach stworzonych przez człowieka sztucznych środowisk, jakimi są obory, chlewnie, strągi, stajnie, kurniki, wylęgarnie itp. Pomieszczenia te umożliwiają w znacznej mierze kształtowanie w nich pożądaných temperatur dla danego rodzaju zwierząt. Dzięki temu zwiększyły się niekiedy bardzo znacznie korzyści uzyskiwane w produkcji zwierzęcej. Najlepiej świadczą o tym przyrosty ciężaru ciała brojlerów, trzody chlewnej, młodego bydła opasowego i innych zwierząt, które uzyskuje się w najodpowiedniejszych (optymalnych) dla danego rodzaju zwierząt temperaturach. Prowadzone w tym zakresie badania wykazały, że optymalną temperaturą dla prosiąt ssących jest 25°C, dla loch 18°C, a dla tuczników około 16°C. Niezależnie od sposobu żywienia, rasy, typu użytkowego, odpowiednie temperatury bardzo wyraźnie przyczyniają się do zwiększenia produkcji trzody chlewnej. To samo dotyczy i innych rodzajów zwierząt. Za optymalne temperatury w pomieszczeniach dla bydła przyjmuje się 10–16°C, dla koni 6–7°C, a dla owiec 4–6°C. W nowoczesnych budynkach inwentarskich, wyposażonych w odpowiednie urządzenia wentylacyjno-klimatyzacyjne, utrzymywanie odpowiednich temperatur na ogół nie stwarza większych trudności i dość powszechnie jest przestrzegane. To samo odnosi się do pomieszczeń szklarniowych, gdzie stwarzanie roślinom optymalnych warunków ter-

micznych od dawna już jest praktykowane, czego wyrazem jest uzyskiwanie znacznie wyższej produkcji niż to ma miejsce w środowisku naturalnym, a ponadto umożliwia też uprawy roślin o bardzo wyso-

Monokultura bliźniaczki to jedna z najgorszych runi trawiastych

kich potrzebach cieplnych, których uprawy w warunkach naturalnych przeważnie są niemożliwe.

Możliwości kształtowania korzystnych dla roślin temperatur w warunkach środowiska naturalnego, a więc uprawianych w polu, ogrodzie czy w lesie są niestety o wiele mniejsze niż w przeznaczonych do tego celu pomieszczeniach. Sposoby regulowania temperatury pod gołym niebem, a przy tym na znacznych obszarach są dotychczas znikome. Zdani jesteśmy w takich wypadkach prawie wyłącznie na przyrodę. Nie oznacza to jednak, że musimy być w tym wypadku całkowicie bezradni. Nie mogąc wpły-

Ruń o dużym bogactwie florystycznym jest znacznie korzystniejsza

Monokultura runi trawiastej nawet bardzo wydajna nie jest ideałem

Run florystycznie zróżnicowana jest korzystniejsza w żywieniu

wać na dostosowywanie temperatur do wymagań roślin, możemy jednak dostosowywać rośliny do występujących na danym obszarze warunków klimatycznych, panujących temperatur, opadów atmosferycznych, warunków glebowych itp. Inaczej mówiąc chodzi tu o rejonizację. Obejmować nią można zarówno rośliny jak też zwierzęta. Przez wprowadzanie ich na tereny najbardziej dla nich przydatne pod względem klimatycznym, w bardzo poważnym stopniu możemy się przyczynić do zwiększenia uzyskiwanej produkcji. Bo właśnie zarówno rejonizacja roślin, jak też zwierząt polega na tym, że wprowadzamy je na takie tereny, które bardziej sprzyjają ich rozwojowi i wydajności. Bez właściwej rejonizacji roślin uprawnych, postępu w roślinnej produkcji rolniczej trudno byłoby się spodziewać. Aby dokonać odpowiedniej rejonizacji roślin musimy najpierw dokładnie rozpo-

znać ich wymagania klimatyczne, a przede wszystkim temperatury kardynalne. Dopiero wtedy na odpowiednie rejony klimatyczne możemy wyselekcjonować rośliny w taki sposób, żeby temperatury minimalne i maksymalne nie trwały zbyt długo i niezbyt wiele obniżały ich potencjał produkcyjny.

Badania agrometeorologiczne rozmaitych gatunków roślin uprawnych mogą w omawianej dziedzinie przynieść wymierne korzyści. Także hodowla roślin i zwierząt nie pozostaje w tym bez znaczenia.

Wnioski

1. Znaczenie temperatur w środowisku przyrodniczym jest bardzo duże, ponieważ wyraźnie wpływają one na funkcjonowanie i produktywność ekosystemów.
2. Na wysokość uzyskiwanej produkcji roślinnej i zwierzęcej decydujący wpływ mają tzw. temperatury kardynalne, czyli minimalne, optymalne i maksymalne, które dla każdego gatunku kształtują się odmiennie.
3. Uzyskiwanie korzyści produkcyjnych jest następstwem skracania okresów występowania temperatur minimalnych i maksymalnych, a wydłużania okresów występowania temperatur optymalnych.
4. Większe możliwości korzystnej regulacji temperatur występują przy chowie zwierząt gospodarskich w pomieszczeniach inwentarskich, a także przy uprawach roślin szklarniowych, gdzie można prawie dowolnie kształtować stosunki termiczne.
5. W środowisku naturalnym możliwości kształtowania temperatur są raczej znikome. Niemniej jednak można dostosowywać rośliny do panujących warunków klimatycznych, czyli wprowadzać ich rejonizację. Właściwie przeprowadzona rejonizacja klimatyczna roślin i zwierząt przynosi na ogół zdecydowane wymierne korzyści i z tego względu powinna być powszechnie stosowana.

Akademia Rolnicza w Krakowie
Katedra Ekologicznych Podstaw
Inżynierii Środowiska

Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA DORADZTWA ROLNICZEGO W 1997 ROKU

Najważniejszym wydarzeniem roku 1997 było Zgromadzenie Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego, które oceniło minioną czteroletnią działalność Rady i Zarządu MS DR, udzieliło absolutorium ustępującym władzom oraz wybrało nowe władze na następną kadencję. Poniżej przedstawiamy efekty działalności Stowarzyszenia w roku 1997:

Projekty:

1. Zakończono realizację, we współpracy z ODR w Starym Polu, AR w Szczecinie i niemiecką firmą Agroprogres, projektu dla RO FAPA w Rzeszowie, składającego się z trzech komponentów: A. Podstawy systemu praktycznego szkolenia rolników regionu południowo-wschodniej Polski, B. Model praktycznego szkolenia uczniów szkół rolniczych, C. Szkolenie liderów społeczności wiejskiej.
2. Na zakończenie projektu zorganizowano dla jego beneficjentów (36 rolników i nauczycieli szkół rolniczych) **wizytę studyjną** w trzech krajach Unii Europejskiej: Austrii, Szwajcarii i Niemczech (20–27 kwietnia 1997). Program wizyty obejmował następującą problematykę: kie-

runki kształcenia zawodowego młodzieży w szkołach rolniczych, organizacja pozaszkolnych form edukacji młodzieży i dorosłych w oparciu o zaplecze techniczne i intelektualne szkoły, organizacja zajęć z zakresu praktycznej nauki zawodu w warsztatach, laboratoriach i gospodarstwach przyszkolnych, zasady współpracy szkoły z siecią gospodarstw indywidualnych, w których odbywają się praktyki zawodowe uczniów szkół rolniczych.

Konferencje naukowe:

1. „Nawozy zielone w integrowanym systemie produkcji rolniczej”, zorganizowana we współpracy z Zakładem Szczegółowej Uprawy Roślin AR w Krakowie, (ODR Boguchwała 24–25 września 1997). Prezentowane w czasie tej konferencji referaty znajdują się w druku.

Seminaria:

1. „Kształcenie ustawiczne mieszkańców wsi”, zorganizowane we współpracy z TUL i Niemieckim Związkiem Uniwersytetów Ludowych

(25–28 kwietnia 1997). Materiały z seminarium przekazane zostały do ODR.

2. „Doradztwo rolnicze w USA i Polsce”, zorganizowane zostało wspólnie z Zakładem Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie (9 października 1997). W seminarium tym wzięło udział 60 osób, w tym:
 - 1) goście z Uniwersytetu Purdue w West Lafayette w stanie Indiana, USA: Dick Gelzleicher, koordynator międzynarodowych programów rolniczych; David Sammons, prorektor ds. rolnictwa i dyrektor międzynarodowych programów rolniczych; John Trott, dyrektor gospodarstwa uniwersyteckiego; Juanita Russel, koordynator programów „partnerstwo w komunikowaniu”; Pamela Robbins, koordynator programów „systemy odpowiedzialności społecznej”; Robert Richie, doradca, specjalista 4H; Ned Kalb, Dean Jones i Vince Harrell, dyrektorzy centrów doradztwa i rozwoju lokalnego w trzech powiatach;
 - 2) ze strony polskiej – przedstawiciele władz Akademii Rolniczej w Krakowie z rektorem prof.dr h. Kazimierzem Kosiniak-Kamyszem, pracownicy naukowcy, studenci specjalizacji *marketing i zarządzanie oraz agroekonomia*, dyrektorzy i doradcy 11 ośrodków doradztwa rolniczego z Małopolski.

Tematami prezentacji w czasie seminarium były:

- 1) praca doradcy z rodziną rolniczą, rozwój terenów wiejskich, nauczanie na odległość, praca z klubami 4H – przedstawione przez gości z Purdue University;
- 2) programy doradcze poszczególnych ODR z Małopolski, w tym m.in. programy ekologiczne i organizacje producentów.
3. Seminarium na podobny temat odbyło się również w Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Boguchwale (13 października 1997).
4. „Współpraca regionalna izb rolniczych”, zorganizowane wspólnie z Krakowską Izbą Rolniczą (11 grudnia 1997). Udział wzięli prezesi i dyrektorzy 11 izb rolniczych oraz dyrektorzy 11 ODR.
5. „Rola i znaczenie doradztwa rolniczego jako stosowanej dyscypliny wiedzy” (12 grudnia 1997). Seminarium zorganizowane zostało przez Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa

Rolniczego i Zakład Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie. Wzięli w nim udział pracownicy naukowcy ośmiu Akademii Rolniczych, dyrektorzy i doradcy 24 Ośrodków Doradztwa Rolniczego, pracownicy Centrum Edukacji i Doradztwa Rolniczego, dyrektorzy i nauczyciele średnich szkół rolniczych 18 województw oraz studenci specjalizacji marketing i zarządzanie Wydziału Rolniczego Akademii Rolniczej w Krakowie. W czasie seminarium profesor A.W. van den Ban z Uniwersytetu Rolniczego w Wageningen wygłosił wykład pt. „Rola doradztwa w rozwoju wsi i rolnictwa na świecie”. Seminarium połączone zostało z promocją wydanej przez MSDR polskiej wersji książki „Doradztwo Rolnicze” autorstwa A.W. van den Bana i H.S. Hawkinsa. Książka stanowi znakomity podręcznik do nauki doradztwa rolniczego zarówno dla studentów uczelni rolniczych, jak i uczniów techników rolniczych. Może być także z powodzeniem wykorzystana w prowadzonych programach edukacyjnych dla doradców ODR oraz nauczycieli techników rolniczych.

Kursy i szkolenia:

1. „Badania rynku”, (styczeń 1997), 10-dniowy kurs zorganizowany i przeprowadzony wspólnie z SAC Aberdeen, Uniwersytetem w Newcastle upon Tyne i Uniwersytetem Londyńskim. Uczestniczyło w nim 32 osoby.
2. We współpracy z ODR zrzeszonymi w Stowarzyszeniu zorganizowano i przeprowadzono (na terenie województw: krakowskiego, kieleckiego, bielskiego, radomskiego i krośnieńskiego) następujące kursy i szkolenia: metodyka doradztwa rolniczego, kształcenie umiejętności przywódczych liderów społeczności lokalnych, budowanie strategii rozwoju społeczności lokalnych, rozwój przedsiębiorczości rolniczej i pozarolniczej, system unifikowania rachunkowości gospodarstw rolnych, marketing w rolnictwie i gospodarce żywnościowej, programy dostosowania polskiego rolnictwa do struktur UE. (grant MRiGŻ)
3. „Doskonalenie systemu państwowego doradztwa rolniczego” (ODR Poświętne, 25–27 listopada 1997), szkolenie zorganizowane dla dyrektorów ODR z całej Polski oraz przedstawicieli centralnych instytucji i organizacji rolniczych.

Program szkolenia obejmował następujące zagadnienia: założenia polityki rolnej w kontekście zadań doradztwa (priorytetowe kierunki działania), rola doradztwa w procesie integracji z UE, współpraca ODR z izbami rolniczymi w realizacji zadań doradztwa rolniczego, wdrażanie zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych – możliwości i zagrożenia, główne kierunki szkoleń kadry doradczej. (grant MRiGŻ)

4. „Szanse i zagrożenia wynikające z integracji polskiego rolnictwa i agrobiznesu z UE” (czwarty kwartał 1997), cykl szkoleń przeprowadzonych na terenie województw: krakowskiego, rzeszowskiego i bielskiego.
5. „Wspieranie małej i średniej przedsiębiorczości na wsi” – w grudniu 1997 w ramach tego projektu (realizowanego we współpracy z Agencją Rozwoju Regionalnego MAAR w Mielcu) zakończono cykl szkoleń: „Jak prowadzić biznes na wsi”, „Strategia i marketing w twojej firmie”, „Podatki w twojej firmie”. Szkolenia prowadzone były na terenie województwa rzeszowskiego. (grant MRiGŻ)

Działalność wydawnicza:

1. Czasopismo „Wieś i doradztwo” (kwartalnik). W roku 1997 ukazały się cztery numery czasopisma. Odbiorcami jego są ODR Małopolski oraz liczne ODR spoza Małopolski, uczelnie rolnicze, średnie szkoły rolnicze i indywidualni prenumeratorzy.
2. Podręcznik „Doradztwo rolnicze” (autorzy A.W. van den Ban i H.S. Hawkins), Kraków 1997
3. Książka „Przedsiębiorczość w agrobiznesie”, autorzy: W.H. Hamilton, D.F. Connelly, D.H. Doster, J. Kania (dodruck drugiego wydania)
4. Broszura „Budowanie strategii rozwoju gminy z udziałem społeczności lokalnej” (przewodnik metodyczny), autor: K.Vinogradnik.
5. Broszura „Nawożenie azotem metodą zlokalizowaną” (materiały wdrożeniowe), autorzy: W.Sady, S.Rożek.
6. Książka „Nowoczesne technologie produkcji pasz objętościowych”, autorzy: D.M.Ball, C.S. Hoveland, G.D. Lacefield, C. Nowak (drugie wydanie, Kraków 1997).
7. Broszura „Potrawy z soczewicy”, autorzy I. Piróg, H. Piróg.

Inna działalność:

1. Udział w przygotowaniu Małopolskiego Programu Rozwoju Wsi i Rolnictwa.
2. Organizacja (w ramach programów doradztwa oraz leadership i rozwój społeczności lokalnych) dwutygodniowego wyjazdu studyjnego do Uniwersytetu Purdue, w stanie Indiana, USA, dla 12 osób z Małopolski, w tym 9 doradców i dyrektorów wydziałów rolnictwa urzędów wojewódzkich 3 pracowników naukowych AR, członków MSDR.
3. Organizacja (w ramach programów doradztwa i 4H) wizyty studyjnej 9 doradców ze stanu Indiana, w Akademii Rolniczej w Krakowie oraz w ODR Bielsko-Biała, Boguchwała, Częstochowa, Iwonicz, Karniowice, Korytniki, Modliszewice i Sandomierz.
4. Współdziałanie w organizacji wystawy na dożynkach w Częstochowie pt. „Przedsiębiorczość na wsi”, wrzesień 1997, (we współpracy z ODR Częstochowa).
5. Opracowanie strategii rozwoju gminy Łodygowice. Strategia ta opracowana została przez wolontariuszy – liderów społeczności gminy Łodygowice. Moderatorami i prowadzącymi proces budowania strategii byli eksperci Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego. Strategia ta przekazana została władzom administracyjnym i samorządowym gminy Łodygowice.
6. Eksperti Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego byli edukatorami w prowadzonej przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Radomiu Szkole liderów wiejskich. Prowadzili również szereg szkoleń i wykładów zarówno dla doradców, jak i producentów, na zlecenie ODR, oraz nauczycieli szkół rolniczych.

PLAN DZIAŁALNOŚCI MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA DORADZTWA ROLNICZEGO W ROKU 1998

W roku 1998 Zarząd MSDR planuje następującą działalność Stowarzyszenia:

1. Redagowanie czasopisma MSDR „Wieś i Doradztwo”.
2. Seminarium promocyjne w Instytucie Zootechniki w Krakowie połączone z posiedzeniem Zarządu i Rady MSDR (pierwszy kwartał 1998).
3. Zorganizowanie wyjazdu studyjnego do Francji, Szwajcarii i Austrii dla członków Stowarzyszenia (17–26 kwietnia 1998).
4. Udział w organizacji Targów Rolno-Przemysłowych „AGRARIA” w Krakowie w dniach 15–17 maja 1998.
5. Zorganizowanie wyjazdu studyjnego do Italii i wizyty w Watykanie dla dyrektorów ODR, Prezydium KRDR oraz przedstawicieli Zarządu i Rady MSDR.
6. Organizacja, wspólnie z WODR Częstochowa i AR Kraków, wystawy pn. „Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich” (5–6 września 1998).
7. Zorganizowanie konferencji nt. „System wiedzy rolniczej i informacji u progu 21 wieku – wyzwania dla doradztwa rolniczego”, wrzesień 1998 (wspólnie z WODR w Częstochowie oraz Krakowskim Oddziałem CDiEwR).
8. Udział w targach „Polagra”, 1–6 października 1998.
9. Opracowanie i wydanie drukiem „Oferty upowszechnieniowej dla praktyki rolniczej na 1999 r.”.
10. Współpraca z Zakładem Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie oraz Krakowskim Oddziałem Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w organizacji studium podyplomowego nt. „Ekonomiczne i prawne podstawy integracji europejskiej w aspekcie rozwoju terenów wiejskich”.
11. Współorganizacja pobytu studyjnego (jeden semestr) 8 studentów z Uniwersytetu Purdue w Akademii Rolniczej.
12. Organizacja wyjazdów studyjnych do ODR dla 8 studentów z Uniwersytetu Purdue studiujących w AR w Krakowie od stycznia do maja 1998 (ODR Bielsko-Biała, ODR Kraków, WODR Częstochowa)
13. Realizacja programów edukacyjnych na zlecenie ODR i innych instytucji (zgodnie z propozycjami zamieszczonymi w „Ofercie szkoleniowej” wydanej przez Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu).
14. Udział w przetargach na realizację projektów edukacyjnych i badawczych.
15. Udział w organizacji Międzynarodowej Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa.

DZIAŁALNOŚĆ MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA DORADZTWA ROLNICZEGO W I KWARTALE 1998 R.

1. Najważniejszym wydarzeniem pierwszego kwartału 1998 było posiedzenie Rady Stowarzyszenia. Miało ono miejsce w Instytucie Zootechniki w Balicach w dniu 3 marca 1998. Głównym celem zebrania było przedstawienie i uzyskanie akceptacji sprawozdania z działalności Zarządu Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego w 1997 oraz planu działania na rok 1998. Działalność Zarządu została wysoko oceniona przez Radę, która zatwierdziła także przygotowany na 1998 plan działania. Sprawozdanie to oraz plan działania zamieszczamy w bieżącym numerze WiD. Zebranie Rady połączone było z niezwykle interesującym spotkaniem z kierownictwem Instytutu Zootechniki, w czasie którego zaprezentowana została działalność naukowo-badawcza Instytutu, a także zwiedzanie Zakładu Fizjologii Rozrodu Zwierząt.
2. Przygotowano merytorycznie i organizacyjnie wizytę studyjną członków Zarządu i Rady we Francji i Szwajcarii. Wizyta ta będzie miała miejsce w kwietniu 1998.
3. We współpracy z Zakładem Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie i Krakowskim Oddziałem Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie przygotowano organizacyjnie studium podyplomowe pt. „Ekonomiczne i prawne podstawy integracji europejskiej w aspekcie rozwoju terenów wiejskich”. Pierwszy zjazd studium odbył się w marcu br.
4. Kontynuowano prace organizacyjne związane z pobytami 8 studentów Uniwersytetu Purdue w Akademii Rolniczej w Krakowie. Zorganizowano m.in. dwie wizyty studyjne tych studentów w ODR w Karniowicach i Częstochowie.

Wspomnienie o prof. dr hab. Stanisławie Niedźwiadku (23 października 1941 – 16 września 1997)

16 września 1997 roku w godzinach południowych obiegła Instytut Zootechniki wstrząsająca i tragiczna informacja przekazana przez Konsula Generalnego RP w Kijowie o nagłej śmierci prof. dr hab. Stanisława Niedźwiadka będącego w podróży służbowej na Ukrainie, w czasie Jego powrotu do kraju.

Pogrzeb odbył się 25 września na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie, gdzie w głębokim żalu pożegnało Go bardzo liczne grono przyjaciół, znajomych, koleżanek i kolegów z pracy oraz przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Komitetu Badań Naukowych, Centralnej Stacji Hodowli Zwierząt, społeczności akademickiej i organizacji branżowych.

Odszedł z naszego grona nie tylko wybitny naukowiec i organizator, ale także wspaniały człowiek, życzliwy nauczyciel i wychowawca wielu młodych pracowników.

Stanisław Niedźwiadek urodził się 23 października 1941 roku w Bieniaszowicach w woj. tarnowskim. Od 1955 uczęszczał do Liceum Ogólnokształcącego w Tarnowie. Po zdaniu matury rozpoczął w 1959 roku studia w Wyższej Szkole Rolniczej w Krakowie. Po ukończeniu studiów i odbyciu stażu w 1965 roku rozpoczyna pracę w Zootechnicznym Zakładzie Doświadczalnym w Chorzelewie, a następnie w Zakładzie Hodowli Drobного Inwentarza Instytutu Zootechniki w Krakowie. W roku 1973 przygotowuje rozprawę doktorską pt. "Badania nad produkcją tuszek królików rasy białej nowozelandzkiej z uwzględnieniem wartości futerek", która została przedstawiona Radzie Wydziału Zootechnicznego Akademii Rolniczej w Poznaniu. W tym samym roku zostaje powołany na stanowisko adiunkta w Instytucie Zootechniki w Krakowie. W roku 1979 zostaje Kierownikiem Zakładu Hodowli Drobного Inwentarza, które to stanowisko piastował aż do przedwczesnej śmierci.

W wyniku prowadzonych badań nad wartością rzeźną królików oraz szeroko rozumianą wartością użytkową opracował uproszczone metody wartości rzeźnej. Po poszerzeniu tych badań o ocenę wartości futrzarskiej skór opracował kompleksową ocenę wartości użytkowej królików. Wyniki tych szerokich badań były przedmiotem rozprawy Habilitacyjnej pt. "Określenie przydatności do produkcji towarowej królików ras średnich w oparciu o metodę kompleksowej oceny wartości użytkowej" przedstawionej Radzie Naukowej Instytutu Zootechniki w 1983 roku. Rok później otrzymał stanowisko docenta. W roku 1992 odebrał z rąk Prezydenta RP tytuł profesora nauk rolniczych oraz został powołany na stanowisko

zastępcy dyrektora Instytutu Zootechniki ds. naukowo-badawczych.

W Jego dorobku naukowym widnieje 357 prac z czego 102 to oryginalne prace twórcze publikowane w kraju i zagranicą. Był autorem dwóch książek "Zasady hodowli królików" i "Nowoczesny chów królików", promotorem prac magisterskich i doktoratów. Był cenionym zarówno w kraju jak i zagranicą recenzentem prac naukowych, wniosków profesorskich, prac habilitacyjnych i doktorskich, podręczników i projektów badawczych.

Ten jakże szeroki profil zainteresowań Profesora byłby niepełny gdyby nie wspomnienie o Jego ogromnych dokonaniach popularyzatorskich. Był członkiem związku hodowców, uznanym sędzią oceny pokroju zwierząt futerkowych, co zaowocowało zaproszeniem Go w 1998 roku na Światową Wystawę Rolniczą do Buenos Aires jako przewodniczącego Komisji Oceny Nutrii. Prowadził niezliczoną ilość szkoleń dla hodowców, pracowników ODR-ów i Okręgowych Stacji Hodowli Zwierząt.

W tym miejscu należy wspomnieć o ogromnym dorobku publicystycznym na łamach pism branżowych, takich jak: Hodowca Drobного Inwentarza, Nowoczesne Rolnictwo, Agrochemia, Polskie Zwierzęta Gospodarskie oraz Wieś i Doradztwo.

Od czasu powołania na stanowisko wicedyrektora Instytutu ds. naukowo-badawczych mimo nawału zajęć administracyjnych nie stracił kontaktu z pracą naukową. Cały czas, na bieżąco śledził przebieg doświadczeń, wnosząc do nich swoje pomysły i przemyślenia.

Oprócz działalności naukowej i organizacyjnej nie można nie wspomnieć o Jego opiece nad młodymi pracownikami. Przykładał wielką wagę do wprowadzania i wychowania młodej kadry naukowej nie tylko w Instytucie ale także w Zakładach Doświadczalnych, których był "duchem opiekuńczym". Uważał nie bez racji, że najlepszy uczony bez kontaktu z praktyką zootechniczną nie będzie umiał przetransponować efektów prac naukowych do hodowli i chowu.

Profesor Stanisław Niedźwiadek był dla wielu z nas nie tylko przełożonym, Szefem, ale także Przyjacielem, który żywo interesował się naszymi troskami i kłopotami. Potrafił jak mało kto cierpliwie wysłuchać i życzliwie doradzić. Był dla wielu Nauczycielem i Mistrzem.

Pozostanie na zawsze w naszej pamięci.

Paweł Bielański, Jan Zajac

Wykaz kierunków i specjalności oraz zakres egzaminów wstępnych
w Akademii Rolniczej w Krakowie w r. ak. 1998/99

Wydział	Kierunek	Specjalność	Zakres egzaminów wstępnych*		Limit przyjęć	
			STUDIA DZIENNE	STUDIA ZAOCZNE	STUDIA DZIENNE	STUDIA ZAOCZNE
Rolniczy	Rolnictwo	agroekonomia	nie ma studiów		–	60
		agronomia	egzamin pisemny z biologii lub chemii lub matematyki		60	120
		ochrona środowiska rolniczego			90	–
		agrobiologia			60	–
	Zarządzanie i Marketing	zarządzanie i mar- keting w gospo- darce żywnościowej	egzamin pisemny z matematyki		90	–
Technologia żywności	Technologia Żywności i Żywienia Człowieka	technologia żywności	egzamin pisemny z matematyki lub chemii		125	75
Ogrodniczy	Ogrodnictwo	ogrodnictwo	egzamin pisemny z biologii	konkurs świadectw i rozmowa kwalifikacyjna	160	100
Hodowli i Biologii Zwierząt	Zootechnika	hodowla zwierząt	egzamin pisemny z biologii i rozmowa kwalifikacyjna		120	60
		rybactwo i ochrona wód			45	
		biologia rozrodu zwierząt			45	
Leśny	Leśnictwo	leśnictwo	egzamin pisemny z biologii i matematyki		90	60
		ochrona zasobów leśnych	egzamin pisemny z biologii i matematyki	nie ma studiów	60	–
Inżynierii Środowiska i Geodezji	Inżynieria Środowiska	inżynieria środowiska	egzamin pisemny z matematyki		120	60
	Geodezja i Kartografia	geodezja rolna i wy- cena nieruchomości			120	60
Techniki i Energetyki Rolnictwa	Technika Rolnicza i Leśna	technika rolnicza	konkurs świadectw i rozmowa kwalifikacyjna		120	75
Ekonomii	Ekonomia**	handel i spółdzielczość	egzamin pisemny z biologii lub geografii oraz konkurs świadectw z matematyki		100	100
		ekonomika produkcji rolniczej			100	100
		gospodarstwo wiejskie***	konkurs świadectw	nie ma studiów	60	–
		spółdzielczość w agrobiznesie***			60	–

* tematy pisemne w zakresie programu podstawowego liceum ogólnokształcącego

** kierunek na Wydziale Ekonomii w Rzeszowie

*** studia zawodowe 3-letnie z tytułem "licencjat"

okna na świat...

...z PCV, aluminium
oraz nowoczesne okna drewniane

szyby zespolone

certyfi kat I.S. i C. nr 53/1995

system KBE

certyfi kat zgodno ści nr cz ITB - 36/1996

TRAS
O K N A

SKAWINA ul. Krakowska 87, tel. (012) 276-27-76, fax. (012) 276-16-45

BIURA HANDLOWE

KRAKÓW ul. Klimeckiego 14, (012) 423-67-00 w. 234

KRAKÓW ul. Opolska 12, (012) 423-71-96

KRAKÓW ul. Na Łąkach 18 (przy Al. Pokoju), (012) 643-01-11

KRAKÓW ul. Dietla 49, (012) 421-93-90

I Targi Rolno-Przemysłowe w Krakowie

AGRARIA

15-17 maja 1998

Współpraca merytoryczna:

- Akademia Rolnicza
- Małopolskie Stowarzyszenie Ośrodków Doradztwa Rolniczego
- Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Krakowie

Miejsce Targów:

Kraków, ul. Balicka 104,
Obiekty Wydziału Techniki i Energetyki Rolnictwa Akademii
Rolniczej

Organizatorzy:

**Targi
w Krakowie SA**

ul. Basztowa 23
31-156 Kraków
tel. 012/ 4230183, 4230189,
fax 012/ 4230156

**EXPORT
CONSULT**

Tematyka branżowa:

- maszyny i narzędzia dla rolnictwa, ogrodnictwa, sadownictwa, leśnictwa i szkółkarstwa
- maszyny i urządzenia dla przetwórstwa rolnego
- wyposażenie gospodarstw produkcji rolniczej
- chemia dla rolnictwa i przetwórstwa
- chów i hodowla zwierząt gospodarskich
- opakowania dla rolnictwa i przetwórstwa rolnego oraz - maszyny do pakowania i konfekcjonowania
- maszyny, urządzenia i narzędzia do obróbki drewna
- nasiona, sadzonki itp.
- pasze i dodatki paszowe
- środki czystości i higieny dla rolnictwa i przetwórstwa rolnego, odzież ochronna
- informacja dla producentów rolnych, prasa, wydawnictwa
- doradztwo i obsługa rolnictwa
- przetwórstwo rolne